

ปรมัตถโชติกะ

ปริชเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ

และนามรูปวิถีวิจฉัย พร้อมด้วยภาพวิถี

(หลักสูตรชั้นมัชฌิมอาภิธรรมิกะตรี)

รจนาโดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

จัดพิมพ์โดย มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

ปรมาตมโชติกะ

ปริจเฉทที่ ๔ วิธีสังคนะ

และนามรูปวิถีวิณัจฉัย พร้อมด้วยภาพวิถิ

(หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาอาชีวศึกษาระดับมัธยมศึกษา)

รณาโดย

พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ

จัดพิมพ์ครั้งที่ ๙

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

โดยมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

อภิชรรณโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

**ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิธีสังคหะ
และนามรูปวิธีวินิจฉัย พร้อมด้วยภาพวิธี
(หลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาอาชีวศึกษาระดับตรี)**

รจนาโดย : พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

เจ้าของ : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

พิมพ์ครั้งที่ ๙ : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ หจก. ทิพย์วิสุทธิ

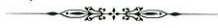
๒๔๐/๑๒๗-๑๒๙ ถนนจรูญสนธิวงศ์ แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐
โทร. ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๗, ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๘, ๐-๒๔๑๒-๕๐๗๐ โทรสาร. ๐-๒๔๑๒-๗๗๑๐
นายวิสุทธิ อัมไพรวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๗

พระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ ธรรมาจริยะ
พระบูรพาจารย์ แห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ ๘

ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิธีสังคหะเล่มนี้ เป็นผลงานรจนาของ พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ ท่านเป็นผู้เปิดคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยเฉพาะพระ อภิธรรมปิฎกให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ศึกษาอย่างจริงจัง ถือได้ว่าท่านเป็นปฐมาจารย์ ของพระอภิธรรมในประเทศไทย ประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่เกี่ยวกับพระพุทธ ศาสนาแล้ว ไม่มีการศึกษาพระอภิธรรมอย่างเป็นระบบ ที่เป็นดังนี้ เพราะอาจจะ ไม่มีคนสนใจเท่าที่ควร หรือเป็นเพราะพระอภิธรรมปิฎกเป็นหลักธรรมที่ยากเกินกว่า ปัญญาคนสมัยนั้นจะเข้าถึงได้ แต่ท่านผู้รจนาพยายามเรียบเรียงหลักคำสอนส่วนนี้ เพื่อให้ได้ศึกษาเพื่อค้นคว้าต่อไป เป็นที่น่าอนุโมทนาในน้ำใจของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิธีสังคหะ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ท่านรจนาไว้ ครั้งแรกๆ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย และก็มี การพิมพ์จำหน่ายแด่นักศึกษาและ ผู้สนใจตลอดมา หนังสือที่พิมพ์ครั้งที่ ๗ ได้หมดลง ทางอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย จึงจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ และจัดวรรคตอนให้เข้ากับการพิมพ์ปัจจุบัน ส่วนเนื้อหาสาระ ยังคงเดิมทุกประการแต่ถึงอย่างไรก็ตามถ้าท่านผู้รู้เห็นความบกพร่องประการใดก็ตาม ขอปัญญาอันเป็นสัมมาทิฏฐิของท่านได้เมตตาแนะนำเพื่อจะได้ปรับปรุงแก้ไขใน โอกาสต่อไป

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย ขออนุโมทนากับท่านที่มีส่วนร่วมในการพิมพ์ หนังสือปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิธีสังคหะ จงมีแต่ความสุขความเจริญใน ธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดกาลเป็นนิรันดร์เทอญ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๑ มิถุนายน ๒๕๕๓

คำปรารภเบื้องต้น

สทุธมฺม รลีสาลิโน

ธมฺมา ติเรกเทสโก

โช เตสิ สาสนํ วรํ

จ ตฺราสีตีสหสฺสํ

ติ โลกานํ ปาปนาย

ริ ปุ่หนตุวาน นิพพานํ

ก ตฺวา โส ชยมกฺลํ

ย ถิจฺฉิตํ มยฺหํ เทตฺย

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ทรงแผ่ข่ายพระรัศมี คือพระสัทธรรม และทรงเป็นผู้ชี้ธรรมอันประเสริฐคือพระนิพพานนี้ ทรงเผยแผ่คำสอนอันประเสริฐทั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ให้ปรากฏรุ่งเรือง เพื่อเวไนยสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลกทั้งสาม จักได้ฆ่าศัตรูภายในคือกิเลสแล้วให้เข้าถึงซึ่งพระนิพพาน ขอพระเดชพระพุทธานุญาตว่า จงประสิทธิ์ประสาทพรให้แก่ข้าพระองค์ได้มีชัยมงคล และจงทรงอนุเคราะห์ความประสงค์ที่ข้าพระองค์ได้ตั้งความปรารถนาไว้แล้วนั้นให้สำเร็จทุกประการด้วย เทอญ

คำว่าศาสนานี้มาจากคำบาลีที่ว่า ศาสน นันเณ ฉะนั้นคำว่าศาสนานี้จึงหมายความว่า เป็นธรรมที่เบียดเบียนประทุษร้ายต่อกิเลสทั้งปวง ดังมีวจนัตถะแสดงว่า **กิเลสเส สาสติ หีสติติ = สาสนํ** (สสฺ. ธาตุ ยฺ. ปัจจัย, สสฺ = หีสายํ หรืออีกนัยหนึ่ง คำว่าศาสนา หมายความว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการอบรมสั่งสอนมนุษย์พร้อมทั้งเทวดาและพรหมชื่อว่าสาสนะ หรือธรรมที่เป็นเหตุแห่งการอบรมสั่งสอนมนุษย์พร้อมทั้งเทวดา และพรหมชื่อว่าสาสนะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า **สเทวกํ โลกํ สาสติ เอเตนาคติ = สาสนํ** (สาส. ธาตุ ยฺ. ปัจจัย, สาส = อนุสิฏฺฐิมฺหิ)

ศาสนา คือคำสอนซึ่งเป็นที่ยอมรับถือของชาวโลกนั้น มีอยู่หลายศาสนาด้วยกัน บรรดาผู้ที่นับถือศาสนาต่างๆ เหล่านี้ ต่างก็มีหน้าที่ที่จะต้องชี้แจงแสดงถึงบุคคลที่เป็นศาสดาของตนๆ พร้อมทั้งประวัติ กับคำสอน และระเบียบเสมอไป สำหรับประวัติและคำสอนของศาสดาอื่นๆ เหล่านั้น อาตมาจะไม่ขอกล่าว เพราะท่านทั้งหลายก็คงจะทราบดีอยู่แล้ว

เมื่อได้พิจารณาเปรียบเทียบระหว่างประวัติ คำสอน ระเบียบ ของพระพุทธรองค์กับศาสดาอื่นๆ เหล่านั้น ก็จะพึงเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันคือว่าโดยประวัติ

เหมือนหนึ่งการเกิดขึ้นของแก้วมณีและเพชรที่ดีเลิศกับก้อนกรวด ว่าโดยคำสอนแล้วเหมือนหนึ่ง หลักสูตรในมหาวิทยาลัยกับหลักสูตรในโรงเรียนประชาบาล ว่าโดยระเบียบ เหมือนหนึ่งระเบียบของกษัตริย์กับของชาวป่า

ฉะนั้น ความเห็นความเข้าใจและการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาต่าง ๆ จึงมีความต่างกันคือ ความเห็น ความเข้าใจ และการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธนั้น เหมือนกับผู้ที่เดินไปในท่ามกลางแสงสว่าง ส่วนความเห็น ความเข้าใจ และการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาอื่นๆ เหล่านั้น เหมือนกับผู้ที่เดินไปในท่ามกลางความมืด

อนึ่ง คำสอนของศาสดาอื่นๆ ที่นอกจากพระพุทธองค์ ไม่มีการสอนถึงความ เป็นไปของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งเป็นรูป นาม โดยความเป็นอนัตตะ มีแต่การแสดงยกอดีตทิวทัศน์ที่เห็นว่า รูป นาม เป็นตัวตนขึ้นแสดงตามไวยาหารชาวโลก อันเป็นเหตุให้เกิดแต่มิจาทิภูติต่างๆ และความสนุกสนานเพลิดเพลินกับความหลง ความถือตัว ความสงสัยเหล่านี้ให้เจริญขึ้นเท่านั้น อนัตตสัมมาทิภูติไม่มีโอกาสที่จะปรากฏขึ้นได้ ดังที่อาตมาได้ยกขึ้นเปรียบเทียบไว้ ณ เบื้องต้นว่าบรรดาชาวโลกที่นับถือศาสนาดังกล่าวแล้วนี้ อุปมาเหมือนหนึ่งผู้ที่เดินไปในท่ามกลางแห่งความมืด

ส่วนคำสอนของพระบรมศาสดาแห่งชาวเรานี้ นอกจากอาณาทศนาและไวยาหารเทศนาแล้ว ยังมีการสอนการแสดงถึงปรมัตถเทศนาอีกด้วย ได้แก่ความเป็นไปของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งเป็นรูปกับนามที่เกิดขึ้นตามสภาพธรรมนิยาม โดยอาศัยเหตุปัจจัยต่างๆ เพื่อจะให้ผู้ฟังหรือผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจที่จะทำลายล้างอดีตทิวทัศน์ที่เป็นมูลรากของมิจาทิภูติ พร้อมกับบรรเทาความเพลิดเพลิน ความถือตัว ความสงสัยให้หมดสิ้นไป แล้วกลับให้อนัตตสัมมาทิภูติซึ่งเป็นมูลรากแห่งความเลื่อมใส ความพยายาม ความระลึก ความตั้งมั่น ความเห็นความเข้าใจในสิ่งที่สมควรเกิดขึ้น ดังที่อาตมาภาพได้ยกขึ้นเปรียบเทียบไว้ ณ เบื้องต้นว่าบรรดาชาวโลกที่นับถือศาสนาพุทธนั้น เหมือนหนึ่งผู้ที่ได้เดินทางไปในท่ามกลางแสงสว่าง

ถ้าจะกล่าวโดยตรงแล้วศาสนาอื่นๆ ที่นอกจากพระพุทธศาสนานั้น ไม่มีการกล่าวถึงสภาพของนามธรรมที่มีหน้าที่โดยเฉพาะๆ ที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายได้เกิดความรู้สึกละเอียดๆ นับตั้งแต่การเห็นการได้ยินเป็นต้น จนกระทั่งถึงการคิดนึกในกิจการทั้งปวงนั้นว่าเป็นสภาพของนามธรรมแต่ประการใดไม่ เพียงแต่กล่าวกันว่าได้ใช้สมองทำงานอย่างนั้นบ้างอย่างนี้บ้างเท่านั้น อุปมาเหมือนหนึ่งหมอกกลางบ้าน

เมื่อได้พบเห็นคนไข้ที่เป็นไข้ไทฟอยด์อย่างหนักอยู่ก็เข้าใจว่าเป็นไข้ที่ผิดเจ้าป่า หรือถูกเจ้าป่าสิงแล้วก็ใช้ยากลางบ้านเป็นเครื่องรักษาบ้าง ใช้คาถาเสกเป่ารดน้ำมันต์บ้าง เมื่อเห็นคนไข้มีอาการสั่นก็เข้าใจว่าเจ้าป่าสิงแล้ว ก็ใช้ไม้เจียนเป็นทำนองขับไล่ผี ดังนี้ ผลที่สุดคนไข้ก็ต้องถึงแก่ความตาย เพราะอาศัยความเข้าใจผิดของหมอกกลางบ้านนั่นเอง ข้อนี้ฉันใด ผู้ที่กล่าวว่าได้ใช้สมองทำงานอย่างนั้นอย่างนี้ก็ฉันนั้น ซึ่งแท้ที่จริงนั้นการกล่าวกันว่าสมองโปร่ง, สมองใส, สมองทึบ, หรือปวดสมองต่างๆ เหล่านี้มัน ข้อนั้นก็เนื่องมาจากความเป็นไปของจิตตชรูป (ได้แก่ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ ที่เกิดจากใจ) ซึ่งเกิดมาจากนามธรรม มีโลภะ, โทสะ, โมหะ, ปัญญา, สัทธา เป็นต้นที่ได้แผ่ซึมซาบตลอดทั่วไปในสรีระร่างกายนั่นเอง

ในหมู่ชนชาวพระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายนี้ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือหนุ่มสาว แก่เฒ่า เพียงใดก็ตาม ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องศาสนาพุทธดีพอ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือไม่ได้รับการศึกษาในด้านพระอภิธรรมเหล่านี้ ก็คงมีความเห็นความเข้าใจคล้อยตามลัทธิอื่นๆ ไปด้วย อุปมาเหมือนผู้ที่ใกล้ชิดติดต่อกับชาวประมงหรือพรานป่าอยู่เสมอๆ ก็ย่อมทำให้ผู้นั้นกลับกลายเป็นชาวประมงหรือพรานป่าไปได้ฉันใด บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่ไม่ได้รับการศึกษาดีพอ ในด้านพระอภิธรรมย่อมจะกลับกลายเป็นได้ฉันนั้น

แต่เป็นที่น่าเสียดายอยู่ว่า บรรดาผู้ที่นับถือศาสนาอื่นๆ เหล่านี้มีความเข้าใจต่อพระบรมศาสดาของเราว่าเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในหมู่ลัทธิพุทธเหมือนกัน หรือเท่าๆ กันกับผู้ที่เป็นศาสดาของเขาเท่านั้น ไม่เข้าใจว่าพระองค์เป็นผู้ทรงคุณอันล้ำเลิศหาที่เปรียบมิได้ สมดังที่มีคาถาพระบาลีแสดงไว้ว่า

สุขนาสุขนา สพฺเพ

คุณฺเณปิ วิเวกิโน

วิเวกํ น สมายนฺติ

อวิเวกิชนนฺติเกฯ

(มาในสุโฆชาลังการ)

สัพบุรุษคือบัณฑิต และอสัพบุรุษคือคนพาลทั้งหลาย แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันโดยคุณธรรมก็จริง แต่ก็ไม่ได้ทำให้เข้าถึงความแตกต่างกันอันสมควรในบรรดาชนที่ไม่มีวิจารณ์ปัญญาทั้งหลาย กล่าวคือ ชนทั้งหลายที่ไม่มีวิจารณ์ปัญญา ซึ่งเป็นปัญญา ที่สำคัญนั้น คงมีแต่ปัญญาธรรมดา และมารยาสาโดยอิจจาธิยาเหล่านี้ ย่อมไม่ได้กระทำให้บุคคลทั้งสองฝ่ายต่างกัน คงเห็นว่าเสมอเหมือนกันหมดทั้งสิ้น

อนึ่ง ผู้ที่มีความเชื่อถือแต่ในฝ่ายรูปธรรมอย่างเดียวนั้น ย่อมจะพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผลที่เกี่ยวกับรูปฝ่ายเดียว ฉะนั้น เมื่อนักวิทยาศาสตร์ได้ทำการค้นคว้าหาเหตุผลที่เกี่ยวกับรูปตั้งแต่สิ่งที่ใหญ่ที่สุด แล้วค่อยๆ ลดลงไปๆ ตามลำดับๆ จนกระทั่งถึงเล็กที่สุดที่อนุมาณเรียกกันว่าปรมาณู แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิอาจที่จะพิจารณาได้ว่าในปรมาณูเม็ดหนึ่งๆ นั้น มีสภาพของรูปอะไรบ้างที่รวมกันอยู่ จึงทำให้เม็ดปรมาณูเกิดขึ้นได้ สำหรับพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของชาวเรานี้ พระองค์ย่อมทรงทราบถึงความเป็นไปอยู่ของเม็ดปรมาณูอันหนึ่งๆ ว่า มีรูปอะไรบ้างที่รวมกันอยู่จึงทำให้ปรมาณูมีขึ้น พระองค์ทรงสามารถแยกจำนวนรูปในเม็ดปรมาณูที่เล็กที่สุดอยู่แล้ว ออกเป็น ๘ ส่วนได้อีก กล่าวคือเป็น **ปถวี อาโป เตโช วาโย วจฺฉโน คนฺโธ รโส โอชา** และ **ปรมาณู** ที่เล็กที่สุดนี้ ยังเป็นไปด้วยอำนาจของปัจจัยอีก ๕ ปัจจัย คือ สหชาติปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสสย ปัจจัย อัตติปัจจัย อวิคตปัจจัยที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน จึงทำให้ปรมาณูเม็ดหนึ่งๆ นั้นปรากฏเป็นไปได้ตามสมควรแก่เหตุปัจจัย ดังที่กล่าวมาแล้ว

วิทยาศาสตร์อย่างสูงสุดนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้แล้วเฉพาะหน้ามวลหมู่เทพยดา, มาร, พรหมทั้งหลายที่ในดาวดึงส์เขาเทวโลก ซึ่งชาวเราทั้งหลายเรียกกันว่า อภิธรรมปิฎก นั้นเอง

ในสมัยที่ลัทธิต่างๆ กำลังแพร่หลายอย่างไพศาล ดังที่เราได้เห็นกันอยู่ ณ บัดนี้นั้น บุคคลใดมาเคารพนับถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บุคคลนั้นก็นับว่าเป็นผู้มีโชคคืออย่างที่สุดหาอะไรจะมาเปรียบเทียบกับมิได้ ต่อมาถ้าหากว่า ผู้นั้นได้รับการศึกษาเล่าเรียน ท่องจำ ในพระอภิธรรม มหาสติปัฏฐานสูตร ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร มงคลสูตร เหล่านี้เป็นต้นได้อีก ก็ย่อมเป็นสิริสวัสดิมงคลแก่ตนของตนอย่างสูงสุด ต่อมาถ้าผู้นั้นได้มีโอกาสปลีกตน หลีกเร้นออกไปอยู่แต่ผู้เดียวในสถานที่ที่ห่างไกลจากเสียงอื้ออึง เอิกเกริก เฮฮา ต่างๆ ที่เกี่ยวกับชาวบ้าน คงได้รับแต่ความเงียบสงัดมีแต่เสียงสายลมพัดผ่านไปมา ในท้องอากาศพร้อมกับใบไม้ไหวในขณะที่ต้องลม ซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ตามธรรมชาติอย่างเดียวนั้น แล้วก็จะพิจารณาเห็นการเกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับแห่งนามรูปวิถิของชนทั้งปวงที่มีอยู่ในโลกว่า กายใจของเราและของคนอื่นที่เกิดขึ้นติดต่อกันเป็นแถวๆ ที่เป็นนามรูปวิถินี้ นั้น เป็นธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยปัจจัย ปัจจัยุบบันเกี่ยวเนื่องกันโดยไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเข้ามาจัดแจง คงเป็นไปตามธรรมนิยาม จิตตนิยามเท่านั้น

เมื่อได้พิจารณาเห็นเช่นนี้ ก็อาจที่จะอำนวยการประโยชน์ให้บุคคลนั้น ได้รับความสำเร็จตามความประสงค์ของตนๆ คือเป็นสาวกโพธิญาณปัจเจกโพธิญาณ สัมมาสัมโพธิญาณ สมดังที่บัณฑิตทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า

สยํ พุทฺโธ สมฺโพเธติ

ธมฺเมปิ ธมฺมสตุตฺติโย

อโห โน ตสฺส สุตตตํ

อโห โน ธมฺมจินฺตณํ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ทรงมีชัยชนะต่อเวรภัย ทั้งที่เป็นภายในและภายนอก พระองค์นั้นย่อมทรงรู้แจ้งนามรูปวิถีสืบเนื่องกันแล้ว ก็ดับไป สืบเนื่องกัน ติดต่อกันไม่ขาดสายตามธรรมชาติของจิตตนิยาย และทรงรู้แจ้งอำนาจ ปัจจัยธรรมทั้ง ๒๔ ประการ ที่ช่วยอุปการะให้ผลเกิดขึ้นโดยลำพังพระองค์เอง กับทรงแสดงให้เห็นในยสัสต์ทั้งหลาย ได้รู้เห็นในเรื่องเหล่านี้ด้วย โอ เป็นที่น่ายินดี จริงหนอ ที่พวกเราทั้งหลายได้รับผลอันล้ำเลิศในการที่ได้มาเป็นสาวก สาวิกาแล้ว ได้รับการอบรมฟังธรรมคำสั่งสอนของพระองค์นี้ และเป็นที่น่าปลื้มใจยิ่งจริงๆ หนอ ในเมื่อเราได้พิจารณาถึงเหตุผลที่เกิดขึ้นติดต่อกันตามสภาพธรรมล้วนๆ โดยไม่ใช่ เป็นสัตว์เป็นบุคคลแต่ประการใดแล้ว ทำให้เราได้รับผลคือเกิดปัญญาเห็นแจ่มแจ้ง กว้างขวางในธรรมที่เป็นอนัตตะ

พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ย่อมทรง คุณอำนวยการประโยชน์ให้แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้รับความสุขความเจริญ คือความ สุขกายสุขใจทั้งในภพนี้และภพหน้า ตลอดจนเข้าถึงพระนิพพานอันสงบจากทุกข์ ทั้งปวง แต่ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังมีได้รับการแพร่หลายหรือเจริญขึ้นเหมือนกับศาสนา อื่นๆ และประเทศที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้วนั้น ก็ยังไม่ได้รับการอบรม ธรรมคำสั่งสอนที่สมบูรณ์ ทั้งยังไม่มีการแพร่หลายทั่วไปในหมู่พุทธศาสนิกชนอีกด้วย ที่เป็นเช่นนั้นนั้นก็เพราะพวกเราเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายยังดำเนินกิจการในด้าน พระพุทธศาสนายังไม่ถูกต้องดีพอ ทั้งความเห็นความเข้าใจก็ยังขาดตกบกพร่องอยู่ จึงทำให้ความเป็นไปของบุคคลประเภทนี้เหมือนกับคำสุภาษิตที่กล่าวว่า คนตาบอด ไม่กลัวผี

ความเป็นไปแห่งการงานและความคิดเห็นของพุทธมามกชนบางพวกที่เป็น ไปในทำนอง คนตาบอดไม่กลัวผี เหล่านี้นั่นคือ

๑. แม้ว่าผู้ที่สำเร็จเป็นอริยบุคคลโดยอาศัยการปฏิบัติวิปัสสนา ปราภมมียู่ก็ตาม แต่บางท่านก็ยังกล่าวว่า ในสมัยปัจจุบันนี้พระอริยบุคคลมีไม่ได้ ผู้ที่กล่าวดังนั้นก็เพราะว่า ผู้ที่ไม่รู้จักประมาณตนของตน ว่าตนนี้ได้รับการศึกษาดีพอแล้วหรือยัง และได้รับการอบรมข้อปฏิบัติวิปัสสนาที่ถูกต้องสมบูรณ์หรือเปล่า ฉะนั้นบุคคลประเภทนี้จึงเป็นบุคคลดังที่กล่าวว่า คนตาบอดไม่กลัวผี

๒. การแสดงและการศึกษาพระอภิธรรม ย่อมมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพุทธประวัติและพุทธานุพุทธประวัติ คือพระสารีบุตรและสาณศิษย์ ๕๐๐ รูป พระนาคเสน เป็นต้น จนถึงการยกสังคายนาครั้งที่ ๖ ทั้งได้มีการจารึกลงในใบลานบ้าง เป็นหนังสือบ้างที่มีอยู่ทั่วไป ถึงกระนั้นบางท่านก็ยังกล่าวว่าพระอภิธรรมนี้มีใช่เป็นพุทธภาษิต บางท่านก็กล่าวว่ามีใช่เป็นข้อธรรมที่พวกมนุษย์จะพึงศึกษา ผู้ที่กล่าวดังนั้นก็เพราะว่าเป็นผู้ที่ไม่รู้จักประมาณตนของตน ว่าตนนี้ได้ศึกษาในข้อธรรมนั้นๆ ทั้งถึงดีแล้วหรือยัง และเคยได้เห็นหนังสือพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาโดยชัดเจนบ้างหรือเปล่า เมื่อได้เห็นแล้วได้อ่านเข้าใจในข้อธรรมนั้นหรือไม่ ควรจะพิจารณาใคร่ครวญตรวจดูตนให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ฉะนั้นบุคคลที่กล่าวดังนั้นก็จึงเป็นบุคคลดังที่กล่าวว่า คนตาบอดไม่กลัวผี

๓. บางท่านได้รับการศึกษาวิชาธรรมจากสำนักอาจารย์มาแต่พอประมาณ ไม่เกิน ๒๕ ส่วนในจำนวนร้อย บางท่านก็ไม่ได้รับการศึกษามาจากสำนักอาจารย์แต่ประการใดเลย เพียงแต่ได้อ่านตำราเท่านั้นก็ยังกล้าเขียน เมื่อได้รับคำชมเชยสนับสนุนจากพุทธศาสนิกชนที่ยังมีความรู้ในข้อธรรมแต่เพียงเล็กน้อย แล้วก็เข้าใจว่า ตนนี้เป็นนักปราชญ์ จะอย่างไรก็ตามถ้อยคำที่กล่าวนั้นก็ยังเป็นที่น่าสนใจ เชื่อถืออยู่ได้เพราะว่าการกล่าวก็ดี การเขียนก็ดีเหล่านี้ถึงแม้จะยังมีเนื้อความไม่ถูกต้องทั้งการลำดับข้อความก็ยังสับสนอยู่ก็จริง แต่ก็ต้องจัดเข้าในการที่มีเจตนาหวังดีนั่นเอง

ต่อมาการกล่าวการเขียนของผู้ที่ถือตนว่าเป็นนักปราชญ์นั้น ก็จะค่อยๆ คลาดเคลื่อน ห่างออกนอกจากหลักของพุทธภาษิตและอรรถกถาฎีกา คือพระพุทธภาษิตและอรรถกถาฎีกามีความหมายอย่างหนึ่ง แต่ข้อความที่ผู้นั้นนำเอามาบรรยายขยายไปนั้นก็ยังเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่การทำงานของท่านเหล่านี้ก็ยังคงดำเนินไปด้วยดี พร้อมทั้งผู้ฟังและผู้รับฟังก็ยังคงสนับสนุนอยู่ ทั้งนี้ก็เพราะว่าประชาชนบางเหล่าก็มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาดี แต่ก็ไม่ว่าผู้ผิดถูกแค่ไหน ทั้งไม่มีความพยายาม

ที่จะรับฟังคำที่ถูกอีกด้วย บางเหล่านี้อาจไม่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ทั้งไม่รู้ว่ามีผิดหรือถูกประการใดอีกด้วย เพียงแต่มีความประสงค์ที่จะฟังเล่นเพื่อสนุก เท่านั้น ฉะนั้นผู้ที่ถือตนว่าเป็นนักปราชญ์พร้อมกับศาสนิกย์ที่ยอมตนเป็นผู้รับฟัง เหล่านี้ จึงเป็นบุคคลดังกล่าวว่า **คนตาบอดไม่กลัวผี**

๔. การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชน บางท่านแม้ว่าจะเป็นทานกุศลก็จริง แต่ยังไม่จัดเข้าในศาสนานุคคกุศล (คือกุศล ที่เกี่ยวเนื่องกับการอนุเคราะห์พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ให้ตั้งมั่นถาวรและเจริญขึ้น) เช่น การสร้างกุฏิศาลา โรงเรียนปริยัติธรรมบางอย่างเหล่านี้ แม้ว่าจะมีความสวยงาม หรือใหญ่โตกว้างขวางเพียงใดก็ตาม แต่อาศัยทำประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนา กล่าวคือจะใช้เป็นสำนักศึกษาเล่าเรียน หรือเป็นสำนักปฏิบัติสมถวิปัสสนาไมใคร่จะได้ แม้จะเป็นประโยชน์ก็เป็นประโยชน์ที่เกี่ยวกับทางโลก และเป็นประโยชน์ของ บุคคลที่กำลังดำเนินกิจนอกจากคันถธุระและวิปัสสนาธุระเท่านั้น ผู้ที่อนุเคราะห์ใน การสร้างสิ่งเหล่านี้ก็มีใคร่จะได้พิจารณาเหตุผลว่า การสร้างสถานที่ต่างๆ ดังที่กล่าว มาแล้วนี้จะได้รับประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนาเพียงใดแค่ไหนมีแต่การคิดนึกว่า เราจะได้เสวยความสุขต่างๆ ที่เป็นทิพยสมบัติ หรือมนุษย์สมบัติในภพต่อๆ ไป โดยอาศัยกุศลที่เกิดจากการสร้างสถานที่ดังกล่าวแล้วเท่านั้น ฝ่ายปฏิบัติภาวนาผู้รับก็มี ใคร่จะพิจารณาเช่นเดียวกัน

การถวายภัตตาหาร หรือไตรจีวร ที่ไม่จัดเข้าในศาสนานุคคกุศล เพียง แต่ให้สำเร็จแก่ทานกุศลก็มีอยู่มาก ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีผู้ใดจะหันมานึกคิด พิจารณาแล้วหาหนทางแก้ไขเรื่องต่างๆ เหล่านี้ มีแต่พยายามทำการสงเคราะห์ด้วย ปัจจัย ๔ ไปในทำนองนี้ อยู่เรื่อยๆ ฉะนั้น ความเป็นอยู่ของบุคคลจำพวกนี้จึง เป็นบุคคลดังกล่าว ว่า **คนตาบอดไม่กลัวผี**

๕. การที่อาตมาภาพ ได้ยกความเป็นไปแห่งการงานในด้านพระพุทธ ศาสนาขึ้นมาเปรียบเทียบกับกล่าวมาแล้วนี้ ก็เพื่อมุ่งหวังจะให้สาธุชนที่มีหน้าที่ รักษาพระพุทธศาสนา และผู้มีปัญญาทั้งหลายได้ใคร่ครวญพิจารณาดูว่า ควรจะ ปรับปรุงแก้ไขกันอย่างไรบ้าง ในด้านการศึกษา การปฏิบัติ การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย แต่แล้วก็กลับหวนคิดได้ว่า ยังมีสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้ใน **ทิตฺตปเทศปกรณํ** ว่า **“คตานุคตโก โลโก”** แปลว่า ชรรณดาชน ทั้งเหล่านั้นย่อมมีนิสัยชอบดำเนินไป

ตามประเพณีของโลก ไม่ว่าจะผิดหรือถูกประการใด

ฉะนั้นข้อนี้ นอกจากท่านที่มีจิตใจอันบริสุทธิ์และประกอบด้วยปัญญา ทั้งมีความประสงค์ที่จะส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองโดยถูกต้องแล้ว ก็ย่อมจะถูกดำเนินคดีเตียนจากท่านเหล่านั้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม อาตมาภาพก็จะยอมรับคำครหานินทาต่างๆ จากท่านเหล่านั้นด้วยความยินดี โดยคำนึงถึงสุภายิตที่กล่าวไว้ว่า คนตาบอดไม่กลัวผี

อนึ่ง เรื่องที่เกี่ยวกับความเห็นความเข้าใจและกิจการบางอย่างของพุทธ-มามกชนทั้งที่มีอำนาจและไม่มีอำนาจที่กำลังดำเนินอยู่ เมื่อว่าตามสภาวะแล้วยังไม่ถูกต้องทีเดียว ถูกแต่ตามโวหารเท่านั้นก็ยังมิใช่อีกมาก แต่อาตมาภาพจะไม่ยกขึ้นมากล่าว ขอให้ผู้มีปัญญาทั้งหลายจงพิจารณาด้วยตนเอง

ดังนั้นพุทธศาสนิกชนทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย เมื่อได้ทราบถึงกิจการที่กำลังเป็นไปอยู่ เหมือนกับคนตาบอดไม่กลัวผีนี้แล้ว ขอจงได้ช่วยกันแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นด้วยเทอญ

สำหรับการงานที่เกี่ยวกับการสอน การแต่งปกรณ์ การพิมพ์หนังสือหลักสูตรพระอภิธรรมที่อาตมาภาพกำลังดำเนินอยู่ ณ บัดนี้นั้น มีความประสงค์ที่จะให้สำเร็จผล ๒ ประการคือ

๑. การสร้างบารมีซึ่งเป็นเหตุให้ถึงสัมมาสัมโพธิญาณ

๒. เพื่อให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นถาวรเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายไป

ฉะนั้น เมื่อความประสงค์ทั้ง ๒ ประการนี้ได้สำเร็จลุล่วงลงในเวลาใด เวลานั้นก็เป็นอันว่าความมีชัยมงคล ได้บังเกิดมีขึ้นแก่อาตมาภาพได้แล้ว ณ เวลานั้น

โดยเหตุนี้แหละคำปรารภ ณ เบื้องต้นจึงได้รจนาเป็น อาสีสคาถา (อาสิ-รคาถา, อาสิรคาถา = คาถาที่แสดงถึงการขอพร เพื่อความมีชัยศิริมงคล ให้เกิดผลสมความปรารถนา) โดยมีคำว่า **“สพุทธม รลิลาลิโน”** เป็นต้น

อนึ่ง ชนทั้งหลายที่อยู่ในโลกด้วยกันทุกวันนี้ ล้วนแต่พากันเสาะแสวงหาวิชาความรู้ต่างๆ เพื่อจะได้นำมาประดับสติปัญญาของตนๆ ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพราะมีความเห็นว่าบุคคลใดขาดเสียซึ่งวิชาความรู้เสียแล้ว บุคคลนั้นก็ย่อมจะได้รับแต่ความลำบาก เพราะมีอาจที่จะยกฐานะคือความเป็นอยู่ของตนให้รุ่งโรจน์ได้ มีแต่การใช้กำลังกายเป็นที่พึ่งฝ่ายเดียว มีอาจที่จะอาศัยปัญญาอันเป็นกำลังทางใจให้

เป็นที่พึงแก่ตนได้

ด้วยเหตุนี้วิชาที่ชนทั้งหลายมุ่งหวังอยู่ทั่วทุกคนนั้นก็มิอยู่ ๒ อย่าง คือ วิชาทางโลกอย่างหนึ่ง วิชาทางธรรมอย่างหนึ่ง วิชาทางโลกนั้นย่อมให้ผู้ที่ศึกษาได้รับผลแต่ในปัจจุบันชาติๆ นี้ชาติเดียว หาได้ติดตามตนไปในภพอื่นๆ ได้ไม่ มิหนำซ้ำ วิชาบางอย่างก็ทำให้ผู้ที่ศึกษาได้รับผลร้ายอีกด้วยก็มี ส่วนวิชาทางธรรมนั้นไม่มีการให้โทษแม้แต่ประการใดๆ มีแต่ทำให้ผู้นั้นได้รับความสุขใจปรากฏเกิดขึ้นถ้อยเดียว และต่อไปในภายภาคหน้าก็ยังช่วยอุดหนุนให้ได้รับความสุขที่เกี่ยวกับ มนุษย์ เทวดา ตลอดจนถึงพระนิพพานอีกด้วย ความสุขทั้ง ๓ อย่างนี้ พระนิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่ง เพราะไม่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างอื่น คงมีแต่ความสุขที่สงบจากทุกข์ทั้งมวล

เมื่อได้พิจารณาใคร่ครวญดูในวิชาที่เป็นทางธรรม โดยถี่ถ้วนแล้ว วิชาทางธรรม ที่จะอำนวยผลให้ผู้ที่ศึกษาได้รับความสุขในพระนิพพานโดยเร็วนั้น ได้แก่ วิชาความรู้ที่เกี่ยวกับพระอภิธรรม กล่าวคือรูปนามและบัญญัติ ส่วนวิชาทางธรรมที่นอกจากนี้เพียงแต่เป็นเครื่องประกอบ

ผู้ที่ได้รับความรู้ในรูปนามและบัญญัติ ซึ่งเป็นวิชาทางด้านพระอภิธรรมนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๒ ทางคือทางปริยัติและทางปฏิบัติ รู้โดยทางปริยัติเรียกว่า สุตมย-บัญญัติและจินตามยบัญญัติ รู้โดยทางปฏิบัติเรียกว่า ภาวนามยบัญญัติ ความรู้ที่เป็นปริยัติและปฏิบัติทั้ง ๒ ทางนี้ รู้โดยอาศัยปริยัติเป็นการรู้โดยกว้างขวาง พร้อมทั้งบัญญัติของรูปนามเหล่านั้นด้วย ส่วนการรู้โดยอาศัยการปฏิบัตินั้น เป็นการรู้ที่เข้าถึงสภาพธรรมของรูปนามที่กำลังเป็นไป ปรากฏชัดเจนแก่ปัญญาของตนๆ ที่กำลังเพียรเพ่งพินิจอยู่ แต่ความรู้ที่รู้โดยอาศัยการปฏิบัติอย่างเดียวแล้ว ถึงแม้จะรู้ถึงสภาพธรรมโดยปัญญาของตนๆ ก็ตาม แต่ก็มิอาจรู้ทั่วถึงบัญญัติของสภาพธรรมนั้นๆ ได้ ทั้งยังจัดว่าเป็นความรู้ที่ยังแคบอยู่

รูปธรรมนามธรรมที่พึงรู้ได้โดยทางปริยัติ หรือทางปฏิบัติก็ตาม เหล่านี้ล้วนแต่เป็นนามวิถิ รูปวิถิที่เกิดขึ้นสืบต่อกันโดยอาศัยเหตุปัจจัยทั้งสิ้น ฉะนั้น ผู้ที่แสวงหาวิชาความรู้ในด้าน รูป นาม ที่เป็นเหตุให้ถึงซึ่งพระนิพพานโดยตรงแล้ว ไม่ควรรื้อรชกซ้ำ ควรจะศึกษาในนามรูปวิถิให้ละเอียดถี่ถ้วน และผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ในนามรูปวิถิวินิจัยเล่มนี้ของจงได้พยายามเพื่อให้เข้าใจจนสามารถสอบได้ พร้อมกับ

พิจารณาถึงความเป็นไปของรูปนามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตนเองและของผู้อื่น ตลอด
จนกระทั่งทั่วโลก

อนึ่ง ปกรณ์ามรูปวิธีวินิจัยเล่มนี้ นับเป็นปกรณ์ที่ ๑๒ ในจำนวน
หลักสูตรการศึกษาพระอภิธรรมที่อาตมาภาพได้รจนาขึ้น เพื่อเป็นหลักสูตรของ
นักศึกษาชั้นมัธยมอาภิธรรมิกะตรี และชั้นอาจารย์อภิธรรมกถิกะเอก (สำหรับชั้น
อาจารย์นั้นได้ยกเลิกไปแล้ว)

พระสัทธัมมโชติกะ รัชมัจฉริยะ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	๑
คำปรารภเบื้องต้น	๒
คำเต็มของคำย่อในภาพวิถี	๑๓
บาลีและคำแปลปริจเฉท ๔ ในอภิธัมมัตถสังคหะ	๑๘
วิสัยปวัตตฉลักกะ ความเป็นไปแห่งอารมณ์ มี ๖	๑๙
วิสัยปวัตตอัฐกะ ความเป็นไปแห่งอารมณ์ มี ๘	๒๐
ตทารัมมณนิยมะ	๒๘
ชวนนิยมะ	๒๙
ปุคคลเภท	๓๑
ภูมิวิภาค	๓๓
คาถาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนวิธีจิตที่เกิดขึ้นในภูมิทั้ง ๓	๓๓
อธิบายขยายความในวิธีสังคหะ	๓๕
แสดงฉลักกะ ๖ อย่างๆ ละ ๖ และองค์ธรรมในวิธีสังคหะ	๓๖
อายุของจิตพร้อมเจตสิกและรูป	๓๙
ปัญญาทวารวิถี ๗๕ หรือ ๑๐๐ วิธี	๔๐
ภาพจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถีมี ๓ วิธี	๔๑
ภาพจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถี ๕ ประเภท	๔๑
อธิบายในจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถี ๕ ประเภทตามลำดับภาพวิถี	๔๒
อักษรย่อในภาพวิถีและความหมายที่ควรทราบ	๔๕
จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี มี ๔ วิธี	๔๖
จักขุทวาริก มหันตารมณวิถีทั้ง ๔ วิธีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทแล้ว	
มี ๖ ประเภท	๔๖
ภาพจักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ๔ วิธี	๔๗
ภาพจักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ๖ ประเภท	๔๘

เรื่อง	หน้า
อธิบายในจักขุทวาริก มหันตารมณวิถิ ๖ ประเภท	๔๕
จักขุทวาริก ปริตตารมณวิถิ มี ๖ วิถิ	๕๑
ภาพจักขุทวาริก ปริตตารมณวิถิ ๖ วิถิ	๕๑
อธิบายในจักขุทวาริก ปริตตารมณวิถิ ๖ ประเภท	๕๒
จักขุทวาริก อติปริตตารมณวิถิ มี ๖ หรือ ๗ วิถิ	๕๔
ภาพจักขุทวาริก อติปริตตารมณวิถิ ๖ หรือ ๗ วิถิ	๕๔
อธิบายในจักขุทวาริก อติปริตตารมณวิถิ ๖ หรือ ๗ ประเภท	๕๕
วิสัขัปปวัตติ ๔ และวาระ ๔	๕๗
แสดงการนับจำนวนวิถิจิตในปัญจทวาร	๕๗
สรุปปัญจทวารวิถิ	๕๘
มโนทวารวิถิ ๕๒ วิถิ	๕๙
ตทณวุตติกมโนทวารวิถิทั้ง ๔ วิถินี้ เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมี ๑๖ ประเภท	๕๙
ภาพตทณวุตติกมโนทวารวิถิ ๑๖ ประเภท	๖๒
อติตักคณวิถิ ๕ ประเภท	๖๒
สมุหคคณวิถิ ๕ ประเภท อตถคคณวิถิ ๓ ประเภท	๖๓
นามคคณวิถิ ๓ ประเภท	๖๔
อธิบายในตทณวุตติกมโนทวารวิถิ ๑๖ ประเภท	๖๔
ข้อควรกำหนดเป็นพิเศษ	๗๓
กามชวนมโนทวารวิถิ หรือ กามชวนสุททมโนทวารวิถิโดยสังเขป	๗๔
สุททมโนทวารวิถิ ๔๑ วิถิ	๗๕
สุททมโนทวารวิถินี้ เมื่อว่าโดยวิสัขัปปวัตติทั้ง ๔ แล้วมี ๔๑ วิถิ	๗๖
วิถิที่มีอติตถวังก์ ๓๑ ประเภท	๗๗
วิถิที่ไม่มีอติตถวังก์ ๕ ประเภท	๗๗
ภาพสุททมโนทวารอติวิภูตารมณวิถิ ๓๖ ประเภทที่มีอติตถวังก์ ๓๑ ประเภท	๗๘
ที่ไม่มีอติตถวังก์ ๕ ประเภท	๗๙
อธิบายสุททมโนทวารอติวิภูตารมณวิถิ ๓๖ ประเภทที่มีอติตถวังก์ ๓๑ ประเภท- ตทารัมมณวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) มี ๕ ประเภท	๘๐

เรื่อง

หน้า

คทาธัมมฉวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ มี ๕ ประเภท	๘๑
ชวณวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒) มี ๗ ประเภท	๘๒
ชวณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์มี ๗ ประเภท	๘๓
ชวณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท	๘๓
ที่ไม่มีอดีตภวังค์ ๕ ประเภท คทาธัมมฉวาระที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗	๘๔
คทาธัมมฉวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒	๘๕
ชวณวาระที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗ วิธีประเภทที่ ๓ แบ่ง ๓ ตามภูมิที่เกิด	๘๖
ชวณวาระที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ วิธีประเภทที่ ๔	๘๘
ชวณวาระที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ มีอาคันตุกภวังค์ วิธีประเภทที่ ๕	๘๘
สรุปจำนวนอติวิภูตารมณวิธิ ๒๒ วิธิ	๕๐
วิภูตารมณวิธิ ๑๖ วิธิ	๕๑
ภาพสุทธมโนทวารวิภูตารมณวิธิ ๒๔ ประเภทที่มีอดีตภวังค์ ๒๑ ประเภท	๕๒
ที่ไม่มีอดีตภวังค์ ๓ ประเภท ชวณวาระที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒)	๕๓
อธิบายสุทธมโนทวารวิภูตารมณวิธิ ๒๔ ประเภท ที่มีอดีตภวังค์ ๒๑ ประเภท	
ชวณวาระที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒) มี ๗ ประเภท	๕๓
ชวณวาระที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท	๕๔
ชวณวาระที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท	๕๕
ที่ไม่มีอดีตภวังค์ ๓ ประเภท ชวณวาระที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗	
(เว้นโทสชวณะ ๒)	๕๖
ชวณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์	๕๗
ชวณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ ที่มีอาคันตุกภวังค์	๕๘
สรุปจำนวนวิภูตารมณวิธิ ๑๖ วิธิ	๕๘
สุทธมโนทวารวิภูตารมณวิธิ และ อติวิภูตารมณวิธิ	๕๕
ภาพสุทธมโนทวาร วิภูตารมณวิธิ ๒ ประเภท	๑๐๐
อธิบายสุทธมโนทวาร วิภูตารมณวิธิ ๒ ประเภท	๑๐๐
ภาพสุทธมโนทวาร วิภูตารมณวิธิ ๑ ประเภท	๑๐๑
อธิบายสุทธมโนทวาร วิภูตารมณวิธิ ๑ ประเภท	๑๐๑

เรื่อง

หน้า

สรุปอวิภูตารมณวิถิ และอติอวิภูตารมณวิถิ	๑๐๒
สุปินวิถิ สุปินวิถิมีจำนวน ๑๒ ประเภท	๑๐๓
อัปนาชวณมโนทวารวิถิ	๑๐๓
คำย่อ คำเต็ม และความหมายในอัปนาวิถิมีปริกรรมเป็นต้น	๑๐๔
อัปนาชวณมโนทวารวิถิ มี ๗ วิถิ	๑๐๕
ภาพอัปนาชวณมโนทวารวิถิ ๗ วิถิ	๑๐๖
อธิบายอัปนาชวณมโนทวารวิถิ ๗ วิถิ	๑๐๘
ปริวารวิถิ	๑๒๐
มรณาสันนวิถิ	๑๒๑
ภาพปญฺจทวารมรณาสันนวิถิ ๔ ประเภท	๑๒๔
อธิบายปญฺจทวารมรณาสันนวิถิ ๔ ประเภท	๑๒๕
ภาพกามชวณมโนทวารมรณาสันนวิถิ ๔ ประเภท	๑๒๖
อธิบายกามชวณมโนทวารมรณาสันนวิถิ ๔ ประเภท	๑๒๘
ภาพปรินิพพานวิถิธรรมดา ๔ ประเภท	๑๓๑
อธิบายปรินิพพานวิถิธรรมดา ๔ ประเภท	๑๓๒
ภาพปรินิพพานวิถิพิเศษ ๔ ประเภท	๑๓๓
อธิบายปรินิพพานวิถิพิเศษ ๔ ประเภท	๑๓๕
จำแนกวิถิมุตตจิต ๑๕ (เฉพาะภวังกจิต และจุตจิต) โดยบุคคลและภูมิ	๑๓๕
จำแนกกามชวณ (กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘) ๓ ชนิด	
โดยตทารัมมจิต ๑๑	๑๔๐
จำแนกตทารัมมจิต ๑๑ โดยบุคคล ๘ (เว้นมรรคบุคคล ๔)	๑๔๐
การเกิดขึ้นของตทารัมมจิต	๑๔๐
จำแนกจิต ๘๕, วิถิจิต ๘๐ (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๕) และชวณจิต ๕๔	
โดยบุคคล ๑๒	๑๔๑
แสดงบุคคล ๑๒ พร้อมด้วยปฏิสนธิและจุติ ใน ๓๑ ภูมิ	๑๔๓
แสดงจำนวนชวณจิตที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ ๒ ขณะ เป็นต้นในวิถิต่างๆ	๑๔๔
กามชวณะ กับ อัปนาชวณะในอัปนาวิถิเดียวกันต้องมีเวทนาตรงกัน	๑๔๕

เรื่อง	หน้า
รูปวิธิ	๑๔๖
ตารางที่ ๑ แสดงความเป็นไปแห่งรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป	๑๔๗
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป	๑๔๘
ตารางที่ ๒ แสดงรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกลาปเกิด	๑๕๓
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกลาปเกิด	๑๕๕
ตารางที่ ๓ แสดงรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด	๑๕๘
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด	๑๖๐
ตารางที่ ๔ แสดงรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตุกกลาปเกิด	๑๖๒
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิที่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตุกกลาปเกิด	๑๖๕
ตารางที่ ๕ แสดงรูปวิธิในขณะปัญจทวารวิธิเกิด	๑๖๗
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิในขณะปัญจทวารวิธิเกิด	๑๗๐
ตารางที่ ๖ แสดงรูปวิธิในขณะเข้านิโรธสมบัติ	๑๗๒
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิในขณะเข้านิโรธสมบัติ	๑๗๔
ตารางที่ ๗ แสดงรูปวิธิในขณะออกจากนิโรธสมบัติ	๑๗๖
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิในขณะออกจากนิโรธสมบัติ	๑๗๘
ตารางที่ ๘ แสดงรูปวิธิในขณะปัญจทวารมรณาสันนวิธิเกิด	๑๘๐
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิในขณะปัญจทวารมรณาสันนวิธิเกิด	๑๘๒
ตารางที่ ๙ แสดงรูปวิธิในขณะมโนทวารมรณาสันนวิธิเกิด	๑๘๕
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิในขณะมโนทวารมรณาสันนวิธิเกิด	๑๘๗
ตารางที่ ๑๐ แสดงความเป็นไปของรูปวิธิหลังจากสัตว์ตายแล้ว	๑๘๘
อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิหลังจากสัตว์ตายแล้ว	๑๘๙
นิคมกถา	๑๘๓
คำปรารภ	๑๘๔

คำเต็มของคำย่อในภาพวิถึ

คำย่อ	คำเต็ม
ภ	ภวังค์, ภวังคจิต
ต	อดีตภวังค์
น	ภวังคจลนะ
ท	ภวังคุปัจเฉทะ
ป	ปัญจทวาราวชชนจิต
จ	จักขุวิญญาณจิต
ปัญ	ทวิปัญจวิญญาณจิต, ปัญจวิญญาณ
ส	สัมปฏิจฉนจิต
ณ	สันตธีรณจิต
ว	โฆฏฐัพพนจิต
ช	ชวนจิต
ต	ตทารัมมณจิต, ตทาลัมพนจิต
อา	อาคันตุกภวังค์
ม	มโนทวาราวชชนจิต
ปริ	ปริกัมม
อุ	อุปจาร
นุ	อนุโลม
โค	โคตรภู
โว	โวทาน
ณ	ณานจิต
ภ	อภิธมฺมาจิต
มค	มคคจิต
ผ	ผลจิต
ชี	ชีวิตตวนวกกลาป
จุ	จุติจิต
ภู	ปฏิสนธิจิต

บาลีและคำแปลปริจเฉท ๔ ในอภิธัมมัตถสังคหะ

อนุสนธิและปฏินุญา

๑ จิตตูปปาทานมิจฺเจว	กตฺวา สงฺคหฺมุตฺตรํ
ภูมิปุคฺคสฺสเกเทน	ปุพฺพปาปฺรนิยามิตํ
ปวตฺติสฺสคหํ นาม	ปฏิสนฺธิปวตฺติยํ
ปวกฺขามิ สฺมาเสน	ยถาสมฺภวโต กถํ

แปลความว่า ข้าพเจ้าได้รจนापกิณณกสังคหะของจิตและเจตสิกอันเป็นสังคหะที่สำคัญยิ่ง โดยนัยที่กล่าวไว้ในปริจเฉทที่ ๓ แล้ว จักแสดงสังคหะที่ชื่อว่า ปวตฺติ คือความเป็นไปแห่งจิตเจตสิกในปฏิสนธิกาลและปวตฺติกาล อันเป็นสังคหะที่กำหนดระบุดังจิตที่เกิดก่อนและจิตที่เกิดทีหลัง พร้อมด้วยประเภทแห่งภูมิและบุคคลตามสมควรที่จะเป็นไปได้โดยย่อ สำหรับการแสดงปวตฺติสังคหะแห่งจิตเจตสิกโดยย่ออย่างนั้น มีดังนี้

ข้อความ ๖ อย่างที่สำคัญและควรจำในปริจเฉทที่ ๔

๒. จ วตฺถุณี, จ ทวารานิ, จ อารมฺมณานิ, จ วิญฺญาณานิ, จ วิถีโย, จธา วิสยปฺวตฺติ เจติ วิธิสฺสคฺเห จ จกฺกานิ เวทิตฺตพฺพานิฯ แปลความว่า ฟังทราบ นั้กกะ ๖ อย่างในวิถีสังคหะ ดังนี้ คือ วัตถุ ๖, ทวาร ๖, อารมณ ๖, วิญญาน ๖, วิถี ๖, วิสยปวตฺติ ๖ (หรือ ๘)

๓. วิธิมุตฺตานํ ปน กมฺมกมฺมนิมิตฺตคฺคตินิมิตฺตวเสน ติวริธา โหติ วิสยปฺวตฺติยํ แปลความว่า สำหรับวิสยปวตฺติของวิธิมุตตจิต ๑๕ ดวงเหล่านั้น มี ๓ อย่าง คือ กรรมอารมณ กรรมนิมิตอารมณ และคตินิมิตอารมณ

๔. ตตฺถ วตฺถุทวารารมฺมณานิ ปุพฺเพ วุตฺตนยาเนวฯ แปลความว่า ในบรรดานั้กกะ ทั้ง ๖ นั้น วัตถุณั้กกะ, ทวารณั้กกะ, อารมณณั้กกะ ทั้ง ๓ เหล่านั้น มีแนวทางดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในปริจเฉทก่อน คือ ปริจเฉท ๓ นั้นเอง

วิญญานณั้กกะ = วิญญาน มี ๖

๕. จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ มานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กาย-วิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณํ เจติ จ วิญฺญาณานิฯ แปลความว่า ฟังทราบวิญญาน

๖ ดังนี้ จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน และมโนวิญญาน

วิธินักกะ = วิถี มี ๖

๖. ฉ วิถีโย ปน จกขุทวารวิถี โสตทวารวิถี ฆานทวารวิถี ชิวหาทวารวิถี กายทวารวิถี มโนทวารวิถี เจติ ทวารวเสน วา, จกขุวิญญานวิถี โสตวิญญานวิถี ฆานวิญญานวิถี ชิวหาวิญญานวิถี กายวิญญานวิถี มโนวิญญานวิถี เจติ วิญญานวเสน วา, ทวารปุปตตะ จิตตปุปตติโย โย-เขตพุพพา

แปลความว่า ส่วนวิถี ๖ อย่าง ที่แสดงถึงความเป็นไปแห่งจิตซึ่งเกิดขึ้นในทวาร ทั้ง ๖ เหล่านั้น ให้พึงประกอบเกี่ยวเนื่องด้วยทวารหรือวิญญาน มีดังนี้ คือ จักขุทวารวิถี โสตทวารวิถี ฆานทวารวิถี ชิวหาทวารวิถี กายทวารวิถี และมโนทวารวิถี (ว่าโดยทวาร) จักขุวิญญานวิถี โสตวิญญานวิถี ฆานวิญญานวิถี ชิวหาวิญญานวิถี กายวิญญานวิถี และมโนวิญญานวิถี (ว่าโดยวิญญาน)

วิสัยปวัตติจักกะ = ความเป็นไปแห่งอารมณ์ มี ๖

๗. อติมหันต์ มหันต์ ปริตต์ อติปริตตตเจติ ปญจทวารเร มโนทวารเรปน วิภูตมวิภูตตเจติ ฉธา วิสัยปวัตติ เวทิตพุพพา แปลความว่า พึงทราบ วิสัยปวัตติ ๖ อย่าง ในปัญจทวาร มีดังนี้ คือ

๑. อติมหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนมากเหลือ นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๒. มหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนมาก นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๓. ปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนน้อย นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๔. อติปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนน้อยที่สุด นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

สำหรับในมโนทวาร มีดังนี้ คือ

๑. วิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ

๒. อวิภูตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ

วิสัยปวัตติ อฏฺฐกะ (อิกนัยหนึ่ง) ความเป็นไปแห่ง อารมณฺ์ มี ๘

๘. อติมหนฺตํ มหนฺตํ ปริตฺตํ อติปริตฺตตฺยเจติ ปญฺจทฺวาเร มโน-
ทฺวาเรปน อติวิภูตํ วิภูตมวิภูตํ อติอวิภูตตฺยเจติ อฏฺฐกา วิสยปฺวตฺติ
เวทิตพฺพาฯ แปลความว่า พึงทราบ วิสัยปวัตติ ๘ อย่าง ในปัญจทวาร มีดังนี้
คือ

๑. อติมหันตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่มีจิตตักขณฺะมีจำนวนมากเหลือ
นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณฺ์ในปัญจทวาร

๒. มหันตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่มีจิตตักขณฺะมีจำนวนมาก นับ
ตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณฺ์ในปัญจทวาร

๓. ปริตตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่มีจิตตักขณฺะมีจำนวนน้อย นับ
ตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณฺ์ในปัญจทวาร

๔. อติปริตตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่มีจิตตักขณฺะมีจำนวนน้อยที่สุด
นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณฺ์ในปัญจทวาร

สำหรับในมโนทวาร มีดังนี้ คือ

๑. อติวิภูตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่ปรากฏชัดมากในทางใจ

๒. วิภูตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ

๓. อวิภูตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ

๔. อติอวิภูตารมณฺ์ คือ อารมณฺ์ที่ไม่ปรากฏชัดมากในทางใจ

แสดงอายุของจิตและรูป

๙. กถํ อูปปาทจิตฺติภฺจฺจวเสณ ขณฺตตฺยํ เอกจิตฺตกฺขณฺ์ นามฯ แปล
ความว่า สำหรับความเป็นไปแห่งวิสัยปวัตติ ๖ หรือ ๘ อย่างในนั้นมีดังต่อไปนี้
ขณะทั้ง ๓ คือ อุปปาทักขณฺะ จิตฺติขณฺะ ภังคักขณฺะ เหล่านี้ ชื่อว่าขณะจิตหนึ่ง
คือเป็นอายุของจิตดวงหนึ่ง

๑๐. ตานิ ปน สตฺตรส จิตฺตกฺขณานิ รูปธมฺมานมายุฯ แปลความ

ว่า ส่วนระยะเวลาของขณะจิตที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑๗ ดวงนั้น เป็นอายุของรูปธรรม ๒๒ รูปใดรูปหนึ่ง (เว้นวิญญูติรูป ๒ ลักษณะรูป ๔)

จักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถิ

อารัมภบทและความเป็นไปแห่งอติมหันตารมณวิถิท่างจักขุทวาร

๑๑. เอกจิตตฤกษณาตีตานิ วา พหุจิตตฤกษณาตีตานิ วา จีติปตตนาเนว
ปญจารมมณานิ ปญจทวารเ อาปาถมาคจฺจนฺติ ตสฺมา ยถิ เอกจิตตฤกษณา-
ตีตํ รูปารมมณํ จกฺขุสฺส อาปาถมาคจฺจติฯ

แปลความว่า เมื่อภวังจิตขณะหนึ่งหรือหลายขณะผ่านไปแล้ว อารมณทั้ง ๕ ถึงฐิตีขณะเวลาใด เวลานั้นย่อมปรากฏในทวารทั้ง ๕ ได้ เพราะฉะนั้น ถ้ารูปารมณที่ผ่านภวังคจิตไปขณะหนึ่งแล้ว ก็จะปรากฏแก่จักขุประสาทนั้น

๑๒. ตโต ทฺวิกฺขตฺตํ ภวฺงฺเค จลิตเ ภวฺงฺคโสถํ โวจฺฉินฺทิตฺวา ตเมว
รูปารมมณํ อวชฺชนตํ ปญจทวาราวชฺชนจิตฺตํ อูปฺปชฺชิตฺวา นิรฺชณฺติฯ แปล
ความว่า ต่อจากนั้น ภวังคจิตไหวเกิดขึ้น ๒ ครั้ง แล้วปัญจทวาราวชชนจิตที่ตัด
กระแสนภวังค์ขาด และพิจารณารูปารมณนั้นเอง เกิดขึ้นแล้วก็ดับลง

๑๓. ตโต ตสฺसानนฺตรํ ตเมว รูป ปสฺสนนฺตํ จกฺขุวิญญาณํ สม-
ปฺปิจฺจนนฺตํ สมปฺปิจฺจนนฺนจิตฺตํ สนฺติริยมาณํ สนฺติริณจิตฺตํ ววฺฏฺฐเปนฺตํ
โวฏฺฐพฺพนจิตฺตตฺยเจติ ยถากุภํ อูปฺปชฺชิตฺวา นิรฺชณฺติฯ แปลความว่า เมื่อ
ปัญจทวาราวชชนจิตดับลงแล้วในลำดับแห่งปัญจทวาราวชชนจิต โดยไม่มีระหว่างกัน
นั่นเอง จักขุวิญญาณจิตผู้เห็นรูปารมณ สัมปกิจจนจิต ผู้รับรูปารมณ สันติริณจิตผู้
ได้สวณรูปารมณ โวฏฐัพพนจิตผู้ตัดสินรูปารมณ เหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับๆ
แล้วก็ดับตามๆ กันไป

๑๔. ตโต ปรี เอกฺกนตีส กามาวจรชวเนสุ ยงฺกิณฺณจิ ลหุทปฺจจยํ
เยภฺยเยน สตฺตฤกษตฺตํ ชวติฯ แปลความว่า หลังจากโวฏฐัพพนจิตดับลงแล้ว
ชวณจิตดวงใดดวงหนึ่งในบรรดากามชวณจิต ๒๕ ดวงเหล่านั้น แล้วแต่เหตุปัจจัย
กล่าวคือ มนสิการและบุคคลที่เกี่ยวกับของตนๆ ซึ่งได้รับช่วยอุปการะมา ย่อม
เกิดขึ้นพร้อมด้วยกำลัง มีจำนวน ๗ ครั้ง เป็นส่วนมาก

๑๕. ชวนานุพฺพธาณิ จ เทว ตทารมมณปากานิ ยถารหํ ปวตฺตนฺติ

ตโต ปริ ภวคฺปาโต แปลความว่า ตทารัมณจิต ๒ ครั้งที่เป็นไปตามชวนะ ย่อมเกิดขึ้นตามสมควรแก่บุคคล หลังจากตทารัมณะดวงที่ ๒ ดับลง จิตก็ลงสู่ ภาวังก์

๑๖. **เอตตาวตา จุทฺทส วิถิจิตฺตูปาทา เทว ภวคฺคจฺณานิ ปุพฺเพ-
วาตีตกเมกจิตฺตกฺกณณฺติ กตฺวา สตฺตรส จิตฺตกฺขณานิ ปริปุเรณฺติ ตโต
ปริ นิรุชฺชณฺติ อารมฺมณเมตฺ อติมหนฺตํ นาม โคจรั** แปลความว่า โดยนัยที่
ได้กล่าวมาแล้ว ตามลำดับนี้ จิตตกขณะ ๑๗ ดวงก็ครบบริบูรณ์ คือ การเกิดขึ้น
แห่งวิถิจิต ๑๔ ดวงภวคฺคจฺณ ๒ ดวง อตฺตภวังก์ คือ ภาวังก์ที่ผ่านไปก่อน ๑
ดวง เพราะฉะนั้นรูปารมณก็ย่อมดับไป รูปารมณนี้เป็นอารมณที่ได้ชื่อว่า “อติมหัน-
ตารมณ”

จักขุทวาริก มหันทารมณวิถิ

๑๗. **ยาว ตทารมฺมณูปาทา ปน อปฺปโหนตาตีตกมาปาถมาคตํ
อารมฺมณํ มหนฺตํ นาม, ตตฺถ ชวนาวสาเน ภวคฺปาโตว โหติ, นตฺถิ
ตทารมฺมณูปาโท** แปลความว่า ส่วนรูปารมณที่ปรากฏมาถึงจักขุประสาท เมื่อ
อตฺตภวังก์ ๒ หรือ ๓ ขณะผ่านไปก่อนแล้ว ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จน
กระทั่งถึงตทารัมณจิต ๒ ขณะเกิดรูปารมณนี้ได้ชื่อว่ามหันทารมณ ในมหันทารมณ
วิถินี้ ที่สุดแห่งชวนะภาวังก์จิตเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น การเกิดขึ้นแห่งตทารัมณจิต
ย่อมไม่มี

จักขุทวาริก ปรีตตารมณวิถิ

๑๘. **ยาว ชวนูปาทาปี อปฺปโหนตาตีตกมาปาถมาคตํ อารมฺมณํ
ปรีตตํ นาม, ตตฺถ ชวนมุปี อนุปฺปชฺชิตฺวา ทวิตฺติกฺขตฺตํ โวฏฺฐพฺพนเมว
ปวตฺตติ, ตโต ปริ ภวคฺปาโตว โหติ** แปลความว่า รูปารมณที่ปรากฏมาถึง
จักขุประสาท เมื่ออตฺตภวังก์ ๔-๕-๖-๗-๘ หรือ ๙ ขณะผ่านไปก่อนแล้ว
ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนกระทั่งถึงชวนะ ๗ ครั้งเกิด รูปารมณนี้ได้ชื่อ
ว่า “ปรีตตารมณ” ในปรีตตารมณวิถินี้ ชวนจิตก็ไม่เกิด ฉะนั้นโวฏฐัพพนจิตนั้น
แหละย่อมเกิดขึ้น ๒ หรือ ๓ ขณะ ต่อจากโวฏฐัพพนจิตดับลงแล้ว จิตก็ลงสู่
ภาวังก์เท่านั้น

จักขุทวาริก อติปริตตารมณวิถิ

๑๙. ยาว โวฏฐพพนุปาทา จ อปปโหนตาตีตกมาปาถมาคตัง
นิโรธาสนุณมามมณั อติปริตตัง นาม, ตตถ ภวคจสนเมว โหติ, นตถิ
วิถิจิตตูปาโทฯ แปลความว่า ส่วนรูปารมณที่ผ่านอดีตภวังค์ไปก่อน ๑๐-๑๑-
๑๒-๑๓-๑๔-๑๕ หรือ ๑๖ ขณะ ที่ใกล้จะดับลงอยู่แล้ว ปรากฏมาถึงจักขุประสาท
ฉะนั้นจึงไม่สามารถที่จะตั้งอยู่ได้จนกระทั่งถึงโวฏฐพพนจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ รูปา-
รมณนี้ได้ชื่อว่า “อติปริตตารมณ” ในอติปริตตารมณวิถินี้ ภวังค์ไหวนั่นนั้นย่อม
เกิดขึ้น การเกิดขึ้นแห่งวิถิจิตย่อมไม่มี

แสดงโสตทวาริกวิถิ จนถึง กายทวาริกวิถิ

๒๐. อิจฺเจว จักขุทวารเ ตถา โสตทวาราสฺสเจติ สพฺพถาปิ ปญฺจ-
ทวารเ ตถารมณชวณโวฏฐพพนโมฆวาระสงฺขาตานํ จตฺตุนํ วารานํ ยถากมํ
อารมณญฺดา วิสยปฺปวตฺติ จตฺธา เวทิตพฺพาฯ แปลความว่า วิสยปฺปวตฺติทั้ง
๔ ในจักขุทวารเป็นไปโดยนัยตามที่ได้กล่าวมาแล้วฉันใด วิสยปฺปวตฺติทั้ง ๔ ใน
โสตทวารเป็นต้น ก็เป็นไปตามที่ได้กล่าวมาแล้วฉันนั้น

พึงทราบวิสยปฺปวตฺติทั้ง ๔ ที่เป็นอารมณ์ของวาระทั้ง ๔ กล่าวคือ
ตทารัมณวาระ ชวณวาระ โวฏฐพพนวาระ และโมฆวาระ ตามลำดับในปัญจทวาร
โดยรวมประเภท แม้ทั้งหมดดังนี้

กาลาสังกะหะที่แสดงการสรุปจำนวนวิถิจิตในปัญจทวาร

๒๑. วิถิจิตตานิ สตุเตว จิตตูปาทา จตฺตทส
จตฺตปณฺณาส วิตุถารธา ปญฺจทวารเ ยถารหํฯ

แปลความว่า วิถิจิตทั้งหลายในปัญจทวาร ตามสมควรแก่ทวารและอารมณ์
แล้วมี ๗ เท่านั้น (คือ ปัญจทวาราวชชนะ ๑ ปัญจวิญญาณ ๑ สัมปฏิจฉนะ ๑
สันตிரณะ ๑ โวฏฐพพนะ ชวณะ ๑ ตทารัมณะ ๑)

วิถิจิตเหล่านั้นเมื่อว่าโดยการเกิดขึ้นแล้วมี ๑๔ ครั้ง (คือปัญจทวาราวชชนะ
เกิด ๑ ครั้ง ปัญจวิญญาณดวงใดดวงหนึ่งเกิด ๑ ครั้ง สัมปฏิจฉนะเกิด ๑ ครั้ง สันติ
รณะเกิด ๑ ครั้ง โวฏฐพพนะเกิด ๑ ครั้ง ชวณะเกิด ๗ ครั้ง และตทารัมณะเกิด
๒ ครั้ง, วิถิจิต เหล่านั้นเมื่อว่าโดยพิสดารแล้วมี ๕๔ (คือกามจิต ๕๔ นั้นเอง)

อยเมตถ ปญจทวาร เวทิจิตตปวัตตนิโย

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นนัยแห่งคำอธิบายการเกิดขึ้นของ
เวทิจิตเฉพาะ ปัญจทวารในวิธีสังคหะนี้

กามชวนมโนทวารวิธีโดยสังเขป วิภูตารมณวิธี

๒๒. มโนทวาร ปน ยถิ วิภูตมารมณณ อาปาถมาคจจติ, ตโต
ภวคจจนมโนทวาราวชชนชวนาวสานะ ตทารมณปาภานิ ปวตตุนติ ตโต
ปรี ภวคปาโตฯ แปลความว่า ส่วนอารมณ์ทั้ง ๖ ที่ปรากฏชัด ถ้าปรากฏมาถึงใน
มโนทวารแล้ว ด้วยเหตุนี้ตทารมณวิปากจิตเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น ในที่สุดแห่งภวังค-
จณะ มโนทวาราวชชนะ และชวนะ ต่อจากตทารมณจิตดับลง จิตก็ลงสู่ภวังค์

อวิภูตารมณวิธี

๒๓. อวิภูเต ปนารมณณ ชวนาวสานะ ภวคปาโตว โหติ, นตถิ
ตทารมณปปาโทติฯ แปลความว่า ส่วนอารมณ์ทั้ง ๖ ที่ไม่ปรากฏชัดนั้น จิต
ลงสู่ภวังค์อย่างเดียว ในที่สุดแห่งชวนะ การเกิดขึ้นแห่งตทารมณจิตย่อมไม่มี

วิสยัปปวัตติ (๖ ประเภท หรือ ๘ ประเภท) มีความเป็นไปดังที่ได้
กล่าวมาแล้วนี้

แสดงวาระ ๔ และวิสยัปปวัตติ ๔

๒๔. อิมสมี มโนทวารเป ตทารมณชวนไวญฐพพนโมฆวารสงฆาตานัน
จตุณัน วารานัน ยถากัม อารมณณภูตา วิสยปวัตติ จตุธา เวทิตพพาฯ
แปลความว่า ฟังทราบในกามชวนมโนทวารวิธีก็มีวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ ที่เป็นอารมณ์
ของวาระทั้ง ๔ ซึ่งได้แก่ ตทารมณวาระ ชวนวาระ ไวญฐพพนวาระ และโมฆวาระ
ตามลำดับ

๒๕. ตตถ ตทารมณวารสสุ อารมณณภูตา อติวิภูตา นาม,
ชวนวารสสุ วิภูตา นาม, ไวญฐพพนวารสสุ อวิภูตา นาม, โมฆวารสสุ
อารมณณภูตา อติวิภูตา นามาติ โยเชตพพาฯ แปลความว่า ในบรรดา
วิสยัปปวัตติทั้ง ๔ เหล่านั้น วิสยัปปวัตติที่เป็นอารมณ์ของตทารมณวาระ ชื่อว่า

“อติวิฤตารมณวิถิ” วิสยัปวัตติที่เป็นอารมณของชนวาระ ชื่อว่า “วิฤตารมณวิถิ” วิสยัปวัตติที่เป็นอารมณของโฏฐัพพนวาระ ชื่อว่า “อวิฤตารมณวิถิ” และ วิสยัปวัตติที่เป็นอารมณของโมฆวาระ ชื่อว่า “อติอวิฤตารมณวิถิ” การประกอบ กันระหว่างวาระทั้ง ๔ กับวิสยัปวัตติทั้ง ๔ ในกามชนมโนทวาร มีตามลำดับ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้

กาถาสังหะที่แสดงการสรูปจำนวนวิถิจิตในกามชนมโนทวาร

๒๖. วิถิจิตตานิ ตีเณว จิตตูปปาทา ทเสริตา

วิถิตาเรน ปเนตเถก- จตตาลีส วิภาวเยฯ

แปลความว่า ฟังกล่าวได้ว่าในกามชนมโนทวารนี้ มีวิถิจิตเพียง ๓ (คือ มโนทวาราวชชนะ ๑ ชชนะ ๑ และตทารัมมณะ ๑) วิถิจิตเหล่านั้นเมื่อว่าโดย การเกิดขึ้นแล้วมี ๑๐ ครั้ง (คือมโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง ชชนะเกิด ๓ ครั้ง และตทารัมมณะเกิด ๒ ครั้ง) ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นว่าโดยพิสดารแล้วย่อมแสดงได้ ว่ามี ๔๑ ดวง (คือ กามจิต ๔๑ เว้นทวิปัญญาวิญญานจิต ๑๐ และมโนธาตุ ๓)

ออยเมตถ ปริตตชนวาโรฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นกามชนมโนทวารในวิถิสังคหะนี้

แสดงอัปปนาชนมโนทวารวิถิ

๒๗. อปฺปนาชนวาเร ปน วิภูตาวิภูตเกโท นตฺถิ, ตถา ตทา- รุมมณฺอุปปาโท จ ฯ แปลความว่า ส่วนในอัปปนาวิถิชนวาระนี้ ความต่างกันแห่ง อารมณว่าปรากฏชัด ไม่ปรากฏชัด (วิฤตารมณ อวิฤตารมณ) อย่างนี้ไม่มี (มีแต่ อารมณปรากฏชัด คือ วิฤตารมณ หรืออติวิฤตารมณฝ่ายเดียว) และการเกิดขึ้น แห่งตทารัมมณจิตก็ไม่มีเช่นเดียวกัน (กล่าวคือ เมื่อชชนะดับลงแล้ว จิตก็ลงสู่กวังค์)

แสดงฉานวิถิและมัคควิถิ

๒๘. ตตฺถ หิ ญาณสมฺปยุตฺตคามาวจรชนานมฺภฺจนํ อญฺญตรสฺมึ ปริกมฺโมปจารานุโลมโคตรภูนาเมน จตฺกขตฺตํ ติกขตฺตเมว วา ยถากกมํ อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธานนฺตรเมว ยถารหํ จตฺตํ ปญฺจํ วา จพฺพิสฺสติ มหคฺคต โลกุตฺตรชนเนสุ ยถาภินิหารวเสน ยงฺกิญฺจิ ชวนํ อปฺปนาวิถิโมตรติ, ตโต

ปรี อปฺปนาวสาเน ภวฺจคฺปาโตว โหติฯ

แปลความว่า อธิบายขยายความว่า ในอัปปนาวิถีสวรรวาระนี้ ชวนะดวงใดดวงหนึ่งในบรรดาญาณสัมปยุตตคามาวจรชวณะทั้ง ๘ ดวงเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นเพียง ๔ ครั้งเป็นอย่างมาก หรือเพียง ๓ ครั้งเป็นอย่างน้อย โดยมีชื่อว่า ปริกัมม, อุปจาร, อนุโลมและโคตรภู ไปตามลำดับแล้วก็ดับลง เมื่อญาณสัมปยุตตคามาวจรชวณะดับลงแล้ว ในลำดับโดยไม่มีระหว่างกันนั่นเอง ชวนะดวงใดดวงหนึ่งในบรรดามหัคคตะและโลกุตตรชวณะ ๒๖ ดวงเหล่านั้น ที่เกี่ยวเนื่องด้วยการปฏิบัติสมถภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนาก็แล้วแต่ ย่อมเข้าสู่อัปปนาวิถี อันเป็นลำดับที่ ๔ หรือลำดับที่ ๕ ตามสมควรแก่ตักขบุคคลหรือ มั่นทนุคคล ต่อจากนั้นจิตก็ถึงสู่ภวังค์ในที่สุดแห่งอัปปนาชวณะ

ระเบียบข้อบังคับ

ว่าด้วยเรื่อง เวทนา ระหว่างกามชวณะกับอัปปนาชวณะ

๒๙. ตตถ โสมนสฺสสหคตชวณานนฺตรํ อปฺปนปิ โสมนสฺสสหคตวปฏิกงฺขิตพฺพา, อุเปกฺขาสหคตชวณานนฺตรํ อุเปกฺขาสหคตวฯ แปลความว่า ในอัปปนาวิถีสวรรวาระนี้ ในลำดับแห่งโสมนัสสหคตกามชวณะโดยไม่มีระหว่างกัน อัปปนาชวณะที่พึงเกิดได้ก็เฉพาะแต่โสมนัสสหคตชวณะเท่านั้น, ในลำดับแห่งอุเบกขาสหคตกามชวณะโดยไม่มีระหว่างกัน อัปปนาชวณะที่พึงเกิดได้ก็เฉพาะแต่อุเบกขาสหคตชวณะเท่านั้น

ระเบียบข้อบังคับ

ว่าด้วยเรื่อง ชาติ ระหว่างกามชวณะกับอัปปนาชวณะ

๓๐. ตตถาปิ กุสลชวณานนฺตรํ กุสลชวณญฺเจว เหมจฺจิมญฺจ ผลตฺตยมฺปเปติ, คุริยชวณานนฺตรํ คุริยชวณํ อรหตฺตผลญฺจาติฯ แปลความว่า แม้ในอัปปนาวิถีสวรรวาระที่มีเวทนาอย่างเดียวกันกับกามชวณะนี้ พึงทราบดังนี้คือ ในลำดับแห่งมหากุสลญาณสัมปยุตตชวณะ ๔ ดวง โดยไม่มีระหว่างกัน มหัคคตโลกุตตรกุสลชวณะ ๒๕ ดวงที่ดีและผลชวณะเบื้องต้น ๑๕ ดวงที่ดี ย่อมเกิดขึ้นเป็นอัปปนาในลำดับแห่งมหากุริยาญาณสัมปยุตตชวณะ ๔ ดวง โดยไม่มีระหว่างกัน มหัคคตกุริยาชวณะ ๕ ดวงที่ดี และอรหัตตผลชวณะ ๕ ดวงที่ดี ย่อมเกิดขึ้นเป็นอัปปนา

กาตาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนอัปปนาชวนะ ที่เกิดต่อจากมหากุศลและมหากิริยาชวนะว่าโดยธัมมาธิชฐาน

๓๑. ทวตฺตีส สุขปฺญญมหา ทวาทโสเปกฺขกา ปรี
สุขิตกิริยโต อฏฺฐ จ สมฺโณติ อุเปกฺขกาฯ

แปลความว่า หลังจากที่มีมหากุศลญาณสัมปยุตตโสมนัสชวนะ ๒ ดวง
ดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๓๒ ดวง (คือ มหัคคตกุศลโสมนัส ๔ มัคคโสมนัส
๑๖ ผลเบื่องต่ำ โสมนัส ๑๒) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่มีมหากุศลญาณสัมปยุตต-
อุเบกขาชวนะ ๒ ดวงดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๑๒ ดวง (คือ มหัคคตกุศล
อุเบกขา ๕ มัคคอุเบกขา ๔ ผลเบื่องต่ำอุเบกขา ๓) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่มี
มหากิริยาญาณสัมปยุตตโสมนัสชวนะ ๒ ดวงดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๘ ดวง
(คือ มหัคคตกิริยาโสมนัส ๔ อรหัตตผลโสมนัส ๔) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่มี
มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขาชวนะ ๒ ดวงดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๖ ดวง
(คือ มหัคคตกิริยาอุเบกขา ๕ อรหัตตผลอุเบกขา ๑) ย่อมเกิดขึ้น

กาตาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนอัปปนาชวนะ ที่เกิดต่อจากมหากุศลและมหากิริยาชวนะว่าโดยปุคคลาธิชฐาน

๓๒. ปุณฺณชฺชาน เสกฺขานํ กามปฺญญติเหตุโต
ติเหตุกามกิริยโต วิตราคานมปฺปนาฯ

แปลความว่า หลังจากกามกุศลติเหตุจิต ๔ ดวงของติเหตุกปุณฺณและ
ผลเสกขบุคค ๓ ดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๔๔ ดวง (คือ มหัคคตกุศล ๕
มัคคจิต ๒๐ ผลจิตเบื่องต่ำ ๑๕) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่มีกามกิริยาติเหตุจิต
๔ ดวง ของพระอรหันต์ทั้งหลายดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๑๔ ดวง (คือ
มหัคคตกิริยา ๕ อรหัตตผลจิต ๕) ย่อมเกิดขึ้น

อฺยเมตถ มโนทวาทเร วิถิจิตฺตปฺปวตฺตินโยฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นนัยคำอธิบายการเกิดขึ้นแห่งวิถิจิต
เฉพาะในมโนทวาร ในวิถีสังคหะนี้

ตทารัมมณนิยามะ ระเบียบข้อบังคับ เรื่องตทารัมมณจิต

**๓๓. สัพพตถาปี ปเนตถ อนิฏฺเฐ อารมฺมเณ อกุสลวิปากาเนว ปญฺจ-
วิญญาณสมุปฺปิจฺจนฺนสนฺติริณตทารมฺมณานิฯ** แปลความว่า อนึ่ง ในปัญจทวารวิถิ
และมโนทวารวิถินี้ แม้วิสัยปวัตติโดยทั่วไปในอนิฏฐารมณํ ปญฺจวิญญาณ สัมปิจฺจนะ
สันติริณะ ตทารัมมณะ ที่เป็นอกุสลวิปากฝ่ายเดียว ย่อมเกิดขึ้น

๓๔. อิฏฺเฐ กุสลวิปากานิฯ แปลความว่า ในอิฏฐารมณํ (อิฏฐัมมัชฌัต-
ตารมณํ) ปญฺจวิญญาณ สัมปิจฺจนะ สันติริณะ ตทารัมมณะ ที่เป็นกุสลวิปากเท่านั้น
ย่อมเกิดขึ้น

๓๕. อติอิฏฺเฐ ปน โสมนสฺสสหคตาเนว สนฺติริณตทารมฺมณานิฯ
แปลความว่า ส่วนในอติอิฏฐารมณํนั้น สันติริณะและตทารัมมณะที่เกิดพร้อมด้วย
โสมนัสสเวทนาอย่างเดียวกันเท่านั้น ย่อมเกิดขึ้น

**๓๖. ตตถาปี โสมนสฺสสหคตกิริยขวันาวसानเ โสมนสฺสสหคตาเนว
ตทารมฺมณานิ ภาวนฺติฯ** แปลความว่า แม้ในบรรดาตทารัมมณจิต ๑๑ ดวง
เหล่านั้น ตทารัมมณจิต ๕ ที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนาฝ่ายเดียวย่อมเกิดขึ้นใน
ที่สุดแห่งโสมนัสกิริยาขวันะ ๕

๓๗. อุเปกฺขาสหคตกิริยขวันาวसानเ จ อุเปกฺขาสหคตาเนว โหนฺติฯ
แปลความว่า ตทารัมมณจิต ๖ ดวง ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาอย่างเดียวกัน
เท่านั้นย่อมเกิดขึ้น แม้ในที่สุดแห่งอุเบกขาสหคตกิริยาขวันะ ๔

**๓๘. โทมนสฺสสหคตขวันาวसानเ จ ปน ตทารมฺมณานิ เจว ภาวนฺตานิ
จ อุเปกฺขาสหคตาเนว ภาวนฺติ, ตสฺมา ยถิ โสมนสฺสปฏิสนฺติกุสฺส โทมนสฺส-
สหคตขวันาวसानเ ตทารมฺมณสมฺภโว นตฺถิ, ตทา ยงฺกิลฺลิจิ ปริจิตฺตปฺพุพฺพ
ปริตฺตตารมฺมณมารุพฺภ อุเปกฺขาสหคตสนฺติริณํ อุปฺปชฺชติ, ตมนนฺตริตฺวา
ภวฺงคปาโตว โหตฺติ วทฺติ อาจริยาฯ**

แปลความว่า ส่วนตทารัมมณจิต ๖ และกามภวังคจิต ๖ ที่เกิดพร้อม
ด้วยอุเบกขาเวทนาอย่างเดียวกันเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น แม้ในที่สุดแห่งโทสขวันะ ๒ เพราะ
ฉะนั้น ในที่สุดแห่งโทสขวันะของผู้ปฏิสนธิด้วยโสมนัสสเวทนา ถ้าตทารัมมณจิตไม่มี
โอกาสเกิดแล้วพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า ในเวลานั้นอุเบกขาสันติริณจิต

๒ (และมหาวิปากอุเบกขา ๔) ได้กระทำกามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้เคยสั่งสมความชำนาญมาก่อนแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์ ย่อมเกิดขึ้นโดยฐานะเป็นอาคันตุกษณ์, ในลำดับแห่งอาคันตุกษณ์ดับลงโดยไม่มีระหว่างกัน โสมนัสกษณ์ที่มีอยู่ประจำในสันดานของผู้นั้นเองย่อมเกิดขึ้น

ระเบียบข้อบังคับ ๓ อย่าง ในการที่ตทารัมมณจิตเกิดได้

๓๙. ตตา กามาวจรขณาวสาเน กามาวจรสตุตตานํ กามาวจรธมฺ-
เมเสว อารมฺมณญฺเตสุ ตทารมฺมณํ อิจฺจนฺตํติฯ แปลความว่า อีกประการ
หนึ่ง พระอรทธกถาจารย์ทั้งหลายมีความเห็นพ้องพร้อมกันในเรื่องการเกิดขึ้นแห่ง
ตทารัมมณจิต ในอติมหันตารมณวิถิ และอติภูตารมณวิถิว่า ในที่สุดแห่งกามขณะ
ในสันดานของกามบุคคล และในอารมณ์ที่เป็นกามธรรม เมื่อครบองค์ทั้ง ๓ นี้แล้ว
เท่านั้น (ตทารัมมณจิตย่อมเกิดขึ้นได้)

กาตาสังคหะที่แสดงถึงองค์ทั้ง ๓ และวิสัยปวัตติทั้ง ๒ ที่มีตทารัมมณจิต

๔๐. กาเม ขวนสตุตตาลมฺ- พนํ นียเม สติ
วิญฺเฒติมหนฺเต จ ตทารมฺมณมฺริตํ

แปลความว่า พระอรทธกถาจารย์ทั้งหลายได้กล่าวว่า การกำหนดแห่งองค์
ทั้ง ๓ คือ กามขณะ กามบุคคล และกามอารมณ์ เมื่อครบบริบูรณ์แล้วอติวิญฺดา-
รณวิถิ และอติมหันตารมณวิถิ มีตทารัมมณจิตเกิดได้

อยเมตถ ตทารมฺมณนียโมฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการกำหนดข้อระเบียบการเกิดขึ้นแห่ง
ตทารัมมณจิตในวิถิจิตสังคหะนี้

ขวนนียมะ

ระเบียบข้อบังคับจำนวนขวนจิตที่เกิดขึ้นเมื่อว่าโดยกาล

๔๑. ขวเนสุ จ ปริตฺตขวนวธิยํ กามาวจรขวนานิ สตุตฺกขตฺตํ
ฉกฺขตฺตเมว วา ขวนฺติฯ แปลความว่า ในบรรดาขวนจิต ๕๕ เหล่านั้น สำหรับ
กามขณะย่อมเกิดขึ้น ๓ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเท่านั้นในเวลาปกติ ในวิถิที่มีกามขณะ

๔๒. มนุทปุปตติย ปน มรณกาลาทีสุ ปญจวารเมว แปลความว่า ส่วนในเวลาทีใกล้จะตาย เป็นต้นคือ ในเวลาทีใกล้จะตาย (มรณสันนกาล) ในเวลาทีหลง (มูจนากาล) ในเวลาทีสลบ (วิสัญญีภูตกาล) และในเวลาทีกัมมชรูปมีกำลังอ่อน (อติตรุณกาล) ซึ่งเป็นเวลาทีการเกิดขึ้นแห่งวิถิจิตมีกำลังอ่อน กามชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นเพียง ๕ ครั้งเท่านั้น

๔๓. ภควโต ปน ยมกปาฏิหาริยกาลาทีสุ ลหุกุปตติย จตตาริ ปญจวา ปจฺจเวกฺขณจิตฺตานิ ภวนฺตติปิ วทฺติฯ แปลความว่า พระอรธรรคณาจารย์ทั้งหลายก็ไดกล่าววว่า ส่วนเวลาทีมีวิถิจิตเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งได้แก่ในขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์เป็นต้น ปัจจเวกฺขณชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น ๔ ครั้ง หรือ ๕ ครั้ง

๔๔. อาทิกมฺมิกสฺส ปน ปจฺมกุปฺปนายํ มหคฺคตชวณานิ อภิญญาชวณานิ จ สพฺพทาปิ เอกวารเมว ชวนฺติ, ตโต ปริ ภวฺคปาโตฯ แปลความว่า ส่วนในฌานทีเกิดขึ้นครั้งแรก ของผู้ทีมีการเจริญสมณกรรมฐานเป็นเบื้องต้น แห่งปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญจฌาน มหคฺคตชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น ๑ ครั้งเท่านั้น สำหรับอภิญญาชวนะเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้น ๑ ครั้งเสมอไป ไม่ว่าในเวลาใด ๆ ก็ตาม ต่อจากมหคฺคตชวนะหรืออภิญญาชวนะทีเกิดขึ้น ๑ ครั้งได้ดับลงแล้ว จิตก็ลงสู่ภวังค์

๔๕. จตฺตาริ ปน มคฺคุปฺปาทา เอกจิตฺตกฺขณิกา, ตโต ปริ เทวตฺติณิ ผลจิตฺตานิ ยถารหํ อุปฺปชฺชชฺชติ, ตโต ปริ ภวฺคปาโตฯ แปลความว่า ส่วนการเกิดขึ้นแห่งมคฺคจิตทั้ง ๔ เหล่านั้น มีจิตตักขณะเดียวต่อจากมคฺคจิตเกิดขึ้น ๑ ครั้งได้ดับลงแล้ว ผลจิตย่อมเกิดขึ้น ๒ หรือ ๓ ครั้ง ตามสมควรแก่มันท-บุคคลหรือตักขณกคคตต่อจากผลจิตดวงสุดท้ายดับลง จิตก็ลงสู่ภวังค์

๔๖. นิโรธสมาปตฺติกาเล ทฺวิกฺขตฺตํ จตฺตถารุปฺปชวณํ ชวติ, ตโต ปริ นิโรธํ ฝุสฺสติ, วุฏฺฐานกาเล ปน อนาคามิผลํ วา อรหตฺตผลํ วา ยถารห-เมกวารํ อุปฺปชฺชชิตฺวา นิรุตฺเต ภวฺคปาโตว โหติฯ แปลความว่า ในเวลาทีใกล้เข้าถึงนิโรธสมาบัติ เนวสัณญานาสัณญายตนกุศลหรือกิริยาชวนะย่อมเกิดขึ้น ๒ ครั้ง ต่อจากชวนะดวงที ๒ ดับลง ย่อมเข้าถึงความดับแห่งจิต เจตสิก และจิตตชรูป และเมื่อเวลาทีออกจากนิโรธสมาบัติ อนาคามิผลจิตหรืออรหตฺตผลจิต

ตามสมควรแก่อนาคามีบุคคล หรืออรหันตบุคคลเกิดขึ้น ๑ ครั้งแล้วดับไป (เมื่อผลจิตดับลง) แล้ว จิตก็ลงสู่ภวังค์

๔๗. สฬพตฺถาปี สมาปัตตวิธียํ ภวตฺสโต วีย วิธินียโม นตฺถิตฺติ กตฺวา พหุณีปี ลพฺภนฺตฺติฯ แปลความว่า ในฉานสมาปัตตวิธิตี และผลสมาปัตตวิธิตี แม้ทั่วไปการกำหนดจำนวนขณะที่เกิดขึ้นย่อมไม่มี เช่นเดียวกันกับการเกิดขึ้นแห่งกระแสภวังค์ไม่มีการกำหนดจำนวน เพราะฉะนั้น ชวนจิตหลายๆ ครั้งก็เกิดขึ้นได้, การกำหนดจำนวนชวนจิตที่เกิดขึ้น เมื่อว่าโดยกาลได้สิ้นสุดลงเพียงเท่านั้น

กาธาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนชวนจิตที่เกิดขึ้น

๔๘. สตฺตกฺขตฺตํ ปรีตฺตานิ มคฺคาภิญญา สกึ มตา

อวเสสานิ ลพฺภนฺติ ชวนานิ พหุณีปีฯ

แปลความว่า ฟังทราบว่ กามขณะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๗ ครั้ง มัคคชวณะและอภิญญาชวณะย่อมเกิดขึ้นได้ ๑ ครั้ง มหัคคตชวณะและผลชวณะที่นอกจากมัคคชวณะและอภิญญาชวณะแม้หลายๆ ครั้งก็เกิดขึ้นได้ (๑ ครั้งก็เกิดได้)

ออยเมตถ ชวนนียโมฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นระเบียบของการกำหนดจำนวนขณะที่เกิดขึ้นในวิธีสังคหะนี้

บุคคลเภท

แสดงการจำแนกวิถิจิตโดยประเภทแห่งบุคคล

๔๙. ทฺวเหตุกานมเหตุกานญจ ปเนตฺถ กุริยชวนานิ เจว อปฺปนา-ชวนานิ จ น ลพฺภนฺติฯ แปลความว่า ในบรรดาวิถิจิต ๘๐ (เว้นมหัคคตวิปาก ๕) เหล่านั้น สำหรับกามกิริยาชวณะ ๕ และอัปปนาชวณะ ๒๖ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ในสันดานของทวิเหตุบุคคลและอเหตุบุคคล

๕๐. ตถา จานสมฺปยุตฺตวิปากานิ จ สฺกฺตติยํ แปลความว่า อนึ่ง มหาวิปากญาณสัมปยุตตจิต ๔ เหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ในสันดานของทวิเหตุบุคคลและอเหตุบุคคลที่เกิดอยู่ในสุคติภูมิ

๕๑. ทฺวคฺคตฺติยํ ปน จาณวิปฺยุตฺตานิ จ มหาวิปากานิ น ลพฺภนฺติฯ

แปลความว่า ส่วนในสันดานของอเหตุกบุคคล ที่เกิดอยู่ในทุกคติภูมินั้น มหาวิบาก-
ญาณวิปยุตตจิต ๔ เหล่านี้ ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ (สำหรับมหาวิบากญาณสัมปยุตตจิต
๔ ที่เกิดขึ้นไม่ได้นั้นโดยไม่มีปัญหา)

๕๒. **ติเหตุเกสุ จ ชีณาสวานํ กุสลากุสลขวานานิ น สพฺพณฺติฯ** แปล
ความว่า บรรดาติเหตุกบุคคลจำนวน ๕ เหล่านั้น ในสันดานของพระอรหันต์ทั้งหลาย
กุสลขวนะ ๒๑ และอกุสลขวนะ ๑๒ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

๕๓. **ตถา เสกฺขปฺปยุตฺตขวานานิ ภิริยขวานานิฯ** แปลความว่า ในสันดาน
ของพระเสกขบุคคล ๓ และติเหตุกปฺปยุต ๑ ภิริยาขวนะ ๑๘ เหล่านี้ ย่อม
เกิดขึ้นไม่ได้เช่นเดียวกัน

๕๔. **ทิวฺจิกฺคตสมฺปยุตฺตวิจิกิจฺจขวานานิ จ เสกฺขานํฯ** แปลความว่า
ทิวฺจิกฺคตสัมปยุตตขวนะ ๔ และวิจิกิจจาสัมปยุตตขวนะ ๑ ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ใน
สันดานของพระเสกขบุคคล ๓ (สำหรับภิริยาขวนะ ๑๘ ที่เกิดขึ้นไม่ได้นั้นปรากฏ
ชัดอยู่แล้ว)

๕๕. **อนาคามีปุคฺคานํ ปฏฺมิขวานานิ จ น สพฺพณฺติฯ** แปลความว่า
ส่วนในสันดานของพระอนาคามีบุคคลทั้งหลาย โทสขวนะ ๒ ดวงก็ย่อมเกิดขึ้น
ไม่ได้ (ภิริยาขวนะ ๑๘ และทิวฺจิกฺคตสัมปยุตต์ วิจิกิจจาสัมปยุตตขวนะเหล่านี้
ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ด้วย)

๕๖. **โลกุตฺตรขวานานิ ยถาสกํ อริยานเมว สมฺบุพฺพชนฺตฺติฯ** แปลความ
ว่า สำหรับโลกุตตรขวนะ ๘ หรือ ๔๐ เหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นในสันดานของพระ
อริยบุคคล ๘ โดยเฉพาะของตณฺๆ เท่านั้น, การจำแนกวิธีจิตโดยประเภทแห่งบุคคล
ได้สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้

กาถาสังกะหะที่แสดงถึงจำนวนวิธีจิตที่เกิดขึ้นในสันดาน ของปฺปยุต ๓ และอเสกขบุคคล

๕๗. **อเสกฺขานํ จตฺตจตฺตา- ลีส เสกฺขาน มุทฺทิสเ**

ฉ ปญฺญาสว เสสํ จตฺตปญฺญาส สมฺภว

แปลความว่า เมื่อว่าตามสมควรที่จะเป็นได้แล้ว ฟังกล่าวว่า ในสันดาน
ของพระอรหันต์ทั้งหลายมีวิธีจิตเกิดได้อย่างมาก ๔๔ ในสันดานของพระเสกข-

บุคคล ๗ มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๕๖ ในสันดานของปุถุชน ๔ ที่เหลือ มีวิถิจิตเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๕๔

อวยเมตถ ปุคคลเกโท

คำพรรณาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการจำแนกวิถิจิตโดยประเภทแห่งบุคคลในวิถีสักกะนี้

ภูมิวิภาค

แสดงการจำแนกวิถิจิตโดยประเภทแห่งภูมิ

๕๘. กามาวจรภูมิย์ ปเนตานี สพฺพานิปี วิถิจิตฺตานิ ยถารหฺม-
ปฺลพฺภนฺติฯ แปลความว่า การจำแนกวิถิจิตโดยประเภทแห่งบุคคลจบลงแล้ว จะแสดงการจำแนกวิถิจิตโดยประเภทแห่งภูมิต่อไป, สำหรับในกามภูมิ ๑๑ วิถิจิต ๘๐ ทั้งหมด ก็ย่อมเกิดขึ้นได้ เป็นไปตามสมควรแก่บุคคล

๕๙. รูปาวจรภูมิย์ ปฏิมชวตฺตารมฺมณฺวชฺชิตานิฯ แปลความว่า ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) วิถิจิต ๖๔ ที่เว้นจากโทสชวณะ ๒ มหา-
วิปากตพารัมมณะ ๘ (และชวณะ ชิวหา กายวิญญาณ) ย่อมเกิดขึ้นได้

๖๐. อรูปาวจรภูมิย์ ปรมมคฺครูปาวจรหฺสนเหฏฺฐิมารูปวชฺชิตานิ จ
สพฺภนฺติฯ แปลความว่า ในอรูปภูมิ ๔ วิถิจิต ๔๒, ๔๐, ๓๘, ๓๖ ที่เว้นจาก
โสคาปัตติมคฺคจิต ๑ รูปาวจรชวณะ ๑๐ หสิตุปปาท ๑ และอรูปาวจรชวณะที่
ต่ำกว่า ย่อมเกิดขึ้นได้

๖๑. สพฺพตฺถาปี จ ตตฺปสฺสาทฺหิตานํ ตตฺทวาริกวิถิจิตฺตานิ น สพฺภน-
เตวฯ แปลความว่า แม้ในภูมิทั่วไปสำหรับในสันดานของผู้ที่ปราศจากปสาทรูปนั้นๆ
วิถิจิตที่เกิดขึ้นในทวารนั้นๆ ย่อมไม่เกิดเลย

๖๒. อสฺสยสฺสตฺตานํ ปน สพฺพตฺถาปี จิตฺตปฺปวตฺติ นตฺถเวฯ แปล
ความว่า ส่วนในสันดานของอสังขยสัตตพรหม ความเกิดขึ้นแห่งจิตโดยประการใดๆ
ก็ตาม ย่อมไม่มีเลย, การจำแนกวิถิจิตโดยประเภทแห่งภูมิจบลงเพียงเท่านี้

กาลาสักกะที่แสดงถึงจำนวนวิถิจิตที่เกิดขึ้นในภูมิทั้ง ๓

๖๓. อสึติ วิถิจิตฺตานิ

กาเม รูปे ยถารหํ

จตุสฺสจฺจี ตถารูปे

เทวจตฺตาสึ สพฺภเรฯ

แปลความว่า ในกามภูมิ ๑๑ วิถีจิต ๘๐ ทั้งหมดย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล ในรูปภูมิ ๑๕ ที่นอกจากอสัญญสัตตภูมิ วิถีจิต ๖๔ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล ส่วนในอรุณภูมิทั้ง ๔ วิถีจิต ๔๒ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล

อภยเมตถ ภูมิวิภาโค

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งภูมิในวิถีสังคหะนี้

นิคมคาถา

คำกล่าวสรุปความตอนอวสาน

๖๔. อิจฺเจวํ ฉทวาริกจิตตูปปตฺติ ยถาสมฺภวํ ภวฺงฺคนฺตริกา ยาวตายุก-
มพฺโพจุฉินฺนา ปวตฺตติฯ แปลความว่า ตามนัยดังที่ได้แสดงมาแล้วนี้ ความเป็นไปแห่งวิถีจิตที่เกิดขึ้นในทวารทั้ง ๖ ย่อมเกิดขึ้น เป็นภวังคจิตคั่นวิถีจิต ดังนี้เรื่อย ๆ ไป ไม่ขาดสายจนตลอดชีวิต ตามสมควรที่เกิดขึ้นได้ในทวารนั้นๆ

๖๕. อิติ อภิธมฺมตฺถสํคเห วิธิสํคหวิภาโค นาม จตฺตโต ปริจฺเจโทฯ แปลความว่า ปริจเจทที่ ๔ ชื่อว่า วิธิสังคหวิภาค ในอภิธัมมัตถสังคหปกรณ์ ได้จบลงเพียงเท่านี้

จบ บาลีและคำแปลปริจเจท ๔ ในอภิธัมมัตถสังคหะ

๕. โสดาปัตติมรรคบุคคล	}	พระอริยบุคคล ๘ จำพวก
๖. โสดาปัตติผลบุคคล (พระโสดาบันบุคคล)		
๗. สกทาคามีมรรคบุคคล		
๘. สกทาคามีผลบุคคล (พระสกทาคามีบุคคล)		
๙. อนาคามีมรรคบุคคล		
๑๐. อนาคามีผลบุคคล (พระอนาคามีบุคคล)		
๑๑. อรหัตตมรรคบุคคล		
๑๒. อรหัตตผลบุคคล (พระอรหันตบุคคล)		
- บุคคลเหล่านี้จะปรากฏชัด ตอนที่จำแนกวิถีจิตโดยบุคคล

แสดงฉักกะ ๖ อย่างๆ ละ ๖ และองค์ธรรม ในวิถีสังกะ ดังนี้คือ

วัตถุฉักกะ วัตถุ ๖ คือ

๑. จักขุวัตถุ	องค์ธรรมได้แก่	จักขุปสาท
๒. โสทวัตถุ	” ”	โสตปสาท
๓. ฆานวัตถุ	” ”	ฆานปสาท
๔. ชิวหาวัตถุ	” ”	ชิวหาปสาท
๕. กายวัตถุ	” ”	กายปสาท
๖. หทัยวัตถุ	” ”	หทยวัตถุรูป

ทวารฉักกะ ทวาร ๖ คือ

๑. จักขุทวาร	องค์ธรรมได้แก่	จักขุปสาท
๒. โสททวาร	” ”	โสตปสาท
๓. ฆานทวาร	” ”	ฆานปสาท
๔. ชิวหาทวาร	” ”	ชิวหาปสาท
๕. กายทวาร	” ”	กายปสาท
๖. มโนทวาร	” ”	ภวังคจิต ๑๕

อารัมมณฉักกะ อารมณ ๖ คือ

๑. รูปารมณ	องค์ธรรมได้แก่	สีต่างๆ
๒. สัททารมณ	” ”	เสียงต่างๆ
๓. คันธารมณ	” ”	กลิ่นต่างๆ
๔. รสธารมณ	” ”	รสต่างๆ
๕. โภกฺขุพัพฺพารมณ	” ”	เย็น ร้อน, อ่อนแข็ง, หย่อนตึง
๖. ฐัมมารมณ	” ”	จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ ปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน บัญญัติ

วิญญานฉักกะ วิญญาน ๖ คือ

๑. จักขุวิญญาน	องค์ธรรมได้แก่	จักขุวิญญานจิต	๒
๒. โสตวิญญาน	” ”	โสตวิญญานจิต	๒
๓. ฆานวิญญาน	” ”	ฆานวิญญานจิต	๒
๔. ชิวหาวิญญาน	” ”	ชิวหาวิญญานจิต	๒
๕. กายวิญญาน	” ”	กายวิญญานจิต	๒
๖. มโนวิญญาน	” ”	จิต ๘๕ ที่เหลือ	

วิถิฉักกะ วิถีมี่ ๖

ว่าโดยทวาร มี ๖ คือ

๑. จักขุทวารวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางตา องค์ธรรม
ได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปมัญญา)

๒. โสตทวารวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางหู องค์ธรรม
ได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปมัญญา)

๓. ฆานทวารวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางจมูก องค์ธรรม
ได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปมัญญา)

๔. ชิวหาทวารวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางลิ้น องค์ธรรม
ได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปมัญญา)

๕. กายทวารวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางกาย องค์ธรรม ได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เวณอัปมัญญา)

๖. มโนทวารวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางใจ องค์ธรรม ได้แก่ จิต ๖๗ เจตสิก ๕๒ (เวณทวิปัญญจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓ มหัคคตวิปาก จิต ๕)

ว่าโดยวิญญาณ มี ๖ คือ

๑. จักขุวิญญาณวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกจักขุวิญญาณขึ้น เป็นประธาน

๒. โสทวิญญาณวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกโสทวิญญาณขึ้น เป็นประธาน

๓. ฆานวิญญาณวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกฆานวิญญาณขึ้น เป็นประธาน

๔. ชิวหาวิญญาณวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกชิวหาวิญญาณขึ้น เป็นประธาน

๕. กายวิญญาณวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกกายวิญญาณขึ้น เป็นประธาน

๖. มโนวิญญาณวิถิ ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกมโนวิญญาณคือ ชวนะ ๕๕ ขึ้นเป็นประธาน

ส่วนวิสัปปวัตติ ๖ หรือ ๘ ในบาลีข้อที่ ๗ และที่ ๘ นั้น ได้แปลและอธิบายไว้ชัดเจนแล้ว

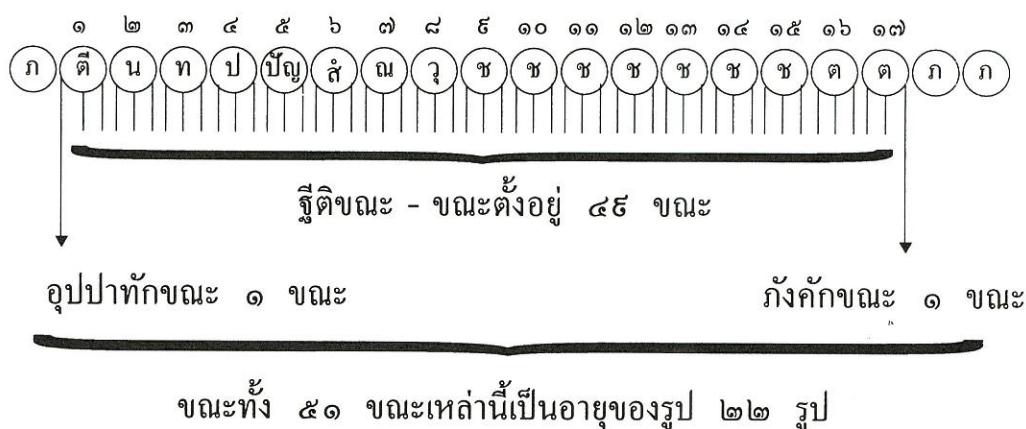
อายุของจิตพร้อมด้วยเจตสิกและรูป

ในจำนวนจิต ๘๕ หรือ ๑๒๑ ดวงนั้น จิตดวงหนึ่งๆ มีขณะเล็ก (อนุขณะ) อยู่ ๓ ขณะคือ อุปาทักขณะ (ขณะเกิดขึ้น) รัฐิขณะ (ขณะตั้งอยู่) ภัคักขณะ (ขณะดับไป) และขณะทั้ง ๓ เหล่านี้ เป็นอายุของจิต (รวมทั้งเจตสิก) ดวงหนึ่งๆ

จิตที่เหลือ คือ ภวังคจิต ๑๕ ปัญจทวารวิธิและมโนทวารวิธิมิ ปัญจทวาร-
วชชนจิตและมโนทวาราวชชนจิต เป็นต้น และจุติจิต ๑๕ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน

รูป ๒๒ รูป (เวณวิญญูติรูป ๒ ลักษณะรูป ๔) รูปใดรูปหนึ่ง มีอายุเท่า
กันกับระยะเวลาของขณะจิตที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑๗ ดวง หรือ ๕๑ ขณะเล็ก

อายุของนามและรูปในขณะทั้ง ๓ นั้น มีความแตกต่างกัน ตรงรัฐิขณะ คือ
รัฐิขณะของนามมี ๑ ขณะ ส่วนรัฐิขณะของรูปมี ๔๕ ขณะ สำหรับอุปาทักขณะ
และภัคักขณะนั้นมี ๑ ขณะเท่ากัน

คำว่า ขณะ หมายความว่า ช่วงระยะเล็กน้อยที่สุดจะหาอะไรมาเปรียบเทียบกับได้
วิธีสังคหะ แยกออกเป็น ๒ บท คือ วิธิ + สังคหะ

วิธี หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิต เจตสิก รูป

สังกะ หมายความว่า การสงเคราะห์หรือการรวบรวม เมื่อรวมกันเป็น
วิธี สังกะ หมายความว่า การสงเคราะห์การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของ
จิต เจตสิก รูป

ปัญจทวารวิถี ๗๕ หรือ ๑๐๐ วิธี

อภิธรรมัตถสังคหบาลีข้อที่ ๑๑ ถึงข้อที่ ๒๐ ได้แสดงถึงความเป็นไป
ของปัญจทวารวิถี และข้อที่ ๒๑ แสดงสรุปจำนวนปัญจทวารวิถีทั้งหมด

จักขุทวาริกอติมหันตารมณีวิถีมี ๓ วิธี คือ

๑. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๑ ขณะ เป็นตทาร์มณวาระ

๒. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๑ ขณะ เป็นชวณวาระ
ไม่มีอาคันตุกวังค์

๓. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๑ ขณะ เป็นชวณวาระ
มีอาคันตุกวังค์

จักขุทวาริกอติมหันตารมณีวิถีทั้ง ๓ วิธีนี้

เมื่อกล่าวโดยประเภทแล้วมี ๕ ประเภทคือ

๑. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ตทาร์มณวาระ ที่มีกามชวณะ ๒๗
(เว้นโทสชวณะ ๒)

๒. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ตทาร์มณวาระ ที่มีโทสชวณะ ๒

๓. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ชวณวาระ ไม่มีอาคันตุกวังค์ที่เกิด
ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังญัตตภูมิ)

๔. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ชวณวาระ ไม่มีอาคันตุกวังค์ที่เกิด
ในกามภูมิ ๑๑

๕. จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ชวณวาระ ที่มีอาคันตุกวังค์ที่เกิด
ในกามสุคติภูมิ ๗

ปัญจทวาริก อติมหันตารมณีวิถีที่เหลือคือ โสตทวาริก อติมหันตารมณีวิถี
๓ วิธี ๕ ประเภท และฆานทวาริก ชิวหาทวาริก กายทวาริก อติมหันตารมณีวิถี
๓ วิธี ๔ ประเภท (เว้นวิถีประเภทที่ ๓ ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕) ก็เหมือนกันกับ
จักขุทวาริก อติมหันตารมณีวิถี ๓ วิธี ๕ ประเภท

ว่าโดยอารมณ์ ภวังก์แรกและภวังก์หลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม
อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวนะ
ในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอดิภูมิมัจฉะ
อิฏฐุมัจฉะ หรืออนิฏฐูปารมณ ที่ในปัจจุบัน คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดีธรรมดา
หรือไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ จักขุวิญญาณจิต ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด วิถิจิตที่เหลือทั้งหมด
ภวังก์แรก ภวังก์หลังอาศัยหทัยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุณฺณ ๔ อริยผลบุคคล
เบื้องต้น ๒ (คือ พระโสดาบันบุคคลและพระสกทาคามีบุคคล)

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังก์แรกและภวังก์หลัง ได้แก่ กามภวังก์จิต ๑๐
แล้วแต่บุคคลส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต
๒ สัมปฏิจนจิต ๒ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ โวญฐัพพนจิต ๑ โทสชวนะ ๒
อุเบกขาตทารัมณจิต ๖

ว่าโดยอารมณ์ ภวังก์แรกและภวังก์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถี
ประเภทที่ ๑ สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอิฏฐุมัจฉะ หรืออนิฏฐูปารมณ
ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณที่ดีธรรมดา หรือรูปารมณที่ไม่ดีที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า
เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ก็อาศัยวัตถุเกิดเช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

วิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวก คือ ติเหตุกปุณฺณ ๑ อริยผล-
บุคคล ๔ การเกิดขึ้นแห่งชวนะในบุคคลนั้นๆ พึงทราบตามสมควรแก่บุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสตัดภูมิ ๑)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังก์แรกและภวังก์หลัง ได้แก่ รูปาวจรภวังก์จิต
๕ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต ๒
สัมปฏิจนจิต ๒ สันตிரณจิต ๓ โวญฐัพพนจิต ๑ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทส-
ชวนะ ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีบัญญัติกรรมนิมิตธัมมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภกฐาส- บัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัจวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริก มรณาสันทวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ใน วิธินี้ มีอติอภุระ อภุระมัชฌัตตะ หรืออนิภุระรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ ดียิ่ง คีธรรมดา หรือที่ไม่ดีที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ก็อาศัยวัตถุเกิดเช่นเดียวกันกับวิธิประเภทที่ ๑

วิธิประเภทที่ ๔

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุณฺชน ๔ อริยผล- บุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ได้แก่ กามอุเบกขา ภาวักจิต ๖ ส่วนวิธิจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ กุศลวิปากจักขุ วิญญานจิต ๑ กุศลวิปากสัมปฏิจฉนจิต ๑ โสมนัสสันติริณจิต ๑ โวภูฏัพพนจิต ๑ โทสชวณะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิธิ ประเภทที่ ๑ สำหรับ วิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธินี้ มีอติอภุระรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ก็อาศัยวัตถุเกิดเช่นเดียวกันกับวิธิประเภทที่ ๑

วิธิประเภทที่ ๕

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุณฺชน ๑ โสตาบันบุคคล ๑ สกทาคามีบุคคล ๑

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ได้แก่ กามโสมนัส- ภาวักจิต ๔ *จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภาวัก ได้แก่ กามอุเบกขาภาวักจิต ๕* (เว้น อุเบกขาสันติริณอกุศลวิปากจิต ๑) ส่วนวิธิจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ กุศลวิปากจักขุวิญญานจิต ๑ กุศลวิปากสัมปฏิจฉนจิต ๑ โสมนัสสันติริณจิต ๑ โวภูฏัพพนจิต ๑ โทสชวณะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลังมีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวักนั้นมีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้มี อติอิฏฐรูปารมณที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณที่ดียิ่งปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ความเป็นไปของวิถีประเภทที่ ๕ อธิบายว่า ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสสมาธิวิปาก ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง ขณะที่พบกับอารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐารมณ แต่เกิดความกลัวความไม่พอใจเหล่านี้ขึ้น ในขณะนั้นชวนจิตของผู้เป็นโทสขวนะ เนื่องจากอารมณ์เป็นอติอิฏฐารมณ หากตทารัมมณจิตเกิดจะต้องเป็นโสมนัสตทารัมมณจิต แต่เมื่อขวนะที่เกิดขึ้นเป็นโทสขวนะ โสมนัสตทารัมมณจิตก็เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากขวนะนั้นไม่ได้ ภาวักเดิม (มูลภาวัก) ที่เป็นโสมนัสจะเกิดต่อจากโทสขวนะก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นอุเบกขาสันติริณกุศลวิปาก ๑ หรืออุเบกขามหาวิปาก ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง จึงเกิดขึ้นเป็นอาคันตุกภวักต่อจากโทสขวนะครั้งหนึ่งแล้วก็ดับไป มูลภาวักที่เป็นโสมนัสจึงเกิดขึ้นต่อจากอาคันตุกภวักต่อไป อาคันตุกภวักนี้ไม่ได้รับอารมณ์ใหม่ คือ อารมณ์ของขวนะที่อยู่ในวิถีเดียวกันกับตน และไม่ได้รับอารมณ์เก่า คือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือ คตินิมิตอารมณ์ แต่รับกามอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอารมณ์ ๖ นั้น ที่เคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

อักษรย่อในภาพวิถีและความหมายที่ควรทราบ

ภ. ภาวักจิต เป็นจิตที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่งๆ ในภูมิ ๓๐ ภูมิ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) นั้นได้แก่ ภาวักจิต ๑๕ ดวง ซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ เป็นภาวักที่เป็นไปอยู่ตามปกติ ยังไม่เกี่ยวข้องกับวิถีแต่ประการใด

ติ อติตถภวัก เป็นภวักที่ผ่านไปในระหว่างที่ปัญจารมณ (ทางปัญจทวาร) หรืออารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ (ทางมโนทวาร) เกิดขึ้นแล้วแต่ยังไม่ปรากฏในปัญจทวารหรือในมโนทวาร

น ภาวักจลนะ เป็นภวักที่หวนไหวด้วยอำนาจปัญจารมณ (ทางปัญจทวาร) หรืออารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ (ทางมโนทวาร) ที่มาปรากฏในปัญจทวารหรือในมโนทวารแล้ว

ท ภวังคุปัจเจทะ แปลว่า ตัดกระแสวิงศ์ ที่เรียกว่า ภวังคุปัจเจทะนั้น เพราะเหตุว่า การเกิดขึ้นของภวังคจิต คือภวังคจลนะดวงที่ ๒ นั้น เกิดขึ้นได้ เป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่จะเป็นวิถิจิตในวิถีนึงๆ ฉะนั้น จึงเรียกว่า ภวังคุปัจเจทะ

จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี มี ๔ วิถี คือ

๑. จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ที่มีตติตถวิงศ์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตุกวิงศ์
๒. จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ที่มีตติตถวิงศ์ ๒ ขณะ มีอาคันตุกวิงศ์
๓. จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ที่มีตติตถวิงศ์ ๓ ขณะ ไม่มีอาคันตุกวิงศ์
๔. จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ที่มีตติตถวิงศ์ ๓ ขณะ มีอาคันตุกวิงศ์

จักขุทวาริก มหันตารมณวิถีทั้ง ๔ วิถีนี้นี้ เมื่อกล่าวโดยประเภทแล้ว มี ๖ ประเภท คือ

๑. จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ที่มีตติตถวิงศ์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตุกวิงศ์ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖
๒. จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ที่มีตติตถวิงศ์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตุกวิงศ์ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑
๓. จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ที่มีตติตถวิงศ์ ๒ ขณะ มีอาคันตุกวิงศ์ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

ส่วนวิถีประเภทที่ ๔,๕,๖ เหมือนกันกับวิถีประเภทที่ ๑,๒,๓ ต่างกันแต่ที่มีตติตถวิงศ์เกิดขึ้น ๓ ขณะ เท่านั้น

ปัญจทวารวิถีที่เหลือมีโสตทวาริก มหันตารมณวิถีเป็นต้น ๔ วิถี ๖ ประเภท ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับ จักขุทวาริก มหันตารมณวิถี ๔ วิถี ๖ ประเภท

อนึ่ง ฆานทวาริก ชิวหาทวาริก กายทวาริก มหันตารมณวิถี ๔ วิถี ๖ ประเภท นั้นก็ต้องเว้นวิถีที่เกิดในรูปภูมิออก เพราะวิถีเหล่านี้เกิดในรูปภูมิไม่ได้ ถึงแม้จะเว้นออกแล้วก็ตามก็ยังแบ่งออกเป็น ๖ ประเภทเท่าเดิม เพราะวิถีประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๔ นั้น เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ เมื่อเว้นวิถีที่เกิดในรูปภูมิออกไปแล้ว แต่วิถีที่เกิดในกามภูมิ ก็ยังคงมีอยู่และเป็นวิถีประเภทที่ ๑ และเป็นวิถีประเภทที่ ๔ เช่นเดียวกัน

ภาพจักษุทวาริก มหันทารมณวิถิ ๔ วิถิ

๑ (ภ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ)

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๕ ๑๕

๒ (ภ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (อ) (ภ) (ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

๓ (ภ) (ติ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ)

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๕ ๑๕

๔ (ภ) (ติ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (อ) (ภ) (ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

วิถิที่ ๑ เป็นมหันทารมณวิถิ ที่มีตติตถวังก์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตูกวังก์ ที่เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ตามสมควรแก่ชวนะ ถ้าเป็นวิถิที่มีโทสชวนะ ๒ ต้องเกิดแก่ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยกามอุเบกขา ๖ ดวงเท่านั้น จึงจะเป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตูกวังก์ ดังนั้นวิถินี้ จึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือประเภทที่ ๑ ที่มีกามชวนะ ๒๕ (เว้นโทสชวนะ ๒) และประเภทที่ ๒ ที่มีโทสชวนะ ๒

วิถิที่ ๒ วิถินี้เมื่อว่าโดยประเภท เป็นประเภทที่ ๓

วิถิที่ ๓ ก็เหมือนกันกับวิถิที่ ๑ ต่างกันแต่ที่มีตติตถวังก์ ๓ ขณะเท่านั้น และแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่ ๔ และประเภทที่ ๕

วิถิที่ ๔ วิถินี้ก็เหมือนกันกับวิถิที่ ๒ ต่างกันแต่ที่มีตติตถวังก์ ๓ ขณะเท่านั้น เมื่อว่าโดยประเภท เป็นวิถิประเภทที่ ๖

ภาพจักษุทวาริก มหันตารมณวิถี ๖ ประเภท

๑ (ภ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ)

ปัญจโวภ.๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทส ๒) ภ.๑๕

๒ (ภ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ) (ภ)

กามอุ.ภ.๖ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ภ.๖

๓ (ภ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (อ) (ภ) (ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

๔ (ภ) (ติ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ)

ปัญจโวการภ.๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามช.๒๗ (เว้นโทส ๒) ภ.๑๕

๕ (ภ) (ติ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ)

กามอุ.ภ.๖ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ภ.๖

๖ (ภ) (ติ) (ติ) (ติ) (น) (ท) (ป) (จ) (ก) (ส) (ณ) (ว) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (อ) (ภ) (ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

อธิบายในจกขุทวาริก มหัตตการณวิธี ๖ ประเภทตามลำดับ

วิธีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุณฺชน ๔ อริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวณะนั้นแล้วแต่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ ๑)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ได้แก่ ปัญจโวการ-ภาวักจิต ๑๕ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิธีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ จักขุวิญญานจิต ๒ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตึรณจิต ๓ โวภูฐัพพนจิต ๑ กาม-ชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ที่เป็นกามภาวักจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภาวักจิต ๕ นั้น มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณอันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภภฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตตบัญญัติ ๔ ที่ได้รับจากมโนทวาริกมรณาสันชวณะในภพ ก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอดีอิฐฐะ อิฐฐมฺชฌัตตะ หรืออนิฐฐรูปารมณที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปอารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ จักขุวิญญานจิต ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด วิธีจิตที่เหลือ และภาวักแรกภาวักหลัง อาศัยหทยวัตถุเกิด (วิธีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ ก็เช่นเดียวกันกับวิธีนี้)

วิธีประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุณฺชน ๔ อริยผล-บุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ได้แก่ กามอุเบกขา-ภาวักจิต ๖ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิธีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑

จักขุวิญญานจิต ๒ สัมปฏิจนจิต ๒ สันตிரณจิต ๓ โวภูตัพพนจิต ๑ โทส-
ชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิธี
ประเภทที่ ๑ ที่เป็นการภาวักจิต สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอติอวิชระ
อวิชระมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐารูปารมณฺ์ ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณฺ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา
หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

วิธีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ ทวิเหตุบุคคล ๑
ติเหตุบุคคล ๑ โสตาบันบุคคล ๑ สกทาคามีบุคคล ๑

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตฺถ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ได้แก่ กามโสมนัส-
ภาวักจิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวักนั้น ได้แก่ กามอุเบกขาภาวักจิต ๖ แล้ว
แต่อวิชระมัชฌัตตารมณฺ์หรืออนิฏฐารมณฺ์ที่ตนกำลังได้รับอยู่ ส่วนวิธีจิตเหล่านั้น
ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ จักขุวิญญานจิต ๒ สัมปฏิจนจิต ๒ สันตிரณจิต
๓ โวภูตัพพนจิต ๑ โทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิธี
ประเภทที่ ๑ ที่เป็นการภาวักจิต จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวักนั้นมีอารมณ์ที่ ๖ ที่
เป็นการธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์
สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอติอวิชระ อวิชระมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐารูปารมณฺ์ที่
เป็นปัจจุบันเป็นอารมณ์

ส่วนวิธีประเภทที่ ๔-๕-๖ เหล่านั้น ว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงว่าโดย
วัตถุเหล่านี้ เป็นไปเหมือนกับวิธีประเภทที่ ๑-๒-๓ ทุกประการ ต่างกันแต่ที่มี
อดีตภวักเกิดขึ้น ๓ ครั้งเท่านั้น

ความเป็นไปของวิธีประเภทที่ ๓ อธิบายว่า การเกิดขึ้นของอาคันตุกภวัก
ในมหันตารมณฺ์วิธี เป็นไปในทำนองเดียวกันกับในอติมหันตารมณฺ์วิธี คือในโสมนัส-
ปฏิสนธิบุคคล หลังจากโทสชวนะเกิดขึ้นแล้ว มุลภวักที่เป็นโสมนัสจะเกิดต่อจาก
ชวนะนั้นไม่ได้ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ หรือ อุเบกขามหาวิปากจิต ๔ ดวงใด
ดวงหนึ่งจึงเกิดขึ้นเป็นอาคันตุกภวัก มุลภวักก็เกิดขึ้นต่อจากอาคันตุกภวักต่อไป

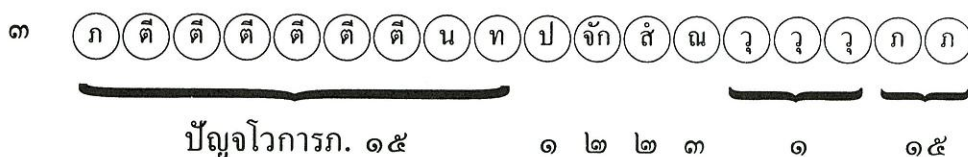
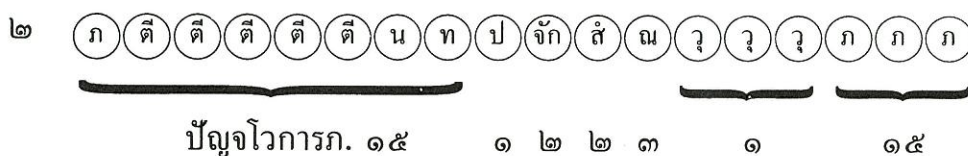
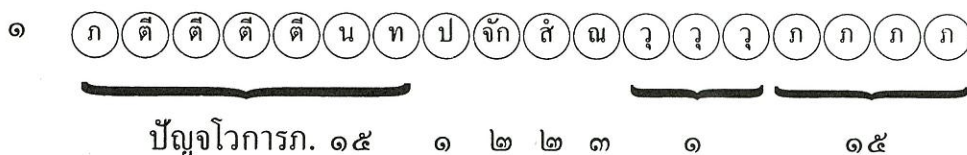
จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี มี ๖ วิถี คือ

๑. จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๔ ขณะ เป็นโฏฐัพพนวาระ
๒. จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๕ ขณะ เป็นโฏฐัพพนวาระ
๓. จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๖ ขณะ เป็นโฏฐัพพนวาระ
๔. จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๗ ขณะ เป็นโฏฐัพพนวาระ
๕. จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๘ ขณะ เป็นโฏฐัพพนวาระ
๖. จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ที่มีอติตกวังค์ ๙ ขณะ เป็นโฏฐัพพนวาระ

จักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ๔ วิถีนี เมื่อว่าโดยประเภท มี ๖ ประเภท

ปัญจทวาริก ปริตตารมณวิถี ที่เหลือมีโสตทวาริก ปริตตารมณวิถี เป็นต้น
ก็มี ๖ วิถี ๖ ประเภท เช่น

ภาพจักษุทวาริก ปริตตารมณวิถี ๖ วิถี

ในวิธีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ ว่าโดยวัตถุพึงทราบเช่นเดียวกันกับวิธีนี้

วิธีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖

ว่าโดยบุคคล เป็นต้น จนถึงว่าโดยวัตถุ พึงทราบตามนัยวิธีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่า มือตีตบวังก์เกิดขึ้น ๕-๖-๗-๘-๙ ขณะเท่านั้น (สำหรับวิธีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕ โวภูฐัพพนจิตเกิด ๓ ขณะ ส่วนวิธีประเภทที่ ๖ โวภูฐัพพนจิตเกิด ๒ ขณะ)

ในโสตทวาริกวิธีทั้ง ๖ เป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิธีทั้ง ๖ ประเภทก็ เป็นไปในทำนองเดียวกันกับจักขุทวาริกวิธีทั้ง ๖ ประเภท ต่างกันแต่เพียงว่า ฆานทวาริกวิธี เป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิธีเหล่านี้ไม่เกิดขึ้นในรูปภูมิ ฉะนั้นเมื่อว่า โดยภูมิมงคลธรรมและว่าโดยอารมณ์ในวิธีทั้ง ๓ นี้ ไม่ต้องกล่าวถึง รูปภูมิ รูปวังก์ และบัญญัติกรรมนิमित ธรรมารมณฺ์ ที่เกี่ยวกับกรรมฐานแต่อย่างใดเลย นอกจากนี้ ในปรีตตารมณฺ์วิธีทั้งหมดไม่มีอาคันตุกวังก์ เพราะไม่ใช่วิธีที่เป็นขวนวาระ แต่เป็น วิธีที่เป็นโวภูฐัพพนวาระ ฉะนั้น จึงไม่มีอาคันตุกวังก์

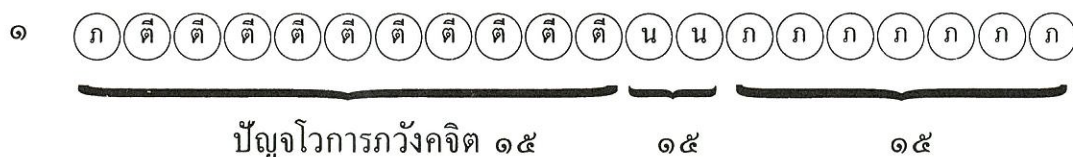
จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี มี ๖ หรือ ๗ วิถี

๑. จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ที่มีอติตถวังก์ ๑๐ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๒. จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ที่มีอติตถวังก์ ๑๑ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๓. จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ที่มีอติตถวังก์ ๑๒ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๔. จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ที่มีอติตถวังก์ ๑๓ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๕. จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ที่มีอติตถวังก์ ๑๔ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๖. จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ที่มีอติตถวังก์ ๑๕ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๗. จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ที่มีอติตถวังก์ ๑๖ ขณะ เป็นโมฆวาระ

จักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ๖ หรือ ๗ วิถีนี้นี้ เมื่อว่าโดยประเภท ก็
มี ๖ ประเภท หรือ ๗ ประเภท

ปัญจทวาริก อติปริตตารมณวิถีที่เหลือ มีโสตทวาริก อติปริตตารมณวิถี
เป็นต้น ก็มี ๖ หรือ ๗ วิถี เช่นเดียวกัน

ภาพจักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถี ๖ หรือ ๗ วิถี

อธิบายในจักษุทวาริก อติปริตตารมณวิถิ ๖ ประเภท
หรือ ๗ ประเภทตามลำดับ

วิถิประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์ อติตภวังค์ ภวังคจลนะ ได้แก่ ปัญจโวการ
ภวังคจิต ๑๕ แล้วแต่บุคคล

ว่าโดยอารมณ์ อติตภวังค์และภวังคจลนะ ๑๕ ที่อยู่ในวิถินี้มีอารมณ์
เช่นเดียวกันกับจักษุทวาริกมหันตารมณวิถิประเภทที่ ๑

ว่าโดยวัตถุ ภวังคจิตเหล่านี้อาศัยทหวัตถุเกิดทั้งสิ้น

วิธีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖-๗

ว่าโดยบุคคล เป็นต้น พึงทราบตามนัยวิธีประเภทที่ ๑ ต่างกันแต่เพียงว่า วิธีประเภทที่ ๑ มือตีตบวังก์เกิดขึ้น ๑๐ ขณะ สำหรับประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ หรือ ๗ นั้น มือตีตบวังก์เกิดขึ้น ๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕ หรือ ๑๖ ขณะตามลำดับ

ในอติปริตตารมณวิธิตั้ง ๗ ประเภทนี้วิธีประเภทที่ ๑-๒-๓-๔-๕-๖ มีภวังคจลนะเกิด ๒ ขณะ ส่วนวิธีประเภทที่ ๗ มีภวังคจลนะเกิด ๑ ขณะ

ในโสททวาริกวิธิตั้ง ๗ เป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิธิตั้ง ๗ ก็เป็นไปในการทำนองเดียวกัน ต่างกันแต่ว่า พานทวาริกวิธีเป็นต้นไม่เกิดในรูปภูมิ โดยเหตุนี้เมื่อว่าโดยภูมิ องค์ธรรม และอารมณ์ในวิธิตั้ง ๓ นี้ ไม่ต้องกล่าวถึง รูปภูมิ รูปวังก์ และบัญญัติกรรมนิमितธรรมารมณ ที่เกี่ยวกับกรรมฐานแต่อย่างใดเลย นอกจากนี้ เรื่องที่เกี่ยวกับอาคันตุกภวังค์ ไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะว่าในอติปริตตารมณวิธิตั้ง ๗ ประเภทเหล่านี้ อย่างว่าแต่ขณะเลย แม้แต่วิธิตั้งอื่นๆ เพียงดวงเดียวก็ไม่เกิด สำหรับวิธิตั้งเหล่านี้ ที่ได้ชื่อว่าอติปริตตารมณวิธิตั้งนั้น โดยอาศัยการเกิดขึ้นของภวังคจลนะนั้นเองตามธรรมดา ถ้าอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเกี่ยวกับภพนี้ เมื่อไม่มาปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้ว ภวังคจลนะก็มีไม่ได้ คงมีแต่ภวังค์ธรรมดาและภวังค์ธรรมดานี้ไม่เรียกว่าอติตบวังก์ จะเรียกอติตบวังก์ได้ก็ต่อเมื่อปัจจุบันปัญจารมณเกิดขึ้นแล้วแต่ยังไม่ปรากฏในปัญจทวาร และเมื่อปัญจารมณได้มาปรากฏทางปัญจทวารแล้ว ภวังคจิตดวงนั้นชื่อว่าภวังคจลนะ

จิตตักขณะ แปลว่า ขณะแห่งจิตพร้อมด้วยเจตสิก หมายความว่า จิตดวงหนึ่งๆ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปนั้น เรียกว่า จิตตักขณะ ดวงหนึ่งๆ ในอติมหันตารมณวิธิตั้ง ทวารัมมณวาระ มีจิตตักขณะ ๑๗ ขณะจิต นับตั้งแต่อตติตบวังก์ เป็นต้น จนถึงตวารัมมณจิตดวงที่ ๒ แต่ถ้าเป็นปริตตารมณวิธิตั้ง โวภูัพพนวาระ วิธิตั้ง ๑ มีจิตตักขณะอย่างน้อยที่สุด ๑๓ ขณะจิต นับตั้งแต่อตติตบวังก์ดวงที่ ๑ เป็นต้น จนถึงโวภูัพพนจิตดวงที่ ๓

วิสัยปวัตติ ๔ และวาระ ๔

วิสัยปวัตติ = ความเป็นไปแห่งอารมณ์ที่เป็นอารมณ์ของวิถิจิต หรือวิถิจิตที่เกิดขึ้นโดยมีวิสัยปวัตติ เป็นอารมณ์นั้น ถ้าไปสิ้นสุดที่ตทาร์มมณจิตเรียกว่า ตทาร์มมณวาระ ถ้าไปสิ้นสุดที่ชวนจิต เรียกว่าชวนวาระ ถ้าไปสิ้นสุดที่โฏฐัพพนจิต เรียกว่า โฏฐัพพนวาระ แต่ถ้าปัญจารมณ์ที่ผ่านอดีตภังค์ไปตั้งแต่ ๑๐ ขณะถึง ๑๕ หรือ ๑๖ ขณะ ที่ใกล้จะดับลงแล้ว จึงปรากฏแก่ปัญจปสาท แล้วทำให้ภังค์ ห้วนไหวกเกิดขึ้น ๒ ขณะ หรือ ๑ ขณะเท่านั้นก็เรียกว่า โมฆวาระ ดังนั้น วิสัยปวัตติ ๔ และวาระ ๔ ในปัญจทวาร จึงมีความสัมพันธ์กันดังนี้

อติมหันตารมณ์	ตทาร์มมณวาระ
มหันตารมณ์	ชวนวาระ
ปริตตารมณ์	โฏฐัพพนวาระ
อติปริตตารมณ์	โมฆวาระ

แสดงการนับจำนวนวิถิจิตในปัญจทวาร

ปัญจทวาริก อติมหันตารมณ์วิถิ ตทาร์มมณวาระในอภิธรรมัตถสังคหะ มีการสรุปวิธีนับวิถิจิตดังนี้

๑. ว่าโดยวิถิจิต มี ๗ อย่างคือ ๑ ปัญจทวาราวัชชชนจิต ๒ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ทวารใดทวารหนึ่ง ๓ สัมปฏิจฉนจิต ๔ สันติริณจิต ๕ โฏฐัพพนจิต ๖ ชวนจิต ๗ ตทาร์มมณจิต

๒. ว่าโดยจิตตูปบาท การเกิดขึ้นแห่งวิถิจิตมี ๑๔ ขณะคือ ปัญจทวาราวัชชชนจิต ทวิปัญจวิญญาณจิต สัมปฏิจฉนจิต สันติริณจิต โฏฐัพพนจิต แต่ละอย่างนับเป็น ๑ ขณะ รวม ๕ ขณะ ชวนจิตนับเป็น ๗ ขณะ และตทาร์มมณจิต นับเป็น ๒ ขณะ รวมทั้งหมดเป็น ๑๔ ขณะ (เมื่อนับวิถิมุตตจิต ๓ ขณะคือ อดีตภังค์ ภังคจลนะ ภังคุปัจเจทะ รวมเข้าอีกเป็น ๑๗ ขณะจิต ก็ครบจำนวนจิตตักขณะ ๑๗ ขณะพอดี ในอติมหันตารมณ์วิถิ ตทาร์มมณวาระ)

๓. ว่าโดยจำนวนวิถิจิตที่เกิดขึ้นในปัญจทวารทั้งหมดมี ๕๔ ดวง คือ กามจิต ๕๔ นั้นเอง

๑	๒	๓	๔	๕	๖						๗			-	วิถีจิต ๗				
๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖	๑๗	-	จิตตักขณะ ๑๗	
ภ	ที	น	ท	ป	ปัญ	ส	ณ	ว	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ต	ต	ภ	
วิถีมุตตจิต	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔				-	จิตอุปบาท ๑๔
๑ ๑๐ ๒ ๓ ๑						กามขวนะ ๒๕						๑๑				-	กามจิต ๕๔		

สรุปปัญจทวารวิถี

วิถีจิตที่เกิดทางปัญจทวาร โดยอาศัยวิสัยปวัตติทั้ง ๔ มีอดิมหันตารมณเป็นต้นนั้น สรุปได้ดังนี้

อดิมหันตารมณวิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๑ วิถี โดยพิสดารมี ๓ วิถี
 มหันตารมณวิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๒ วิถี โดยพิสดารมี ๔ วิถี
 ปรีตดารมณวิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๖ วิถี โดยพิสดารมี ๖ วิถี
 อติปรีตดารมณวิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๖ วิถี โดยพิสดารมี ๗ วิถี
 รวมวิถีจิตที่เกิดในทวารใดทวารหนึ่งในปัญจทวารนั้นโดยย่อมี ๑๕ วิถี
 โดยพิสดารมี ๒๐ วิถี

เมื่อรวมวิถีจิตทั้ง ๕ ทวาร เป็นปัญจทวารวิถีทั้งหมดโดยย่อมี ๗๕ วิถี
 (๑๕ x ๕) โดยพิสดารมี ๑๐๐ วิถี (๒๐ x ๕)

จบปัญจทวารวิถี

มโนทวารวิถี ๕๒ วิถี

มโนทวารวิถี หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิต เจตสิกทางใจ มี ๕๒ วิถี คือ

กามชวนมโนทวารวิถีมี ๔๕ วิถี

อัปนาชวนมโนทวารวิถีมี ๗ วิถี

กามชวนมโนทวารวิถี เป็นมโนทวารวิถีที่มีกามชวนจิตเป็นประธานมี ๔๕ วิถี คือ

ตทณฺวัตติกมโนทวารวิถี หรือ อนุพັນธกมโนทวารวิถีมี ๔ วิถี

สุทธมโนทวารวิถี หรือ กามชวนสุทธมโนทวารวิถีมี ๔๑ วิถี

ตทณฺวัตติกมโนทวารวิถี หรือ อนุพັນธกมโนทวารวิถี เป็นกามชวนมโนทวารวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากปัญจทวารวิถีโดยตรงมี ๔ วิถี คือ

๑. อตฺตคฺคหณวิถี เป็นวิถีที่ทำหน้าที่รับอดีตวิภูตปัญญาารมณฺ์ที่เป็นอดีต คือ อดีตปัญญาารมณฺ์ที่ปรากฏชัดมากในทางใจ หรือวิภูตปัญญาารมณฺ์ที่เป็นอดีตคือ อดีตปัญญาารมณฺ์ ที่ปรากฏชัดในทางใจที่เกิดขึ้นต่อจากปัญจทวารวิถี

๒. สมุหคฺคหณวิถี เป็นวิถีที่ทำหน้าที่รวบรวมทุกๆ ส่วนของอดีตวิภูตปัญญาารมณฺ์ที่เป็นอดีต หรือ วิภูตปัญญาารมณฺ์ที่เป็นอดีต ที่เกิดขึ้นต่อจากอตฺตคฺคหณวิถี

๓. อัถถคฺคหณวิถี เป็นวิถีที่มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของปัญญาารมณฺ์ อันเป็นอตฺถบัญญัติที่เกิดขึ้นต่อจากสมุหคฺคหณวิถี

๔. นามคฺคหณวิถี เป็นวิถีที่มีหน้าที่รับชื่อของรูปร่างสัณฐานนั้นๆ อันเป็นนามบัญญัติที่เป็นไปตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกัน ซึ่งเกิดขึ้นต่อจากอัถถคฺคหณวิถี หรือ เกิดขึ้นต่อจากอตฺตคฺคหณวิถี ตามสมควรแก่นามบัญญัติ คือชื่อต่างๆ คำพูดต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยปัญญาารมณฺ์นั้นๆ

ตทณฺวัตติกมโนทวารวิถีทั้ง ๔ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมี ๑๖ ประเภทคือ

๑. อตฺตคฺคหณวิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เวณโทสชวนะ ๒)

๒. อตฺตคฺคหณวิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีโทสชวนะ ๒

๓. อติตักคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังญญัตตภูมิ) ซึ่งเป็นวิธิที่เกิดขึ้นต่อจากอติมหันตารมณวิธิ หรือ มหันตารมณวิธิก็ได้ทั้ง ๒ แต่ถ้าเป็นวิธิที่เกิดในกามภูมิ ๑๑ ต้องเป็นวิธิที่เกิดขึ้นต่อจากมหันตารมณวิธิอย่างเดียวนั้นั้น จึงจะเป็นขวนวาระไม่มีอาคันตุกกวังค์ และไม่เป็นตพารัมมณวาระ

๔. อติตักคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๕. อติตักคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นอติตักคหณวิธิ ๕ ประเภท

๖. สมุหคคหณวิธิ ที่เป็นตพารัมมณวาระ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

๗. สมุหคคหณวิธิ ที่เป็นตพารัมมณวาระ ที่มีโทสชวนะ ๒

๘. สมุหคคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังญญัตตภูมิ) ซึ่งเป็นวิธิที่เกิดขึ้นต่อจากอติมหันตารมณวิธิ หรือมหันตารมณวิธิก็ได้ทั้ง ๒ แต่ถ้าเป็นวิธิที่เกิดในกามภูมิ ๑๑ ต้องเป็นวิธิที่เกิดขึ้นต่อจากมหันตารมณวิธิอย่างเดียวนั้นั้น เหมือนกันกับอติตักคหณวิธิประเภทที่ ๓

๙. สมุหคคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๑๐. สมุหคคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นสมุหคคหณวิธิ ๕ ประเภท

๑๑. อัตถคคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๖ (เว้นโทสชวนะ ๒ หสิตุปปาทชวนะ ๑) ที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖

๑๒. อัตถคคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๑๓. อัตถคคหณวิธิ ที่เป็นขวนวาระ มีอาคันตุกกวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒

ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นอรรถกถาคคณวิถิ ๓ ประเภท

๑๔. นามัคคณวิถิ ที่เป็นชนวนาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีกามชวณะ ๒๖ (เว้นโทสชวณะ ๒ หสิดูปปาทชวณะ ๑) ที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖

๑๕. นามัคคณวิถิ ที่เป็นชนวนาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวณะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

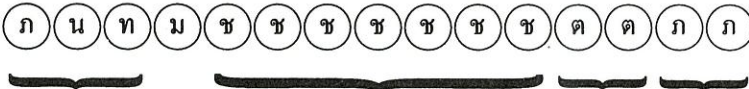
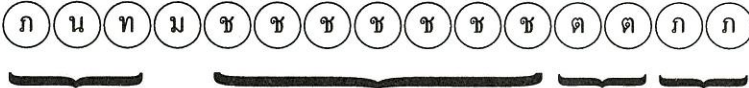
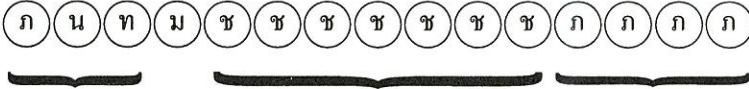
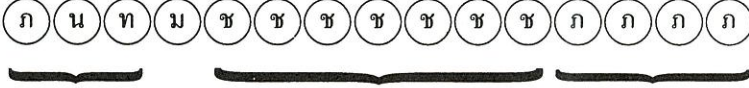
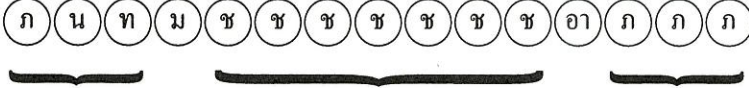
๑๖. นามัคคณวิถิ ที่เป็นชนวนาระ มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวณะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นนามัคคณวิถิ ๓ ประเภท

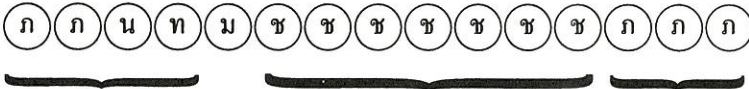
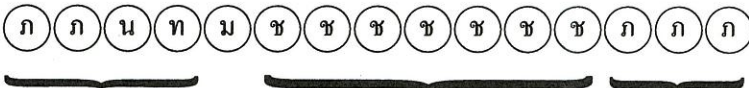
ตทณวัตติกมโนทวารวิถิ ที่นอกจาก ๔ วิถิ ที่แสดงมาแล้วนั้น ยังมีอยู่อีก ๓ วิถิคือ กายวิญญัตตคคณวิถิ วจวิญญัตตคคณวิถิ และ อธิปายัคคณวิถิ เป็นวิถิที่นับสงเคราะห์เข้าในอรรถกถาคคณวิถิ

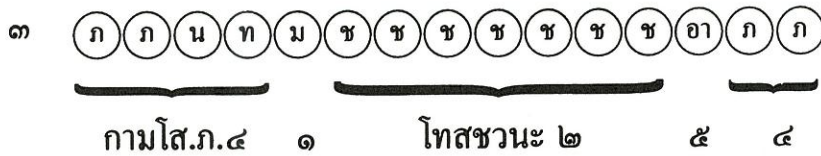

สมุหัตถ์คณวิธี ๕ ประเภท

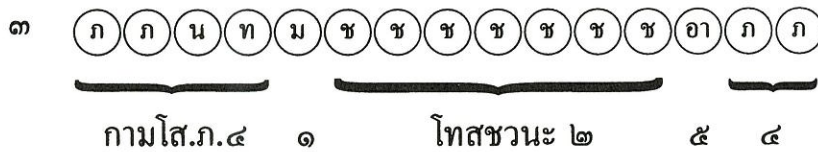
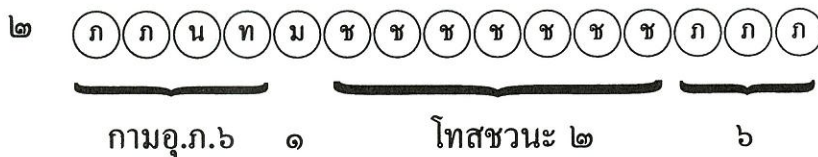
- ๑
 กามภ. ๑๐ ๑ กามช. ๒๗ (เว้นโทสขวนะ ๒) ๑๑ ๑๐
- ๒
 กามภ. ๑๐ ๑ โทสขวนะ ๒ ๖ ๑๐
- ๓
 รูป. ๕/กาม ๑๐ ๑ กามช. ๒๗ (เว้นโทสขวนะ ๒) ๕/๑๐
- ๔
 กามอุ.ภ. ๖ ๑ โทสขวนะ ๒ ๖
- ๕
 กามโส.ภ. ๔ ๑ โทสขวนะ ๒ ๕ ๔

อรรถกถาคณวิธี ๓ ประเภท

- ๑
 ปัญจโว.ภ. ๑๕ ๑ กามช. ๒๖ (เว้นโทส ๒, หสี.ช. ๑) ๑๕
- ๒
 กามอุ.ภ. ๖ ๑ โทสขวนะ ๒ ๖

นามัคคหณวิถี ๓ ประเภท

อธิบายในตทณวัตติกมโนทวารวิถี ๑๖ ประเภท

ที่เกิดต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถี ตทารัมมณวาระ หรือ มหันทารมณวิถี ชวณวาระ

มโนทวารวิถีเหล่านี้ได้ชื่อว่า ตทณวัตติก หรือ อนุพันธกมโนทวารวิถี เพราะเป็นมโนทวารวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากปัญจทวารวิถี ส่วนการจำแนกโดยบุคคลและภูมิเป็นต้น ก็พึงทราบตามจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ หรือมหันตารมณวิถี ที่เป็นชวณวาระ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่า จักขุทวาริกวิถีเป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิถี มีปัจจุบันปัญจารมณเป็นอารมณ ส่วนอดีตคคหณวิถีสमुหคคหณวิถีทั้งสองนี้ มีอดีตปัญจารมณเป็นอารมณ อดีตคคหณวิถี และนามัคคหณวิถีทั้งสองนี้ มีอดีตบัญญัติและนามบัญญัติเป็นอารมณ ต่อไปนี้จะได้แสดงการจำแนกโดยบุคคลเป็นต้น ให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง

อติตักคหณวิถิ ๕ ประเภท

อติตักคหณวิถิ ประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุณฺณ ๔ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นของชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ได้แก่กามภาวักจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่มนทวาราวชชนจิต ๑ กามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒) และตทารัมมณจิต ๑๑ แล้วแต่ชนิดของรูปารมณ

ว่าโดยอารมณ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อารมณ กรรมนิมิตอารมณ หรือคตินิมิตอารมณ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มีอดิวิภูตรูปารมณที่เป็นอดิอิฏฐะ, อิฏฐมัจฉัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณที่เป็นอดีต คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีเป็นอารมณ

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรกภาวักหลัง และวิถิจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด (ส่วนอติตักคหณวิถิ ประเภทที่ ๒, ๓, ๔ และ ๕ เมื่อว่าโดยวัตถุก็พึงทราบเช่นเดียวกันกับวิถินี้)

อติตักคหณวิถิ ประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุณฺณ ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ได้แก่ กามภาวักจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ โทสชวนจิต ๒ และอุเบกขาตทารัมมณจิต ๖

ว่าโดยอารมณ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณเช่นเดียวกันกับอติตักคหณวิถิ ประเภทที่ ๑ สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มีอดิวิภูตรูปารมณที่เป็นอิฏฐมัจฉัตตะ หรือ อนิฏฐรูปารมณ ที่เป็นอดีต คือ รูปารมณที่ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี

เป็นอารมณ

อติตคคณวิถิ ประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุณฺชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ คือ กามภวังคจิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ กรรมนิมิตอารมณ หรือคตินิมิตอารมณที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมมารมณ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐, อสุภบัญญัติ ๑๐, โภกฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัจฉบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกอดิมหันทารมณวิถิที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ ก็มีอติวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอิฏฐะ อิฏฐุมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณที่เป็นอดีตคือรูปารมณที่ดียิ่ง, ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีเป็นอารมณ

ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริก มหันทารมณวิถิที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖ ก็มีวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอิฏฐะ, อิฏฐุมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณที่เป็นอดีต คือรูปารมณที่ดียิ่ง, ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีเป็นอารมณ

อติตคคณวิถิ ประเภทที่ ๔

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุณฺชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่กามอุเบกขา-

ภวังคจิต ๖ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และโทสขวนจิต ๒
ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอดีตคคณ-
วิถิประเภทที่ ๑

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้นี้ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกอดิมหันทารมณ-
วิถี ก็มีอติวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอิฏฐรูปารมณที่เป็นอดีต คือ รูปารมณที่ดียังเป็น
อารมณ์ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกมหันทารมณวิถีก็มีวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอิฏฐ-
อิฏฐมณฑตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณที่เป็นอดีต คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดิธรรมดา หรือ
ที่ไม่ดีเป็นอารมณ์

อดีตคคณวิถี ประเภทที่ ๕

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ ทวิเหตุบุคคล ๑ ตติเหตุ-
บุคล ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่กามโสมนัส-
ภวังคจิต ๔

ถ้าวิถิจิตประเภทนี้ เกิดต่อจากจักขุทวาริก อติมหันทารมณวิถี จิตที่ทำ
หน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้น ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๕ (เวณอุเบกขาสันตริณ
อกุศลวิปากจิต ๑)

ถ้าวิถิจิตประเภทนี้ เกิดต่อจากจักขุทวาริก มหันทารมณวิถี จิตที่ทำหน้าที่
อาคันตุกภวังค์นั้นได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖

ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และโทสขวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอดีตคคณ-
วิถี ประเภทที่ ๑

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้นี้ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกอดิมหันทารมณ-
วิถี หรือถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริก มหันทารมณวิถี ก็มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับ
อดีตคคณวิถี ประเภทที่ ๔ ทุกประการ

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้น มีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่ง
ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

สมุหคณบดี ๕ ประเภท เมื่อจำแนกโดยบุคคล ภูมิ องค์ธรรมปรมัตถ์
อารมณ และ วัตถุ เหมือนกันกับอดีตคณบดี ๕ ประเภท ทุกประการ

อัตถัคคหณวิถี ๓ ประเภท

อรรถกถาวิธี ประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ และ อริยผล
บุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕
(เว้นอสัญญสัจตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ คือ กามภวังคจิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิจิตเจตานั้น ได้แก่มนทวาราวชชนจิต ๑ กามชวณะ ๒๖ (เว้นโทสชวณะ ๒ หสิตปปาทจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ ภาวักแรกและภาวักหลัง ที่เป็นภาวักจิต ๑๐ มี
อารมณ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ กรรมนิมิตอารมณ หรือคตินิมิตอารมณที่ได้
รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ ที่เป็น
รูปภาวักจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณอันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ
กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภจรฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑
หรือสัตถบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อน เมื่อ
ใกล้จะตายเป็นอารมณ

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวินี ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติ มหันตารมณวิถิ อติตักคณวิถิและสมุหคคณวิถิ ก็มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของอติวิญญูตรูปารมณที่เป็นอติอวิชฺฐะ อวิชฺฐมฺหัตตะ หรืออนิวิชฺฐูรูปารมณ คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี อันเป็นอรรถบัญญัติเป็นอารมณ

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณวิถิ อติตักคณวิถิและ
สมุหคคณวิถิ ก็มีหน้าที่รับรูปร่างลักษณะซึ่งเป็นที่ตั้งของวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอริย
อริยฐานัตตะ หรืออนิยฐานารมณ คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี
อันเป็นอรรถบัญญัติเป็นอารมณ

ว่าโดยวัตถุ ภาวังก์แรก ภาวังก์หลัง และวิถิจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

อรรถกถาวิที ประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตฺถ์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ กามอุเบกขา-ภาวักจิต ๖ ส่วน วิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ โทสขวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคติณิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรรณาสัน-ชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวินีนี้ ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติ-มหันตารมณวิที อตัตถคคณวิที และ สมุหคคณวิที ก็มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของอติวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอิฏฐรูปารมณคือ รูปารมณที่ดียิ่ง อันเป็นอรรถบัญญัติเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณวิที อตัตถคคณวิที และ สมุหคคณวิที ก็มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอิฏฐะ-อิฏฐมัจฉัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดิธรรมดา หรือที่ไม่ดี อันเป็นอรรถบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยทวาริกวัตถุเกิด

อรรถกถาวิที ประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุบุคคล ๑ ติเหตุ-ปุณฺชน ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตฺถ์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ กามโสมนัส-ภาวักจิต ๔ สำหรับจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวักนั้น พิงทราบดังนี้

ถ้าวิถีจิตประเภทนี้ เกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิที อตัตถคคณวิที และสมุหคคณวิทีก็ได้แก่ กามอุเบกขาภาวักจิต ๕ (เวณอุเบกขา-สันติริณอกุศลวิปากจิต ๑)

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณวิถิ อตัตถัคคหณวิถิ และ
สมุหัคคหณวิถิก็ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖

ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอต-
ถัคคหณวิถิ ประเภทที่ ๒

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ ก็มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอารมณ์ของ
อตถัคคหณวิถิประเภทที่ ๒ ทุกประการ

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุภวังคจิตนั้นมีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างใด
อย่างหนึ่งซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุภวังค์และวิถิจิต
ทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

นามัคคหณวิถิ ๓ ประเภท

นามัคคหณวิถิ ประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ และอริยผล
บุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ปัญจโวการภวังคจิต
๑๕ คือ กามภวังคจิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาร-
วัชชนจิต ๑ กามชวนะ ๒๖ (เว้นโทสชวนะ ๒ หสิตุปปาต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอต-
ถัคคหณวิถิ ประเภทที่ ๑

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติ-
มหันตารมณ อตัตถัคคหณวิถิ สมุหัคคหณวิถิ และอตถัคคหณวิถิ ก็มีหน้าที่รับชื่อของ
รูปร่างสัณฐานของอติวิภูตรูปารมณที่เป็นอติอวิภูชะ อวิภูชะฉมัตตะ หรืออนิภูตรูปารมณ
คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกันอัน
เป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณวิถิ อตัตถัคคหณวิถิ สมุหัค-

กหนดวิติ และอรรถกถากหนดวิติ ก็มีหน้าที่รับชื่อแห่งรูปร่างสัณฐานของวิภูตรูปารมณที่ เป็นอติอิกฐะ อิกฐัมมัตตะ หรืออนิกฐรูปารมณ คือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกัน อันเป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิติจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

นามัคคกหนดวิติ ประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺชน ๔ และอริยผล บุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ กามอุเบกขา- ภาวักจิต ๖ ส่วนวิติจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ โทสชนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณเช่นเดียวกันกับ อรรถกถากหนดวิติประเภทที่ ๒

สำหรับวิติจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิตินี้ ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติ- มหันตารมณวิติ อตัตถกหนดวิติ สมุหัคคกหนดวิติ และอรรถกถากหนดวิติ ก็มีหน้าที่รับ ชื่อแห่งรูปร่าง สัณฐานของอติวิภูตรูปารมณ ที่เป็นอติอิกฐรูปารมณคือ รูปารมณที่ดี ยิ่ง ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกันอันเป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณวิติ อตัตถกหนดวิติ สมุหัคคกหนดวิติ และอรรถกถากหนดวิติ ก็มีหน้าที่รับชื่อแห่งรูปร่างสัณฐานของวิภูตรูปารมณ ที่เป็นอติอิกฐะ อิกฐัมมัตตะ หรืออนิกฐรูปารมณคือ รูปารมณที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกันอันเป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิติจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

นามัคคกหนดวิติ ประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุบุคคล ๑ ดิเหตุ- ปุณฺชน ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ ภาวักแรก ภาวักหลัง อาคันตุกภาวัก และ วิติจิตทั้งหมด มีองค์ธรรมเช่นเดียวกันกับอรรถกถากหนดวิติประเภทที่ ๓

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับ
อัติคคณวิธิประเภทที่ ๓

สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธินี้ ก็มีอารมณ์เหมือนกันกับอารมณ์ของ
นามคคณวิธิประเภทที่ ๒ ทุกประการ

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวักนั้นมีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างใด
อย่างหนึ่งซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรกภาวักหลัง จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวักและวิธิจิต
ทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับของตพณวัตติกมโนทวารวิธิ ที่เกิดขึ้นต่อ
จากปัญจทวารวิธิ พึงทราบดังต่อไปนี้

ถ้าเกิดขึ้นของตพณวัตติกมโนทวารวิธิ ที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิธิ ฆานทวาร
วิธิ ชิวหาทวารวิธิ หรือกายทวารวิธิ มี ๔ วิธิ เป็นไปตามลำดับดังนี้คือ ๑ อติ-
ตคคณวิธิ ๒ สมุหคคณวิธิ ๓ อัติคคณวิธิ ๔ นามคคณวิธิ

ส่วนการเกิดขึ้นของตพณวัตติกมโนทวารวิธิ ที่เกิดต่อจากโสททวารวิธิ
มี ๔ วิธิ เป็นไปตามลำดับดังนี้คือ ๑ อติตคคณวิธิ ๒ สมุหคคณวิธิ ๓
นามคคณวิธิ ๔ อัติคคณวิธิ, หรือมี ๓ วิธิ คือ ๑ อติตคคณวิธิ ๒
นามคคณวิธิ ๓ อัติคคณวิธิ

สำหรับสมุหคคณวิธิ ที่เกิดขึ้นในลำดับแห่งโสททวารวิธิ และอติ-
ตคคณวิธินั้น มีบ้างไม่มีบ้าง เพราะเกี่ยวกับคำพูดที่มีคำเดียวหรือหลายคำ ถ้า
คำเดียว สมุหคคณวิธิ ก็ไม่เกิด ถ้า ๒ คำขึ้นไป สมุหคคณวิธิจึงจะเกิดขึ้น
รวบรวมคำ ๒ คำขึ้นไปเหล่านั้น

อติตคคณวิธิ และสมุหคคณวิธิ เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมีวิธิละ ๕
ประเภทเท่ากันการเกิดขึ้นติดต่อกันคงไม่มีปัญหา แต่อัติคคณวิธิและนามคคณวิธิ
เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมีวิธิละ ๓ ประเภทเท่านั้น วิธิเหล่านี้จะเกิดขึ้นติดต่อกันกับ
วิธิที่มีถึง ๕ ประเภทได้อย่างไร? ข้อนี้ก็คงไม่มีปัญหาเช่นเดียวกันพึงสังเกต
ตัวอย่างดังต่อไปนี้

อติตคคณวิธิ ตทารัมมณวาระ (ประเภทที่ ๑) สมุหคคณวิธิ ตทา-
รัมมณวาระ (ประเภทที่ ๑) อัติคคณวิธิ (ประเภทที่ ๑ ที่เกิดในกามภุมิ)

เกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถิ ตทารัมมณวาระ
 อติตคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๓ ซึ่งเกิดใน
 รูปภูมิ) สมุหคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๓ ซึ่งเกิดใน
 รูปภูมิ) อตถคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๑ ซึ่งเกิดใน
 รูปภูมิ) และนามคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๑ ซึ่งเกิด
 ในรูปภูมิ) เกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถิ ชวนวาระ
 ไม่มีอาคันตุกภวังค์

อติตคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๔ ที่เกิดใน
 กามภูมิ) สมุหคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๔ ที่เกิดใน
 กามภูมิ) อตถคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๒ ที่เกิดใน
 กามภูมิ) และนามคคณวิถิ ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๒ ที่เกิดใน
 กามภูมิ) เกิดติดต่อกันตามลำดับต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณวิถิ ชวนวาระ
 ไม่มีอาคันตุกภวังค์ดังนี้เป็นต้น

ข้อควรกำหนดเป็นพิเศษ

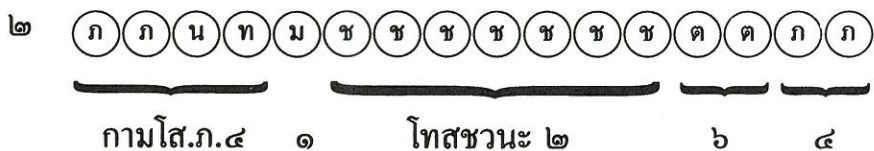
ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสสมาธิปากจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งในขณะที่ได้พบ
 กับอารมณ์ที่เป็นอริยมัชฌิมาตตะ หรืออนิฏฐะ แต่เกิดความไม่พอใจความเสียใจ
 ความกลัวเหล่านี้ขึ้น ตทณูตติกมโนทวารวิถิของบุคคลเหล่านี้ ที่เกิดต่อจากปัญจ-
 ทวาริกอติมหันตารมณวิถิ ตทารัมมณวาระ ที่มีอริยมัชฌิมาตตะ หรืออนิฏฐะปัญจารมณ
 ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๗ เป็นอารมณ์นั้นมีพิเศษดังนี้คือ อติตคคณวิถิ ตท-
 ารัมมณวาระ สมุหคคณวิถิ ตทารัมมณวาระ อตถคคณวิถิ ชวนวาระมีอาคันตุก
 ภวังค์ นามคคณวิถิ ชวนวาระมีอาคันตุกภวังค์พึงสังเกตภาพวิถิที่เกิดขึ้นติดต่อกัน
 ตามลำดับดังนี้

ปัญจทวาริกอติมหันตารมณวิถิ ตทารัมมณวาระ

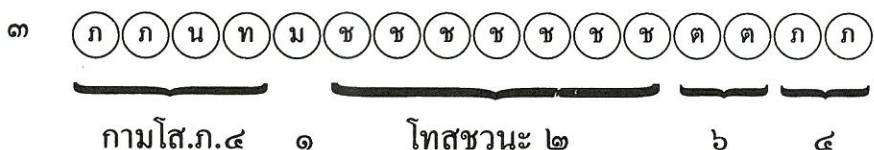
๑

ภ	ค	น	ท	ป	ปัญ	อ	ณ	ว	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ด	ค	ภ	ภ				
กามโส.ภ.๔					๑	๑๐	๒	๒	๑	โทสชวณะ ๒					๖	๔								

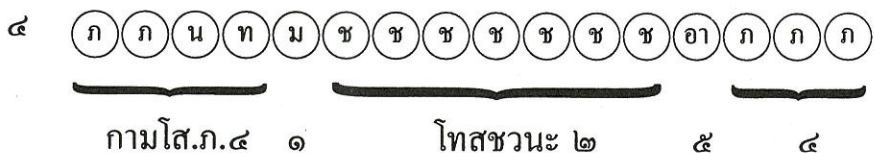
อติคคณวิธี ตทารัมณวาระ

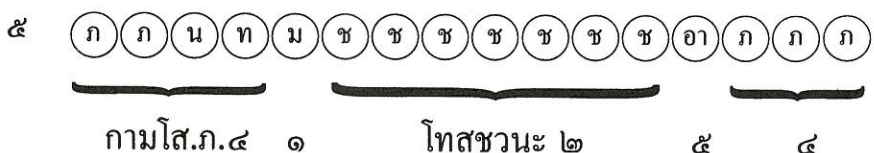
สมุหคคณวิธี ตทารัมณวาระ

อติคคณวิธี ชวนวาระมีอาคันตุกวัจค์

นามคคณวิธี ชวนวาระมีอาคันตุกวัจค์

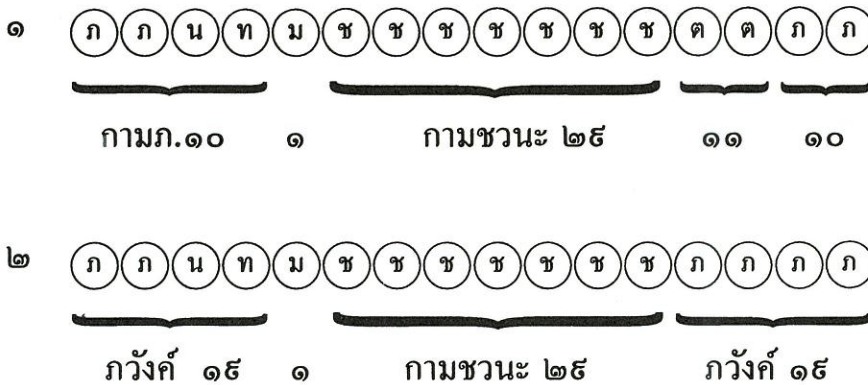
กามชวนมโนทวารวิธี หรือ กามชวณสุทถมโนทวารวิธี โดยสังเขป

ในอภิธัมมัตถสังคหะ ได้แสดงวิสัยปวัตติ ทางมโนทวารไว้เพียง

๒ คือ

๑. วิภูตารมณคือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ เมื่อว่าโดยวิธีเป็นวิภูตารมณวิธีที่เป็น ตทารัมณวาระ

๒. อวิภูตารมณคือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ เมื่อว่าโดยวิธี เป็นอวิภูตารมณวิธีที่เป็นชวนวาระและวิธีทั้ง ๒ นี้ก็ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ สำหรับภาววิธีและองค์ธรรมปรมาณัน มีดังนี้

แต่ตามนัยอรรถกถา ฎีกา ได้แสดงวิสัยปวัตติทางมโนทวารไว้ ๔ คือ

๑. อติวิภูตารมณ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจมากที่สุด
๒. วิภูตารมณ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจ
๓. อวิภูตารมณ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจ
๔. อติอวิภูตารมณ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจมากที่สุด

วาระ แปลว่า ครั้ง, เวลากำหนด หมายความว่า การสิ้นสุดลงของวิถิจิต
 ครั้งหนึ่งๆ เรียกว่า วาระ และวาระนี้ก็มี ความเกี่ยวข้องกันกับวิสัยปวัตติทางมโน-
 ทวารมี ๔ คือ

๑. อติวิภูตารมณ	ตทารัมมณวาระ	๒. วิภูตารมณ	ชวณวาระ
๓. อวิภูตารมณ	โฏฐัพพนวาระ	๔. อติอวิภูตารมณ	โมฆวาระ

สุทธมโนทวารวิถี ๔๑ วิถี

ในกามชวณมโนทวารวิถีทั้ง ๒ นั้น

สุทธมโนทวารวิถี หรือ กามชวณสุทธมโนทวารวิถี หมายความว่า วิถีที่
 เกิดขึ้นโดยเฉพาะกล่าวคือ สุทธมโนทวารวิถี ที่มีปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์
 อย่างหนึ่ง และสุทธมโนทวารวิถีที่มีอดีต อนาคต นิปผันนรูป, จิต เจตสิก อนิ-
 พันนรูปที่เป็นเตกาลิกะ นิพพาน บัญญัติ เป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง

วิถีเหล่านี้ที่ได้ชื่อว่า สุทธมโนทวารวิถีนั้น เพราะเป็นมโนทวารวิถีที่ไม่ได้

เกิดต่อจากปัญจทวารวิถี แต่เกิดขึ้นทางใจโดยเฉพาะ หมายความว่าเมื่ออารมณ์ทั้ง ๖ มาปรากฏทางใจแล้ว ก็ย่อมเกิดขึ้นรับอารมณ์นั้น ฉะนั้นความเป็นไปแห่งวิถีเหล่านี้ บางทีก็เกิดต่อจากตทณวัตติกมโนทวารวิถี บางทีก็ไม่ได้เกิดต่อจากตทณวัตติกมโนทวารวิถีแต่ประการใด

สุทธมโนทวารวิถีนี้ เมื่อว่าโดยวิสัยปวัตติทั้ง ๔ แล้ว มี ๔๑ วิถี คือ

อติวิภูตารมณวิถีมี ๒๒ วิถี วิภูตารมณวิถีมี ๑๖ วิถี

อวิภูตารมณวิถีมี ๒ วิถี อติอวิภูตารมณวิถีมี ๑ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีมี ๒๒ วิถี คือ

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นตทารัมมณวาระ ๖ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวณวาระ ๑๖ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นตทารัมมณวาระ ๖ วิถีคือ

อติวิภูตารมณวิถีที่มีอดีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๕ ขณะ เป็นตทารัมมณวาระ ๕ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่ไม่มีอดีตภวังค์ เป็นตทารัมมณวาระ ๑ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวณวาระ ๑๖ วิถีคือ

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวณวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวณวาระ ที่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวณวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี คือ

อติวิภูตารมณวิถีที่มีอดีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวณวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่ไม่มีอดีตภวังค์ เป็นชวณวาระ และไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่เป็นชวณวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี คือ

อติวิภูตารมณวิถีที่มีอดีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวณวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี

อติวิภูตารมณวิถีที่ไม่มีอดีตภวังค์ เป็นชวณวาระ แต่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี

อติวิภูตารมณวิถี ๒๒ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทมี ๓๖ ประเภท (ที่

มือตืด ภาวัก ๓๑ ประเภท และที่ไม่มีมือตืดภาวัก ๕ ประเภท)

วิธีที่มีมือตืดภาวัก ๓๑ ประเภทนี้ คือ

อติวิภูตารมณวิธที่มีมือตืดภาวัก ๑ ขณะถึง ๕ ขณะ เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒) มี ๕ ประเภท

อติวิภูตารมณวิธที่มีมือตืดภาวัก ๑ ขณะถึง ๕ ขณะ เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีโทสชวณะ ๒ มี ๕ ประเภท

อติวิภูตารมณวิธที่มีมือตืดภาวัก ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวณวาระไม่มี อาคันตุกภาวัก ที่มีกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒) มี ๗ ประเภท

อติวิภูตารมณวิธที่มีมือตืดภาวัก ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวณวาระไม่มี อาคันตุกภาวัก ที่มีโทสชวณะ ๒ มี ๗ ประเภท

อติวิภูตารมณวิธที่มีมือตืดภาวัก ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวณวาระมี อาคันตุกภาวัก ที่มีโทสชวณะ ๒ มี ๗ ประเภท

วิธีที่ไม่มีมือตืดภาวัก ๕ ประเภทนั้น คือ

๑. อติวิภูตารมณวิธ ที่ไม่มีมือตืดภาวัก เป็นตทารัมมณวาระที่มีกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒)

๒. อติวิภูตารมณวิธ ที่ไม่มีมือตืดภาวัก เป็นตทารัมมณวาระที่มีโทสชวณะ ๒

๓. อติวิภูตารมณวิธ ที่ไม่มีมือตืดภาวัก เป็นชวณวาระไม่มีอาคันตุกภาวัก ที่มีกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒) ที่เกิดใน ๓๐ ภูมิ (เว้นอัสสญญัตตภูมิ)

๔. อติวิภูตารมณวิธ ที่ไม่มีมือตืดภาวัก เป็นชวณวาระ ไม่มีอาคันตุกภาวัก ที่มีโทสชวณะ ๒

๕. อติวิภูตารมณวิธ ที่ไม่มีมือตืดภาวัก เป็นชวณวาระ มีอาคันตุกภาวักที่มี โทสชวณะ ๒

ขบวนการ ที่เกี่ยวกับโทสขนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกกวังค์ มี ๗ ประเภท

- ๑
ภ	ค	น	ท	ม	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ภ	ภ	ภ	ภ
_____					_____							_____			
กาม อุ.ภ.๖ ๑					โทสขนะ ๒							กาม อุ.ภ ๖			

- ๓
ภ	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	น	ท	ม	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ภ	ภ	
_____												_____								_____	
กามอุเบกขากวังคจิต ๖ ๑												โทสขนะ ๒								๖	

ขบวนการ ที่เกี่ยวกับโทสขนะ ๒ และมีอาคันตุกกวังค์ ๗ ประเภท

- ๑
ภ	ค	น	ท	ม	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	อา	ภ	ภ	ภ
_____					_____							_____			
กาม โส.ภ.๔ ๑					โทสขนะ ๒							๕ ๔			

- ๓
ภ	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	ค	น	ท	ม	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	อา	ภ	ภ
_____												_____								_____	
กามโสมนัสสวังคจิต ๔ ๑												โทสขนะ ๒								๕ ๔	

ที่ไม่มีือติตถวังค์ ๕ ประเภท

ตถารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ กามขนะ ๒๗ (เว้นโทส ๒)

- ๑
ภ	น	ท	ม	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ด	ด	ภ	ภ	ภ	ภ
_____				_____								_____		_____			
กาม ภ.๑๐ ๑				กาม ช.๒๗ (เว้นโทส ๒)								๑๑		๑๐			

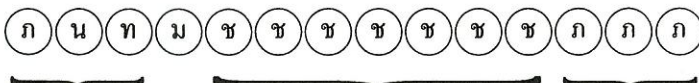
ตถารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสขนะ ๒

- ๒
ภ	น	ท	ม	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ด	ด	ภ	ภ	ภ	ภ
_____				_____								_____		_____			
กาม ภ.๑๐ ๑				โทสขนะ ๒								๖		๑๐			

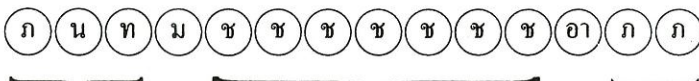
ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามขวนะ ๒๗

๓
 ภาวังก์ ๑๕ ๑ กาม ข.๒๗ (เว้นโทส.๒) ภาวังกจิต ๑๕

ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสขวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังก์

๔
 กาม อุ.ภ.๖ ๑ โทสขวนะ ๒ ๖

ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสขวนะ ๒ มีอาคันตุกภวังก์

๕
 กาม โส.ภ.๔ ๑ โทสขวนะ ๒ ๕ ๔

อธิบายสุทธมโนทวารอติวิภูตารมณวิถิ ๓๖ ประเภท

ที่มีอติตภวังก์ ๓๑ ประเภท

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับกามขวนะ ๒๗ มี ๕ ประเภท

วิถิประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุณฺณ ๔ และอริยผล
 บุคคล ๔

สำหรับการเกิดขึ้นแห่งขวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่
 บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวังก์แรกและภาวังก์หลังได้แก่ กามภาวังกจิต ๑๐
 แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชฺชนจิต ๑ กามขวนจิต ๒๗
 (เว้นโทสขวนจิต ๒) และตทารัมมณจิต ๑๑ แล้วแต่ชนิดของอารมณฺ์

ว่าโดยอารมณฺ์ ภาวังก์แรกและภาวังก์หลัง มีอารมณฺ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-

อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสัน-
ชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอติอวิชฺฐะ อวิชฺฐมัจฉตตะ หรืออนิวิชฺฐ-
อารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดาหรือที่
ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิถิจิตทั้งหมด อาศัยทวารัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับ
วิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอดีตภาวักเกิด
ขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕ มีอดีตภาวักเกิดขึ้น ๒,๓,๔,
และ ๕ ขณะตามลำดับเท่านั้น

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ มี ๕ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺณชน ๔ และอริยผล
บุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ กามภาวักจิต ๑๐
แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ โทสชวนจิต ๒
และอุเบกขาตทารัมมณจิต ๖

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-
อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสัน-
ชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอวิชฺฐมัจฉตตะ หรืออนิวิชฺฐอารมณ์ ๖
ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏ
อยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิถิจิตทั้งหมด อาศัยทวารัตถุเกิด

วิธีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิธีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธีประเภทที่ ๑ มีอดีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิธีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕ มีอดีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔, และ ๕ ขณะตามลำดับเท่านั้น

ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามขวนะ ๒๗ มี ๗ ประเภท

วิธีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ดิเหตุกปุณฺณ ๑ และ อริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งขวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น ฟังทราบตามสมควรแก่บุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิธีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชฺชนจิต ๑ และกามขวนจิต ๒๗ (เว้นโทสขวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีบัญญัติกรรมนิमितธรรมารมณอันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสฺสภบัญญัติ ๑๐ โภจฺจาส-บัญญัติ ๑ อานามโนบัญญัติ ๑ หรือสํตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนขวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอดีตวิธุระ วิธุระมฺหัตตะ หรืออนิธุระอารมณ์ ๓ (รูปารมณ, สัททารมณ, และธรรมารมณ) ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๓ (เวณฺฆานปสาท จิวหาปสาท กายปสาท ภาวรูป ๒) คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิธีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

วิธีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิธีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธีประเภทที่ ๑ มีอดีตภวังค์

เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิธีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มือตีดวงค์เกิดขึ้น ๒, ๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะตามลำดับเท่านั้น

**ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสขวนะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกวงค์
มี ๗ ประเภท
วิธีประเภทที่ ๑**

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺชน ๔ และอริยผล
บุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตฺถ์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ กามอุเบกขา-
ภาวักจิต ๖

ส่วนวิธีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และโทสขวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-
อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสัน-
ขวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มือตีดอิฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบัน-
นิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิธีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

วิธีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน
กับวิธีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธีประเภทที่ ๑ มือตีดวงค์
เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิธีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มือตีดวงค์เกิดขึ้น
๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

**ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสขวนะ ๒ และมีอาคันตุกวงค์
มี ๗ ประเภท
วิธีประเภทที่ ๑**

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุบุคคล ๑ ตีเหตุบุคคล ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามโสมนัส-ภวังคจิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตภวังค์ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๕ (เว้นอุเบกขาสันติระณอกุศลวิปากจิต ๑) ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนิชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอธิภูธอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบัน-นิพผันนรูป ๑๘ คือ นิพผันนรูปที่ดียิ่ง ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตภวังค์มีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาคันตภวังค์ และวิถิจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอดีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอดีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ที่ไม่มีอดีตภวังค์ ๕ ประเภท

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสชวณะ ๒)

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล	}	เหมือนกันกับ	{	อติวิภูตารมณวิถิ ที่มีอดีตภวังค์
ว่าโดยภูมิ				ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ
ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์				กามชวณะ ๒๗
				มี ๕ ประเภท

ว่าโดยอาารมณ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอาารมณ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อาารมณ กรรมนิมิตอาารมณ หรือคตินิมิตอาารมณ ที่ได้รับมาจากจทวาริกมรณาสัน-ชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอาารมณ

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มีอติวิภูชะ อิกุฐัมชะตตะ หรืออนิภูชะอาารมณ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ และอนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ (เตกาลิกะ) เป็นอาารมณ

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถิจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

ส่วนวิถิประเภทที่ ๒,๔ และ ๕ เมื่อว่าโดยวัตถุ ก็พึงทราบเช่นเดียวกันกับวิถินี้

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒

วิถิประเภทที่ ๒

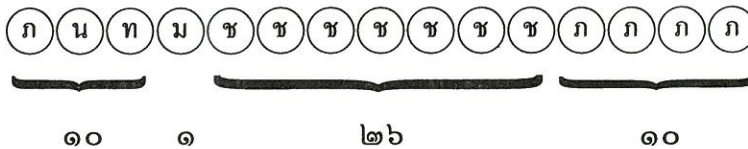
ว่าโดยบุคคล	}	เหมือนกันกับ	{	อติวิภูตารมณวิถิ มีอดีตภวังค์
ว่าโดยภูมิ				ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ
ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์				โทสชวณะ ๒
				มี ๕ ประเภท

ว่าโดยอาารมณ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอาารมณเช่นเดียวกันกับวิถิประเภทที่ ๑

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มีอิกุฐัมชะตตะ หรืออนิภูชะอาารมณ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ และอนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ เป็นอาารมณ

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๓ (เว้นโทสชวนจิต ๒)
 วิธีประเภทที่ ๓ แบ่งออกเป็น ๓ ตามประเภทแห่งภูมิที่เกิด ดังนี้

ก. เกิดในกามภุมิ

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ และอริยผล
บุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่
บุคคลและภูมิ

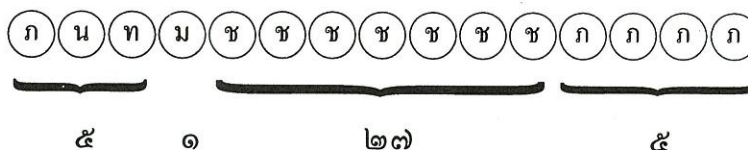
ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในการภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวะแรกและภาวะหลังได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวารวชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๖ (เว้นโทส-ชวนจิต ๒ และหสิตปปาทชวนจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภาวัก์แรกและภาวัก์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิธิ
ประเภทที่ ๑

สำหรับวิจิตรทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้นี้ มีอธิฏฐะ หรืออิฏฐัมฆัตตะอารมณ ๑ ที่เป็นธรรมารมณได้แก่ มหัคคตจิต โลกุตตรจิต เจตสิกที่ประกอบที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ และนิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุตเป็นอารมณ

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิธิจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

ข. เกิดในรูปภูมิ

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุปถุชน ๑ และ
อริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น ฟังทราบตาม

สมควรแก่บุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

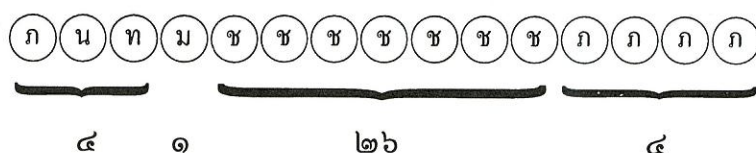
ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ รูปภาวักจิต ๕ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๓ (เว้นโทสชวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง มีบัญญัติกรรมนิमितธรรมารมณ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตถบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอติวิธุระ วิธุระมัชฌัตตะ หรืออนิธุระ-อารมณ์ ๓ (รูปารมณ สัททารมณ และธรรมารมณ) ที่เป็นอดีตหรืออนาคต-นิปผันนรูป ๑๓ (เวณฆานปสาท, จิวหาปสาท, กายปสาท, ภาวรูป ๒) และธรรมารมณ ที่เป็นกามจิตมหัคคจิต โลกุตตรจิต เจตสิกที่ประกอบ (เว้นโทจตุก-เจตสิก ๔) อนิปผันนรูปที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓, และนิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิถิจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

ก. เกิดในรูปภูมิ

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกปุณฺชน ๑ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ รูปภาวักจิต ๔ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๖ (เว้นโทส-

ชวนจิต ๒ และหสิตุปปาทชวนจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีบัญญัติกรรมนิमित หรือหัตถคตกรรมนิमित ธรรมารมณอันเนื่องด้วยรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณคณาภิมาภาสบัญญัติ, อากาสนัญญาตณณาน, นัตถิภาวบัญญัติ หรืออาภิญญัญญาตณณาน ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธินี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐัมชัตตะ หรืออนิฏฐ-
อารมณ์ ๑ ที่เป็นธรรมารมณได้แก่ กามจิต ๒๗ คือ อกุศลจิต ๑๐ (เว้น
โทสมูลจิต ๒) มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ และมหากิริยาจิต ๘,
อรุปาวจรจิต ๑๒ ตามสมควรแก่ภูมิ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคจิต ๑)
เจตสิก ๔๖ (เว้นโทจุดกเจตสิก ๔ และอัปปมัญญาเจตสิก ๒) ที่เกิดขึ้นในกาล
ทั้ง ๓ นิพพาน และบัญญัติ (ที่เกี่ยวกับรูปกรรมฐาน ๒) เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิธิจิตทั้งหมด ไม่ต้องอาศัย
หทยวัตถุเกิด

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ วิธипระเภทที่ ๔

ว่าโดยบุคคล	}	เหมือนกันกับ	}	อติวิภูตารมณวิธิตที่มีอติตถภวังค์
ว่าโดยภูมิ				ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวณะ
ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตม์				แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์
				๗ ประเภท

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิธิ
ประเภทที่ ๑

สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธินี้ มีอติอิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรือ
อนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณได้แก่ กามจิต ๕๑ (เว้นโทสมูลจิต ๒
และทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑) มหัคคจิต เจตสิก ๔๘ (เว้นโทจุดกเจตสิก ๔)
อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ (เตกาลิกะ) และบัญญัติเป็นอารมณ์

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสวณะ ๒ มีอาคันตุกภวังค์

วิธีประเภทที่ ๕

ว่าโดยบุคคล	}	}	อติวิภูตารมณวิถิ ที่มีอดีตภวังค์
ว่าโดยภูมิ			ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับ
ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์			โทสวณะ ๒ และมี
		}	อาคันตุกภวังค์ ๓ ประเภท

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิธีประเภทที่ ๑

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอติอิฐฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรือ อนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณได้แก่ กามจิต ๕๑ (เว้นโทสมูลจิต ๒ และทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑) มหัคคตจิต เจตสิก ๔๘ (เว้นโทจตุกเจตสิก ๔) อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ และบัญญัติเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

วิภูตารมณวิธิมิ ๑๖ วิธิ

วิภูตารมณวิธิ ชนวนวาระ ไม่มีอาคันตูกวังก์ ๘ วิธิ

วิภูตารมณวิธิ ชนวนวาระ มีอาคันตูกวังก์ ๘ วิธิ

วิภูตารมณวิธิ ชนวนวาระ ไม่มีอาคันตูกวังก์มิ ๘ วิธิคือ

วิภูตารมณวิธิ ที่มีมือตีดกวังก์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชนวนวาระ ไม่มีอาคันตูกวังก์ ๗ วิธิ

วิภูตารมณวิธิ ที่ไม่มีมือตีดกวังก์ เป็นชนวนวาระ ไม่มีอาคันตูกวังก์ ๑ วิธิ

วิภูตารมณวิธิ ชนวนวาระ มีอาคันตูกวังก์มิ ๘ วิธิคือ

วิภูตารมณวิธิ ที่มีมือตีดกวังก์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชนวนวาระ มีอาคันตูกวังก์ ๗ วิธิ

วิภูตารมณวิธิ ที่ไม่มีมือตีดกวังก์ เป็นชนวนวาระ มีอาคันตูกวังก์ ๑ วิธิ

วิภูตารมณวิธิ ๑๖ วิธินี้ เมื่อว่าโดยประเภทมี ๒๔ ประเภท คือ

วิภูตารมณวิธิ ที่มีมือตีดกวังก์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชนวนวาระ ไม่มีอาคันตูกวังก์ ๗ วิธิ แบ่งออกเป็น ๑๔ ประเภทคือ วิธิที่มีกามชวนะ ๒๗ มี ๗ ประเภท และวิธิที่มีโทสชวนะ ๒ มี ๗ ประเภท

วิภูตารมณวิธิ ที่ไม่มีมือตีดกวังก์ เป็นชนวนวาระ ไม่มีอาคันตูกวังก์ ๑ วิธิ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ วิธิที่มีกามชวนะ ๒๗ มี ๑ ประเภท และวิธิที่มีโทสชวนะ ๒ มี ๑ ประเภท

วิภูตารมณวิธิ ที่มีมือตีดกวังก์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชนวนวาระ มีอาคันตูกวังก์ ๗ วิธิ แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท

วิภูตารมณวิธิ ที่ไม่มีมือตีดกวังก์ เป็นชนวนวาระ มีอาคันตูกวังก์ ๑ วิธิ แบ่งออกเป็น ๑ ประเภท

ในวิธิ ๒๔ ประเภทนี้ เป็นวิภูตารมณวิธิ ที่มีมือตีดกวังก์ ๒๑ ประเภท และเป็นวิภูตารมณวิธิที่ไม่มีมือตีดกวังก์ ๓ ประเภท

ภาพสุทฺธมโนทวารวิภูตารมณวิถี ๒๔ ประเภท

ที่มีอติตภวังก์ ๒๑ ประเภท

ชวนวาระที่เกี่ยวกับกามชวณะ ๒๗ มี ๗ ประเภท

๑ (ภ) (ตี) (น) (ท) (ม) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ) (ภ) (ภ) (ภ)

ปัญจโว.ภ.๑๕ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทสะ ๒) ปัญจโว.ภ.๑๕

๓ (ภ) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (น) (ท) (ม) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ)

ปัญจโวการภวังก์จิต ๑๕ ๑ กามชวณะ ๒๗ (เว้นโทสะ ๒) ๑๕

ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุภวังก์ มี ๗ ประเภท

๑ (ภ) (ตี) (น) (ท) (ม) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ) (ภ) (ภ) (ภ)

กาม อุ.ภ.๖ ๑ โทสชวณะ ๒ กามอุเบกขา ภ.๖

๓ (ภ) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (น) (ท) (ม) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ภ) (ภ)

กามอุเบกขาภวังก์จิต ๖ ๑ โทสชวณะ ๒ ๖

ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ และมีอาคันตุภวังก์ มี ๗ ประเภท

๑ (ภ) (ภ) (ตี) (น) (ท) (ม) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (อา) (ภ) (ภ) (ภ)

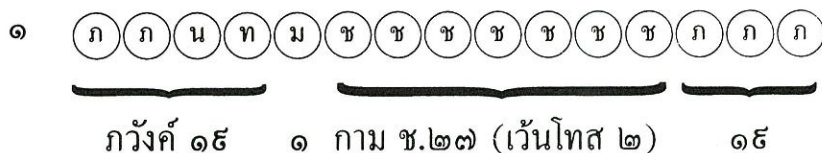
กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวณะ ๒ ๖ ๔

๓ (ภ) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (ตี) (น) (ท) (ม) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (ช) (อา) (ภ) (ภ)

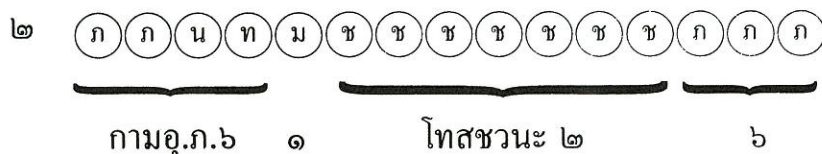
กามโสมนัสภวังก์จิต ๔ ๑ โทสชวณะ ๖ ๔

ที่ไม่มีมือดีตภวังก์ ๓ ประเภท

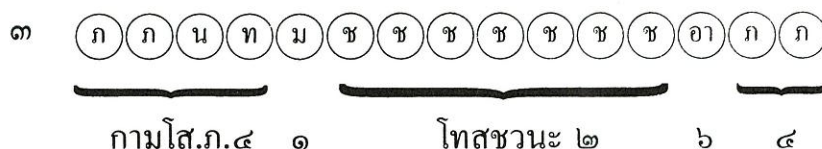
ขณวาระ ที่เกี่ยวกับกามชณะ ๒๗ (เว้นโทสชณะ ๒)

ขณวาระที่เกี่ยวกับโทสชณะ ๒ ไม่มีอาคันตุภวังก์

ขณวาระที่เกี่ยวกับโทสชณะ ๒ มีอาคันตุภวังก์

อธิบายสุทธมโนทวารวิภูตารมณวิถี ๒๔ ประเภท

ที่มีมือดีตภวังก์ ๒๑ ประเภท

ขณวาระ ที่เกี่ยวกับกามชณะ ๒๗ (เว้นโทสชณะ ๒) มี ๗ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุณฺชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งขณจิตแก่บุคคลเหล่านั้น ฟังทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัจจุโวการภูมิ ๒๖ ภูมิคือ กามภูมิ ๑๑ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอัสถยภูตตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตม์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ กามภาวักจิต ๑๐ และรูปภาวักจิต ๕ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ที่เป็นกามภาวักจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภาวักจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิต ธรรมารมณ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐, อสุภบัญญัติ ๑๐, โภจนาบัญญัติ ๑, อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตว์บัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี ถ้าเกิดในรูปภูมิ มีคติอิฐฐะ อิฐฐัมชฌัตตะ หรืออนิฐฐอารมณ์ ๓ (รูปารมณ สัททารมณ และธรรมารมณ) ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๓ (เว้นฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท ภาวรูป ๒) คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง, ดีธรรมดาหรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดในกามภูมิ มีคติอิฐฐะ อิฐฐัมชฌัตตะ หรืออนิฐฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก ภาวักหลัง และวิถิจิตทั้งหมดอาศัยทหวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอดีตภวักเกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอดีตภวักเกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวัก มี ๗ ประเภท
วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺชน ๔ และอริยผล-

บุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตม์ ฅวักค์แรกและฅวักค์หลังได้แก่ กามอุเบกขา-
ฅวักค์จิต ๖ ส่วนวิธีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ฅวักค์แรกและฅวักค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-
อารมณ์กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสัน-
ชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอติวิญญูะ วิญญูมัชฌัตตะ หรือ อนิญญู-
อารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือ
ที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ฅวักค์แรก ฅวักค์หลัง และวิธีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิธีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกัน
กับวิธีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธีประเภทที่ ๑ มีอติฅวักค์เกิดขึ้น
๑ ขณะ ส่วนวิธีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอติฅวักค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖
และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ และมีอาคันตูกวักค์มี ๗ ประเภท

วิธีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุบุคคล ๑ ดิเหตุ-
บุุุุุุุุุุุุ ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตม์ ฅวักค์แรกและฅวักค์หลังได้แก่ กามโสมนัส-
ฅวักค์จิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตูกวักค์ได้แก่ กามอุเบกขาฅวักค์จิต ๖ ส่วนวิธีจิต
เหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ฅวักค์แรกและฅวักค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-
อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสัน-

ขณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้นี้ มีอติอริยฐานะ อริยมัชฌัตตะ หรืออนิยฐานอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิพผันรูป ๑๘ คือ นิพผันรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์มีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาคันตุกภวังค์ และวิธิจิตทั้งหมด อาศัยทหยวัตถุเกิด

วิธิประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านั้นก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิธิประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธิประเภทที่ ๑ มีอติภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะส่วนวิธิประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอติภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ที่ไม่มีอติภวังค์ ๓ ประเภท

ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามขวนะ ๒๗ (เว้นโทสขวนะ ๒)

วิธิประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ อริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในจุโรการภูมิ ๔ ปญฺจโวการภูมิ ๒๖

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ภวังค์จิต ๑๕ คือ กามภวังค์จิต ๑๐ รูปภวังค์จิต ๕ อรูปภวังค์จิต ๔ ส่วนวิธิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวารวิชชจิต ๑ กามขวนะ ๒๗ (เว้นโทสขวนะ ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังค์จิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันขวนะในภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังค์จิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิต ธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภกฺกฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ หรือ

สัตว์บัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตาย เป็นอาณมย์ที่เป็นรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิमितธรรมารมณ หรือมหัคคตกรรม นิमितธรรมารมณ อันเนื่องด้วยรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณคณาภิมาภาสบัญญัติ อากาสนัญญาตณณาน นัตถิภาวบัญญัติ อากิญจัญญาตณณาน ที่ได้รับมาจาก มโนทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอาณมย์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอดิอิฏฐะ อิฏฐมัตถัตตะ หรืออนิฏฐ-
 อารมณ ๖ ที่เป็นอดีตหรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และ ธรรมารมณที่เป็นจิต ๘๕
 เจตสิก ๕๒ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เป็นเตกาลิกะ และนิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุต
 เป็นอาณมย์

ว่าโดยวัตถุ ภวังก์แรก ภวังก์หลัง และวิถิจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจ-
 ไวการภูมิอาศัยหทัยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจุตวิการภูมิก็ไม่ต้องอาศัยหทัยวัตถุเกิด

ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวณะ ๒ ไม่มีอาคันตุภวังก์

วิถีประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ อริยผลบุคคล
 เบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังก์แรกและภวังก์หลังได้แก่ กามอุเบกขา-
 ภวังก์จิต ๖ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ โทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอาณมย์ ภวังก์แรกภวังก์หลังมีอาณมย์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอาณมย์
 กรรมนิमितอาณมย์ หรือคตินิมิตอาณมย์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันชวณะใน
 ภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอาณมย์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี มีอดิอิฏฐะ อิฏฐมัตถัตตะ หรืออนิฏฐ-
 อารมณ ๖ ที่เป็นอดีตหรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณที่เป็นกามจิต
 มหัคคตจิต เจตสิกที่ประกอบ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เป็นเตกาลิกะ และบัญญัติเป็น
 อาณมย์

ว่าโดยวัตถุ ภวังก์แรก ภวังก์หลัง และวิถิจิตทั้งหมดอาศัยหทัยวัตถุเกิด

ขวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสขวนะ ๒ ที่มีอาคันตุกภวังค์ วิธีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุบุคคล ๑ ดิเหตุบุคคล ๑ อริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามโสมนัส-ภวังคจิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ส่วนวิธีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ โทสขวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสัน-ขวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอิฏฐัมชณัตตะ หรืออนิฏฐุอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ที่เป็นกามจิต มหัคคตจิต เจตสิกที่ประกอบ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เป็นเตกาลิกะ และบัญญัติเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นมีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาคันตุกภวังค์ และวิธีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

สรุปจำนวนวิภูตารมณ์วิธี ๑๖ วิธี

วิภูตารมณ์วิธี ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มีจำนวน ๘ วิธี คือ

๑. วิภูตารมณ์วิธี ที่มีอดีตภวังค์ ๑ ขณะ ที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๒. วิภูตารมณ์วิธี ที่มีอดีตภวังค์ ๒ ขณะที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๓. วิภูตารมณ์วิธี ที่มีอดีตภวังค์ ๓ ขณะที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๔. วิภูตารมณ์วิธี ที่มีอดีตภวังค์ ๔ ขณะที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๕. วิภูตารมณ์วิธี ที่มีอดีตภวังค์ ๕ ขณะที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๖. วิภูตารมณ์วิธี ที่มีอดีตภวังค์ ๖ ขณะที่เป็นขวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

๑๗. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๑ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกถวัก
 ๑๘. วิภูตารมณวิถิที่ไม่มีตติถวัก ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกถวัก

วิภูตารมณวิถิที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก มีจำนวน ๘ วิถิ คือ

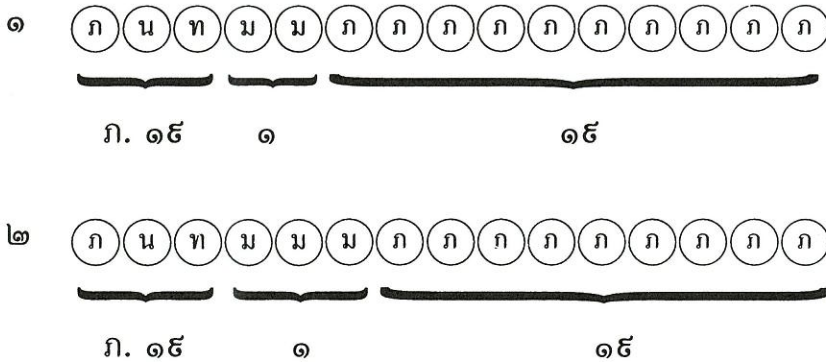
๑. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๑ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก
๒. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๒ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก
๓. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๓ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก
๔. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๔ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก
๕. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๕ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก
๖. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๖ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก
๗. วิภูตารมณวิถิ ที่มีตติถวัก ๗ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก
๘. วิภูตารมณวิถิ ที่ไม่มีตติถวัก ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกถวัก

สุททมนทวารอวิภูตารมณวิถิและอติอวิภูตารมณ

วิถิเหล่านีเรียกวา อพยากตวิถิกี้ได้ เพราะวามีกุศลและอกุศลชวนะ เกิดขึ้น และวิถิเหล่านีเกิดขึ้นในขณะทีนีกคิดเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ออก หรือเกิดขึ้นในขณะนอนหลับอยู่แล้วฝันไป แต่ฝันไม่รู้เรื่องราวความฝันไม่ปรากฏชัด เป็แต่เพียงรู้สึกวานอนหลับไม่สนิทเท่านั้น โดยเฉพาะอติอวิภูตารมณวิถินั้น เกิดขึ้นในขณะทีอารมณ์มาปรากฏทางใจแล้วแต่ยังไม่รู้สึกตัว เป็แต่เพียงวามีไปตามธรรมชาติฐานเท่านั้นเอง

สรุปความวามี วิถิประเภทนีเกิดขึ้นในขณะเวลาปกติธรรมดาทีนีกคิดเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ออกหรือจำไม่ได้ซึ่งไม่เกี่ยวกับฝันก็มี หรือเกิดขึ้นในขณะนอนหลับแล้วฝันไป เรียกวาสุปีนอพยากตวิถิกี้มี

ภาพสูตรมโนทวารวิภูตารมณวิถี ๒ ประเภท

อธิบายสูตรมโนทวารวิภูตารมณวิถี ๒ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล ในขณะเวลาปกติธรรมดาเกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ ในขณะเวลานอนหลับไม่สนิทแล้วก็ฝันไป เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓

ว่าโดยภูมิ ในขณะเวลาปกติธรรมดาเกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ และจตุโวการภูมิ ๔ ในขณะเวลานอนหลับไม่สนิทแล้วก็ฝันไป เกิดได้ในภูมิ ๔ คือ มนุสสภูมิ ๑ และอบายภูมิ ๓ (เว้นนิรยภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ภวังคจิต ๑๕ คือ กามภวังค จิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ และอรูปรภวังคจิต ๕ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ (เกิด ๒ ขณะ)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภจนาบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือ สัตถบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตาย

เป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิमित หรือมหัคคตกรรมนิमितธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณคณาภิมาภาสบัญญัติ อากาสนัญญาตณฺณาน นัตถิภาวบัญญัติ หรืออากิญจัญญาตณฺณาน ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวณะในภวก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

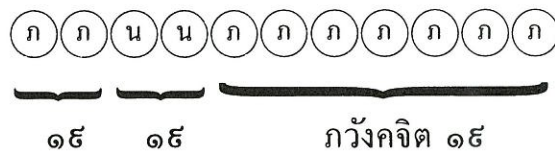
สำหรับวิถิจิตที่อยู่ในวิถีนี (คือ มโนทวาราวชชนจิต) มีอดิอิฐะ อิฐ-มัชฌัตตะ หรืออนิฐฐารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีตหรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ ได้แก่ โลเกยจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ และบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถิจิต ถ้าเกิดในปัจจุโวการภูมิ ก็อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจุตฺโวการภูมิก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการต่างกันแต่เพียงว่า วิถีประเภทที่ ๑ มีมโนทวาราวชชนจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒ มีมโนทวาราวชชนจิตเกิดขึ้น ๓ ขณะเท่านั้น

ภาพสัทธมโนทวารอดิวิภูตารมณ์วิถี ๑ ประเภท

อธิบายสัทธมโนทวารอดิวิภูตารมณ์วิถี ๑ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับอวิภูตารมณ์วิถีทั้ง ๒ ประเภทต่างกันแต่เพียงว่า อวิภูตารมณ์วิถีมีวิถิจิต คือ มโนทวาราวชชนจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ หรือ ๓ ขณะ ส่วนอดิวิภูตารมณ์วิถีนีไม่มี

การเกิดขึ้นของวิถิจิตแต่อย่างใด คงมีแต่เพียงภวังค์ที่หวั่นไหว (ภวังคจลนะ) เกิดขึ้น ๒ ขณะ เท่านั้น

สรุปอวิชฏารมณวิถีและอติอวิชฏารมณวิถี

อวิชฏารมณวิถี มีจำนวน ๒ วิถีคือ

๑. ภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวชชนะ ๒ ขณะ แล้วภวังค์ต่อไป

๒. ภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวชชนะ ๓ ขณะ แล้วภวังค์ต่อไป

อติอวิชฏารมณวิถี มีจำนวน ๑ วิถีคือ

๑. ภวังค์ ภวังคจลนะ ๒ ขณะ แล้วภวังค์ต่อไป

อวิชฏารมณวิถี เกิดขึ้นในขณะที่คตินึกในอารมณ ๖ ที่ละเอียดยุขุมทั้งปรมัตถ์และบัญญัติ ซึ่งมาปรากฏทางใจแล้วแต่ก็คิดไม่ออกจำก็ไม่ได้ หรือเกิดขึ้นในขณะที่กำลังฝันอยู่ ซึ่งเรื่องราวที่กำลังฝันนั้นก็ไม่ใช่ชัดเจน เพียงแต่กล่าวได้ว่านอนหลับไม่สนิทเท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงการเกิดขึ้นของมโนทวาราวชชนจิต ๒-๓ ขณะเท่านั้น

ส่วนอติอวิชฏารมณวิถีนั้น เกิดขึ้นในขณะอารมณ ๖ ที่ละเอียดยุขุมทั้งปรมัตถ์และบัญญัติ ซึ่งมาปรากฏทางใจแล้วแต่ไม่รู้สีกตัว หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะนั้นคล้ายๆ กับว่าได้นอนหลับอย่างสนิทเพราะไม่มีวิถิจิตเกิดขึ้นคงมีแต่ภวังคจิตหวั่นไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะเท่านั้น

อวิชฏารมณวิถี และอติอวิชฏารมณวิถี ถ้าเกิดขึ้นในขณะที่ไม่เกี่ยวกับความฝัน (คือเวลาปกติธรรมดาที่คิดไม่ออกหรือจำไม่ได้) เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุณฺณชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ ที่ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ และจตุโวการภูมิ ๔

อวิชฏารมณวิถี และอติอวิชฏารมณวิถี ถ้าเกิดขึ้นในขณะที่ฝันเกิดขึ้นแก่บุคคล ๗ จำพวกคือ ปุณฺณชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ ที่ในมนุสสภูมิ ๑ และอบายภูมิ ๓ (เวณนิรยภูมิ)

สุปินวิธิ

บุคคลที่กำลังนอนหลับสนิทอยู่นั้น สุปินวิธิ คือวิธิจิตที่เกี่ยวกับความฝันต่าง ๆ เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะว่าสุปินวิธิไม่เกิดแก่บุคคลที่กำลังนอนหลับสนิท หรือบุคคลที่กำลังตื่นอยู่เป็นปกติ จะมีขึ้นได้ก็จะมีแก่ผู้ที่นอนหลับไม่สนิทเท่านั้น

สุปินวิธิมีจำนวน ๑๒ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. อติวิภูตารมณวิธิ ตทารัมมณวาระ ที่ไม่มีอดีตภวังค์
๒. อติวิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่ไม่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์
๓. อติวิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่ไม่มีอดีตภวังค์ แต่มีอาคันตุกภวังค์
๔. วิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่ไม่มีอดีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์
๕. วิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่ไม่มีอดีตภวังค์ แต่มีอาคันตุกภวังค์
๖. อวิภูตารมณวิธิ โวภูตัพพนวาระ
๗. อติอวิภูตารมณวิธิ โมฆวาระ
๘. อติวิภูตารมณวิธิ ตทารัมมณวาระ ที่มีอดีตภวังค์
๙. อติวิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่มีอดีตภวังค์ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๑๐. อติวิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่มีอดีตภวังค์ และมีอาคันตุกภวังค์
๑๑. วิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่มีอดีตภวังค์ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๑๒. วิภูตารมณวิธิ ชวนวาระ ที่มีอดีตภวังค์ และมีอาคันตุกภวังค์

สุปินวิธินี้เกิดขึ้นแก่บุคคล ๗ จำพวกคือ ปุณฺณชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ ที่ในมนุสสภูมิ ๑ และอบายภูมิ ๓ (เวณนิรยภูมิ)

สุปินวิธิที่มีอดีตภวังค์ (วิธิประเภทที่ ๘ ถึง ๑๒) ดังกล่าวมาแล้วนั้น เกิดขึ้นในขณะที่รับปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์ เช่นผู้ที่กำลังนอนหลับอยู่เมื่อมีผู้มาร้องเรียก หรือจับต้องตัวเขาเพื่อปลุกให้ตื่น ในขณะนั้นโสตทวารวิธิ กายทวารวิธิ และอดีตคคณวิธิย่อมเกิดขึ้น ส่วนวิธิจิตอื่นๆ ไม่เกิดจึงกลายเป็นวิธิฝันไปโดยอาศัยเสียงและการถูกต้องตัวซึ่งเป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ฉะนั้นวิธิจิตเหล่านี้จึงมีอดีตภวังค์

อัปปนาชวนมโนทวารวิธิ

อัปปนาชวนมโนทวารวิธิ เป็นมโนทวารวิธิที่ยกอปปนาชวนะขึ้นเป็นประธาน

โดยมีญาณสัมปยุตตคามาวจรชวณะ ๘ ดวงๆ ใดดวงหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร เป็นต้นเกิดขึ้นเป็นบาปทรงรับอัปนาชวณะเหล่านี้ ดังนั้นจึงควรทราบคำย่อ คำเต็ม และความหมายในอัปนาวิธีเป็นเบื้องต้น ดังต่อไปนี้

ปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู, และโหวทาน

๑. ปริ-ปริกรรม กามชวณะที่ชื่อว่า ปริกรรม เพราะว่าเป็นเหตุแห่งการ จัดแจงปรุงแต่งเพื่อให้อัปนาชวณะกล่าวคือ ฌาน, อภิญญา, มรรค และผลเกิดขึ้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า ปริกรรม ดังแสดงวจนัตถะว่า **อินฺทฺริยสมตาทิหิ ปริโต ภาเคหิ อปฺปนา กรียติ สุขขียติ เอเตนาติ = ปริกมมํ**

พระโยคีบุคคลพึงจัดแจงปรุงแต่งอัปนาเป็นส่วนๆ โดยความรอบคอบมี การอบรมแห่งอินทรีย์ทั้ง ๕ ให้สม่ำเสมอด้วยชวนจิตนี้ ฉะนั้นชวนจิตที่เป็นเหตุ แห่งการจัดแจงปรุงแต่งอัปนาชวณะให้เกิดขึ้นนั้นจึงชื่อว่า ปริกรรม หรืออีกนัยหนึ่ง **ปริกโรติ อปฺปนํ อภิสงฺขโรตฺติติ = ปริกมมํ**

ชวนจิตโดย้อมจัดแจงปรุงแต่ง ฌาน, อภิญญา, มรรค และผล ซึ่งเป็น อัปนาให้เกิดขึ้น ฉะนั้นชวนจิตนั้น ชื่อว่า ปริกรรม

๒. อุป-อุปจาร กามชวณะที่ชื่อว่า อุปจาร เพราะเป็นชวณะที่เกิดขึ้นใกล้ ขอบเขตของอัปนาชวณะ ดังแสดงวจนัตถะว่า **อปฺปนาย อฺเปจฺจ จรตฺติติ = อุปจโร** ชวนจิตโดย้อมเกิดขึ้นใกล้ชิดกับอัปนา ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อุปจาร หรืออีกนัยหนึ่ง **สมิเป จรตฺติติ = อุปจโร** ชวนจิตโดย้อมเกิดขึ้นในขณะที่ใกล้ชิด กับอัปนาคือ ฌาน, อภิญญา, มรรค, และผล ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อุปจาร

๓. อนุ-อนุโลม กามชวณะที่ชื่อว่า อนุโลม เพราะเป็นไปตามสมควรแก่ อัปนา โดยการกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ฉะนั้นจึงชื่อว่า อนุโลม ดังแสดง วจนัตถะว่า **ปจฺจนิกธมฺมวิธมเนน อปฺปนาย อนุกฺุลนฺติ = อนุโลมํ** ชวนจิตโดย้อมเป็นไปตามสมควรแก่อัปนา โดยการแหวกไล่ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ฉะนั้น ชวนจิตนั้นชื่อว่า อนุโลม หรืออีกนัยหนึ่ง **ปฺพฬพาปรานํ อนุโลเมตฺติติ = อนุโลมํ** ชวนจิตโดย้อมเกิดขึ้นคล้ายตามชวณะทั้งสองฝ่าย กล่าวคือปริกรรมชวณะที่เกิด ก่อนฌานวิธีและมัคควิธีจะเกิด และอัปนาชวณะที่เกิดขึ้นภายหลัง ฉะนั้นชวนจิต นั้นชื่อว่า อนุโลม

๔. โค-โคตรภู กามชวณะที่ชื่อว่า โคตรภู เพราะในขณะนั้นทำการทำลายตัดเชื้อชาติกาม (ในฉนาควิถิ) และทำการทำลายตัดเชื้อชาติปุณฺณ (ในมคฺควิถิ) ให้เข้าถึงซึ่งเชื้อชาติมหัคคตะ และโลกุตตระ ฉะนั้นชวณจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู ดังแสดงวจนัตถะว่า **โคตฺตํ อภิภูยติ ฉิบขติ เอตถาติ = โคตรภู** พระโยคีนุคคล ย่อมทำลายตัดเชื้อชาติกาม หรือเชื้อชาติปุณฺณที่ชวณจิตนั้น ฉะนั้นชวณจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู หรืออีกนัยหนึ่ง **โคตฺตํ ภาเวติ วทฺเตตฺติ = โคตรภู** ชวณจิตโดยย่อ ทำให้เชื้อชาติมหัคคตะ และโลกุตตระเจริญขึ้น ฉะนั้นชวณจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู

๕. โว-โวทาน กามชวณะที่ชื่อว่า โวทาน เพราะทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปกล่าวคือ พระโสดาบันบุคคลขณะที่ได้สกทาคามีมคฺค สกทาคามีผล ย่อมมีกามชวณะที่มีหน้าที่ต้อนรับพระนิพพาน และทั้งสังฆธรรมก่อน เพื่อที่จะให้สกทาคามีมคฺคเกิดขึ้นรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลสที่มี อำนาจพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของโสดาปัตติมคฺค

พระสกทาคามีบุคคลขณะที่ได้อนาคามีมคฺค อนาคามีผล และพระอนาคามีบุคคลขณะที่ได้อรหัตตมคฺค อรหัตตผลย่อมมีกามชวณะที่มีหน้าที่เช่นเดียวกัน เพื่อให้อนาคามีมคฺคและอรหัตตมคฺค เกิดขึ้นรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลส ที่มีอำนาจพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของมคฺคจิตเบื้องต้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า โวทาน ดังแสดงวจนัตถะว่า **โวทาเนตฺติ = โวทาน** ชวณจิตโดยย่อทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป ฉะนั้นชวณจิตนั้นชื่อว่า โวทาน

อัปปนาชวณมโนทวารวิถิมิ ๗ วิถิ คือ

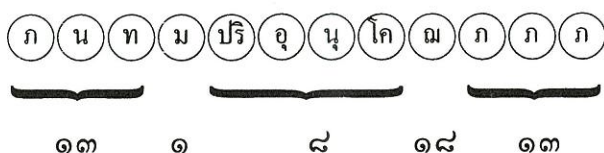
๑. อาทิกัมมิกฉนาควิถิ
๒. ฉนาคสมาปัตติวิถิ
๓. ปาทกฉนาควิถิ
๔. อภิภูญวิถิ
๕. มคฺควิถิ
๖. ผลสมาปัตติวิถิ
๗. นิโรธสมาปัตติวิถิ

วิสัยปวัตติของวิธีเหล่านี้มี ๑ คืออติวิภูตารมณ (ตามนัยอรรคถาและ
ฎีกา) หรือวิภูตารมณ (ตามนัยอภิธรรมมัตถสังคหะ)

ส่วนวาระของวิธีเหล่านี้มี ๑ คือชนวาระ

ภาพอุปนาชนมโนทวารวิธี ๗ วิธี

๑. อาทิกัมมิกฉานวิธี

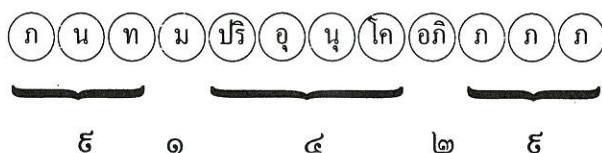
๒. ฉานสมาปัตติวิธี

๓. ปาทกฉานวิธี

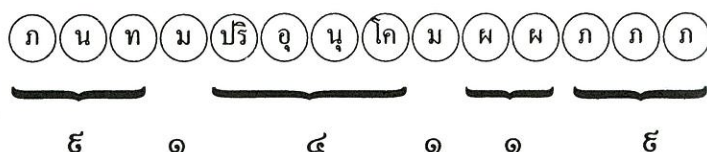

๔. อภิณฺณวิธี

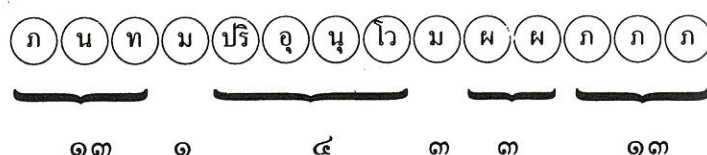

๕. มัคควิถี

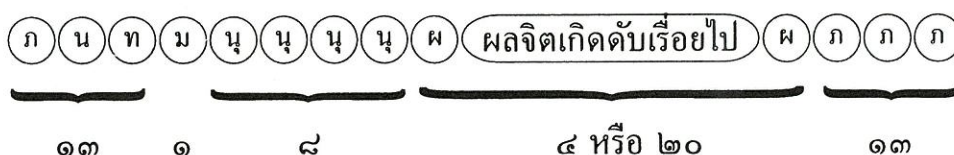
ก. โสดาปัตติมัคควิถี

ข. มัคควิถีเบื้องต้น ๓

๖. ผลสมาปัตติวิถี

๗. นิโรธสมาปัตติวิถี

หมายเหตุ

ภาพอัปนาชนวนโมทวารวิถีทั้ง ๗ วิถีนี้ แสดงเฉพาะที่เกิดขึ้นแก่มนทบุคคลเท่านั้น และพึงสังเกตว่าถ้าเป็นวิธิจิตที่เกิดขึ้นแก่มนทบุคคล จะมีคำว่า “ปริ” (ปริกรรม) อยู่ในภาพวิถีด้วย, ในภาพมัคควิถีจะมีผลจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ และใน

ภาพผลสมาบัติวิธี จะมีคำว่า “นุ” (อนุโลม) เกิดขึ้น ๔ ขณะ แต่ถ้าเป็นวิธีจิตที่เกิดขึ้นแก่ติกขบุคคล ในภาพวิธีจะไม่มีคำว่า “ปริ” (ปริกรรม) แต่อย่างไร, ในภาพมัควิธีจะมีผลจิตเกิดขึ้น ๓ ขณะ และในภาพผลสมาบัติวิธีจะมีคำว่า “นุ” (อนุโลม) เกิดขึ้น ๓ ขณะ

อธิบายอัปปนาชวนมโนทวารวิธี ๗ วิธี

๑. อาทิกัมมิกฌานวิธี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกบุรุษ ๑ และอริย-
ผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖* ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้น
อสังขยัตตภูมิ) และอรุณภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวค์แรกและภาวค์หลังได้แก่ ติเหตุกภาวค์จิต
๑๓ คือ กามติเหตุกภาวค์จิต ๔ และมหัคคตภาวค์จิต ๙ แล้วแต่บุคคลและภูมิ
ส่วนวิธีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวารวัชชนจิต ๑, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔
มหาภิรชาญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหัคคตกุศลจิต ๙ และมหัคคตภิรชาจิต ๙

ว่าโดยอารมณ์ ภาวค์แรกและภาวค์หลัง ที่เป็นติเหตุกคามภาวค์จิต ๔
มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้
รับมาจากทวาริกมรณาสันนขณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์, ที่เป็นรูป
ภาวค์จิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณ-
บัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภจนาบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือ
สัตถบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนขณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะ
ตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรุณภาวค์จิต ๔ มีบัญญัติหรือมหัคคตกรรมนิมิต-
ธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยอรุณกรรมฐาน ๔ คือ กสิณคณาภิรชาบัญญัติอาภา-
सानัญญาตณณาน นัตถิภาวบัญญัติ หรืออาภิญญัญญาตณณานที่ได้รับมาจาก
มโนทวาริกมรณาสันนขณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

*ในอาทิกัมมิกฌานวิธีนี้ ถ้าอัปปนาชวนะคือ รูปาวจรกุศลจิต ๕ ภิกขุจิต ๕ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิ
คือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขยัตตภูมิ)

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ ถ้ามโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศล-
ญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหาภิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งที่มีชื่อว่า
ปริกรรมอุปจาร อนุโลม โคตรภู และอัปปนาชวณะคือ รูปาวจรกุศลจิต ๕ รูปาวจร-
กิริยาจิต ๕ อากาสาณัญญาชยตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ อาภิญญัญญาชยตนกุศลจิต ๑
กิริยาจิต ๑ มีปฏิภาคนิมิตของกรรมฐาน ๒๘ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐
โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ สัตถบัญญัติ ๔ หรือกสิณกขมาภิมาภาส-
บัญญัติ ๑ นัตถิกาวบัญญัติ ๑ เป็นอารมณ์ ถ้ามโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศล
ญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหาภิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ ดวงใดดวงหนึ่งที่มี
ชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลมโคตรภู และอัปปนาชวณะคือ วิญญาณัญญาชยตน-
กุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เนวสัญญานาสัญญาชยตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ มีมหัคคต
ปฏิภาคนิมิตของอรูปกรรมฐาน ๒ คือ อากาสาณัญญาชยตนฌาน ๑ อาภิญญัญญาชยตน
ฌาน ๑ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวครั้งแรก, ภาวครั้งหลัง และวิธีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในกามสุคติ
ภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ก็อาศัยหทยวัตถุเกิด แต่ถ้าเกิดใน
อรุภูมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด (ส่วนในวิธีที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ เมื่อ
ว่าโดยวัตถุก็พึงทราบเช่นเดียวกันกับวิธีนี้)

ถ้าอัปปนาชวณะคือ อากาสาณัญญาชยตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๓ ภูมิ
คือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอากาสาณัญญาชยตนภูมิ

ถ้าอัปปนาชวณะคือ วิญญาณัญญาชยตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๔ ภูมิ คือ
กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ), อากาสาณัญญาชยตนภูมิ และวิญญาณัญญาชยตน
ภูมิ

ถ้าอัปปนาชวณะคือ อาภิญญัญญาชยตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๕ ภูมิคือ
กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ), อากาสาณัญญาชยตนภูมิ, วิญญาณัญญาชยตน
ภูมิ และอาภิญญัญญาชยตนภูมิ

ถ้าอัปปนาชวณะคือ เนวสัญญานาสัญญาชยตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิ
คือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรุภูมิ ๔

การเกิดขึ้นของอาทิกัมมิกฌานวิถึ

การเกิดขึ้นของอาทิกัมมิกฌานวิถึของมณฑบุคคลมีดังนี้ คือ

พระโยคีนุคคลเจริญกรรมฐาน ๓๐ อย่าง มีปฐมวิกสิตเป็นต้นเมื่อใกล้จะได้ฌานนั้นบัญญัติหรือมหัคคตปฏิภาคนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๓๐ อย่าง ที่ตนได้ใช้เจริญมานั้นได้ปรากฏขึ้นทางมโนทวาร ฉะนั้นภวังคจิตจึงเกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่าภวังคจลนะ และภวังคุปัจเจทะแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นมโนทวารวิชชชจิตก็เกิดขึ้นรับบัญญัติหรือมหัคคตปฏิภาคนิมิต ๑ ขณะแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลหรือมหากิริยาญาณสัมปยุตต ชวนจิต ๘ ดวง ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้นรับบัญญัติ หรือมหัคคตปฏิภาคนิมิต ๔ ขณะ ในฐานะที่เป็นปริกรรม, อุปจาร, अनुโลม และโคตรภูที่เรียกว่าอุปจารสมาธิชวนะ แล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นฌานกุศลหรือฌานกิริยาเกิดขึ้น ๑ ขณะ รับบัญญัติหรือมหัคคตปฏิภาคนิมิตที่เรียกว่าอัปปนาสมาธิชวนะ ๑ ขณะแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นภวังคจิตก็เกิดต่อไป หลังจากนั้นมโนทวารวิถึที่มีมหากุศลชวนะ ๘ หรือมหากิริยาชวนะ ๘ ย่อมเกิดขึ้นทำหน้าที่โดยฐานะเป็นปัจจุเวกขณวิถึ กล่าวคือพิจารณาองค์ฌานมีวิตกเป็นต้น เกิดขึ้นหลายรอบตามสมควรต่อไป

ฌานสมาปัตติวิถึ

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับอาทิกัมมิกฌานวิถึทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าอาทิกัมมิกฌานวิถึ มีฌานจิตเกิดขึ้นเพียง ๑ ขณะเท่านั้น ส่วนฌานสมาปัตติวิถึมีฌานจิตเกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อย ๆ ไปตามความประสงค์ของฌานลาภีบุคคลที่ได้อธิษฐานไว้

บุพเพกิกก่อนเข้าฌานสมาบัติ

พระโยคีนุคคลก่อนเข้าฌานได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ปฐมฌาน (หรือทุติยฌาน, ตติยฌาน เป็นต้น จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน แล้วแต่ความประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้ว จงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒-๓ ชั่วโมง แล้วแต่ต้องการ) แล้วก็เพ่งปฏิภาคนิมิตของกรรมฐานนั้น พร้อมกับปริกรรมว่า

ปลวี่ๆ (หรือ อาโป เตโช วาโย หรือ สพุเพ สตุตา สพุเพ ปาณา อเวรา โหนตุ หรือ อุทุธุมาทกั วินีลกั เป็นต้น แล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา)

การเกิดขึ้นของฌานสมาปัตติวิธี

การเกิดขึ้นของฌานสมาปัตติวิธีมีดังนี้ คือ ฌานลาภิบุคลก่อนเข้า ฌานได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ปฐมฌาน (หรือทุติยฌาน ตติยฌาน เป็นต้น แล้วแต่ความประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้น จงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒-๓ ชั่วโมง แล้วแต่ต้องการ) แล้วก็เพ่งปฏิภาคนิมิตของกรรมฐานนั้นพร้อมกับบริกรรมว่าปลวี่ๆ (หรือ อาโป เตโช วาโย หรือ สพุเพ สตุตา สพุเพ ปาณา อเวรา โหนตุ หรือ อุทุธุมาทกั วินีลกั เป็นต้น แล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา) ก่อนฌานจิตจะเกิดนั้น ฌวังกัไหวกัได้เกิดขึ้น ๒ ขณะ เรียกว่า ฌวังกอลนะ และฌวังกุปัจเจทะ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นมโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับปฏิภาคนิมิตอารมณ์แล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตหรือมหาภิรยาญาณสัมปยุตตชวนจิต ดวงใดดวงหนึ่งก็เกิดขึ้น ๔ หรือ ๓ ขณะ (แล้วแต่บุคล) รับปฏิภาคนิมิตโดยฐานะเป็นปริกรรม, อุปจาร, อนุลอม, และโคตรภู หรืออุปจาร, อนุลอมและโคตรภู แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นฌานจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อยๆ ไป ตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้แล้ว ฌวังกจิตก็เกิดขึ้นหลังจากนั้นปัจจเวกขณวิธีกัก็เกิดขึ้นตามสมควรต่อไป

๓. ปาทกฌานวิธีกั

ว่าโดยบุคล เกิดขึ้นแก่บุคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกปุณฺชน ๑ และอริยผลบุคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอัสสญญัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ฌวังกัแรกและฌวังกัหลังได้แก่ ติเหตุกปัณฺจ-โวการฌวังกจิต ๕ คือ ติเหตุกกามฌวังกจิต ๔ และรูปฌวังกจิต ๕ แล้วแต่บุคลและภูมิ ส่วนวิธีกิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตต-

อุเบกขา ๒ มหาภิรชาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ และรูปาจรปัญจมณานกุศลจิต ๑
กิริยาจิต ๑

ว่าโดยอารมณ์ ภาวังก์แรกและภาวังก์หลัง ที่เป็นดิเหตุกามภาวังก์จิต ๔
มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่
ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็น
รูปภาวังก์จิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ
กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภกฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือ
สัตถบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตาย
เป็นอารมณ์

สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธินี้ มีปฏิภาคนิมิตอันเนื่องด้วยกสิณบัญญัติ
๑๐ เท่านั้นเป็นอารมณ์

๔. อภิญญาวิธิ

ว่าโดยบุคคล }
ว่าโดยภูมิ } เหมือนกันกับปาทกณานวิธิ

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวังก์แรกและภาวังก์หลังได้แก่ ดิเหตุกปัญจ-
โวการภาวังก์จิต ๕ แล้วแต่บุคคลและภูมิ ส่วนวิธิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาร-
วัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหาภิรชาญาณสัมปยุตตอุเบกขา
๒ และรูปาจรปัญจมณานกุศลอภิญญาจิต ๑ กิริยาอภิญญาจิต ๑

ว่าโดยอารมณ์ ภาวังก์แรก และ ภาวังก์หลัง ที่เป็นดิเหตุกามภาวังก์จิต ๔
และรูปภาวังก์จิต ๕ มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับปาทกณานวิธิ

สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธินี้ มีอารมณ์ ๖ ทั้งที่เป็นปรมัตถ์และ
บัญญัติทั้งหมดเป็นอารมณ์

บุพเพกิกก่อนทำอภิญญา

๑. เข้าปาทกณานก่อน กล่าวคือ เข้ารูปปัญจมณาน
๒. เมื่อออกจากปาทกณานแล้ว ก็อธิษฐานตามความต้องการ

๓. เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้ว ก็กลับเข้าปาทกมานอีก

๔. เมื่อออกจากปาทกมานครั้งที่ ๒ แล้ว อภิญญาวิถีก่เกิดขึ้น เมื่ออภิญญาวิถีก่เกิดขึ้นแล้ว ในขณะนั้นเองความประสงค์ทุกอย่างตามที่ตนต้องการก็จะบังเกิดขึ้น

พระโยคีบุคคลก่อนที่จะทำอภิญญานั้น ต้องตั้งจิตอธิษฐานว่า ขอให้รูป-ปัญจฌมานที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้น จงบังเกิดแก่ข้าพเจ้าแล้วก็เพ่งกสิณบัญญัติ ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่ง (จะเพ่งกรรมฐานอื่นๆ ไม่ได้) ต่อจากนั้นฌานสมบัติที่เกี่ยวกับปัญจฌมานก็เกิดขึ้นตามลำดับดังนี้คือ ฌวังค์ ฌวังคจลนะ ฌวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต ปริกรรม อุปจาร อนุโลม และโคตรภู แล้วรูปปัญจฌมานก็เกิดขึ้นเรื่อยไปประมาณ ๑ วินาที หรือ ๑ นาทีนี้เรียกว่า ปาทกมานวิถิ

เมื่อออกจากรูปปัญจฌมานแล้ว ก็ต้องบริกรรมที่เกี่ยวกับการทำอภิญญา กล่าวคือ ถ้ามีความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นทำการเหาะก็อธิษฐานว่าขอให้ร่างกายของข้าพเจ้าลอยไปได้ในอากาศ, ถ้าอยากจะได้เห็นนรกสวรรค์ก็อธิษฐานว่าขอให้ข้าพเจ้าได้เห็นความเป็นอยู่ของสัตว์นรกหรือของเทวดา, ถ้าจะต้องการเนรมิตสิ่งของใดๆ ก็ตั้งใจอธิษฐานตามที่ตนต้องการ, อยากจะทราบถึงจิตใจของบุคคลใดก็อธิษฐานว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้ทราบถึงความเป็นไปของจิตใจผู้นั้น หรือต้องการจะเนรมิตตนเองให้เป็นหลายคนก็ตั้งจิตอธิษฐานตามที่ตนต้องการ ในขณะที่กำลังทำการอธิษฐานอยู่นั้นวิถิจิตที่เรียกว่า ปริกรรมวิถีก่เกิดอยู่เรื่อยๆ ดังนี้คือ ฌวังค์ ฌวังคจลนะ ฌวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต ชวนจิต ๗ ขณะ แล้วฌวังคจิตต่อไป เกิดขึ้นหลายๆ รอบจนนับไม่ถ้วน

การเกิดขึ้นของอภิญญาวิถิ

เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้ว ก็เข้าปาทกมานอีกคือ รูปปัญจฌมานนั่นเอง การเข้ารูปปัญจฌมานครั้งที่สองนี้ การงานที่เข้าก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับครั้งที่ ๑ เมื่อออกจากปัญจฌมานแล้ว อภิญญาวิถิที่ให้สำเร็จตามที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้ก็เกิดขึ้นดังนี้คือ ฌวังคจลนะ ฌวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต ปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู และอภิญญาจิต ๑ ขณะ แล้วฌวังคจิตเกิดต่อไป ในขณะที่อภิญญาจิตเกิดกิจต่างๆ ตามที่ตนได้อธิษฐานไว้ก็สำเร็จทุกประการ

๕. มัคควิถี

ก. โสดาปัตติมัคควิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่ติเหตุกปฺปุชฺชน

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๑๗ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๐ (เว้น อสัณฺณสัจจตตภูมิและสุทธาวาสภูมิ ๕)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตฺถ์ ภวังก์แรกและภวังก์หลังได้แก่ ติเหตุกปัญฺจ-
โวการภวังก์จิต ๕ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑
มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ โสดาปัตติมัคคจิต ๑ หรือ ๕ และโสดาปัตติผลจิต ๑
หรือ ๕

ว่าโดยอารมณฺ์ ภวังก์แรกภวังก์หลัง ที่เป็นติเหตุกคามภวังก์จิต ๔ และ
รูปภวังก์จิต ๕ มีอารมณฺ์เช่นเดียวกันกับปาทกฌานวิถิ

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และมหากุศลญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่ปริกรรม อุปจาร และอนุโลม มีพระไตรลักษณ์
แห่งรูปนามเป็นอารมณฺ์ ส่วนในขณะที่ทำหน้าที่โคตรภูและโสดาปัตติมัคคจิต ๑ หรือ
๕ โสดาปัตติผลจิต ๑ หรือ ๕ มีพระนิพพานเป็นอารมณฺ์

การเกิดขึ้นของโสดาปัตติมัคควิถี

การเกิดขึ้นแห่งโสดาปัตติมัคควิถีของติกขบุคคลมีดังนี้คือ พระโยคี
บุคคลที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้น ก่อนที่จะบรรลุมรรคผลและนิพพาน
นั้น ต้องได้เห็นพระไตรลักษณ์โดยชัดเจนอย่างสูงสุด และในขณะนั้นภวังก์โหได้
เกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่า ภวังก์จลนะ และภวังก์คุปฺปจฺเฑทะ แล้วก็ดับลงต่อจากนั้น
มโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วดับลง ในลำดับนั้นมหากุศล
ญาณสัมปยุตตชวชนจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๓ ขณะ ใน ๓ ขณะนั้นอุปจาร
และอนุโลม รับอารมณฺ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโคตรภูนั้นรับพระนิพพาน
เป็นอารมณฺ์ โดยฐานะที่เป็นอวชชนะของโสดาปัตติมัคคจิตและทำลายเชื้อชาติ
ปฺปุชฺชนแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นโสดาปัตติมัคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ รับพระนิพพาน
เป็นอารมณฺ์พร้อมกับประหาณ ทิฏฺฐิและวิจิกิจฺฉา โดยไม่มีเหลือแล้วก็ดับลง ต่อ

จากนั้นโศดาปัตติผลจิตก็เกิดขึ้น ๓ ขณะ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นภวังคจิตก็เกิดขึ้นและมโนทวารวิถีที่มีมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งย่อมเกิดขึ้น ทำหน้าที่โดยฐานะเป็นปัจเจกขณวิถีก่อตัวคือ ทำหน้าที่พิจารณาบรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละได้แล้วและกิเลสที่ยังเหลืออยู่เกิดขึ้นหลายรอบตามสมควรต่อไป

ข. มัคควิถีเบื่องบน ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๓ จำพวกกล่าวคือ สกทาคามีมัคควิถีเกิดขึ้นแก่พระโศดาบันบุคคล อนาคามีมัคควิถีเกิดขึ้นแก่พระสกทาคามีบุคคล อรหัตตมัคควิถีเกิดขึ้นแก่พระอนาคามีบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิตามสมควรแก่บรรคดังนี้ สกทาคามีมัคควิถีและอนาคามีมัคควิถีเกิดได้ ๒๑ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสังขยัตตภูมิ และสุทธาวาสภูมิ ๕) และอรุปปภูมิ ๔ ส่วนอรหัตตมัคควิถีเกิดได้ใน ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขยัตตภูมิ) และอรุปปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ดิเหตุกภวังคจิต ๑๓ คือ ดิเหตุกภวังคจิต ๔ และมหัคคตภวังคจิต ๙ แล้วแต่บุคคลและภูมิ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มัคคจิตเบื่องบน ๓ หรือ ๑๕ และผลจิตเบื่องบน ๓ หรือ ๑๕

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอาทิกัมมิกฆานวิถี สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้นั้น มโนทวาราวชชนจิต ๑ และมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ทำหน้าที่ปริกรรม อุปจาร และอนุโลม มีพระไตรลักษณ์แห่งรูปนามเป็นอารมณ์ ส่วนในขณะที่ทำหน้าที่ไวทานและมัคคจิตเบื่องบน ๓ หรือ ๑๕ ผลจิตเบื่องบน ๓ หรือ ๑๕ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

การเกิดขึ้นของมัคควิถีเบื่องบน ๓

การเกิดขึ้นแห่งมัคควิถีเบื่องบน ๓ ของมันทบุคคลมีดังนี้คือ พระโยคีนุคคลที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้น ก่อนที่มัคควิถีเบื่องบนจะเกิดขึ้นต้อง

ได้เห็นพระไตรลักษณ์โดยชัดเจนอย่างสูงสุด และในขณะนั้นภวังค์ไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภวังคจลนะ และภวังคบุ้งเฉตะ แล้วก็ดับลงต่อนั้นมโนทวาราวชชนจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตชวณจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๔ ขณะ ใน ๔ ขณะนั้น ปริกรรม อุปจาร และอนุโลมรับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโวกานรับพระนิพพานเป็นอารมณ์โดยฐานะเป็นอวัชชนะของมัคคจิตเบื้องบน ๓ ต่อกันนั้นสกทาคามีมัคคจิต อนาคามีมัคคจิต หรืออรหัตตมัคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ (ตามสมควรแก่บุคคล) รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมกับประหาณ กิเลสตามสมควร โดยไม่มีเหลือ แล้วก็ดับลง ต่อกันนั้นสกทาคามีผลจิต อนาคามีผลจิต หรืออรหัตตผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ (ตามสมควรแก่บุคคล) รับพระนิพพานเป็นอารมณ์แล้วก็ดับลงต่อกันนั้นภวังคจิตก็เกิดขึ้น แล้วปัจจุเวกขณะวิธิตีมีหน้าที่พิจารณาพรรค ผล นิพพาน กิเลส ที่ละและกิเลสที่เหลือก็เกิดขึ้นตามสมควรต่อไป

๖. ผลสมาบัติวิถิ

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ อริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิตามสมควรแก่ผลดังนี้ โสดาปัตติผลสมาบัติวิถิและสกทาคามีผลสมาบัติวิถิเกิดได้ ๒๑ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสังขยสัตตภูมิและสุทธาวาสภูมิ ๕) และอรุปภูมิ ๔ ส่วนอนาคามีผลสมาบัติวิถิ และอรหัตตผลสมาบัติวิถิเกิดได้ ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขยสัตตภูมิ) และอรุปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหาภิรยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ (ในขณะทำหน้าที่อนุโลม ๓ หรือ ๔ ขณะ ตามสมควรแก่บุคคล) และผลจิต ๔ หรือ ๒๐

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอากัมมิกฉานวิถิ

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ และมหาภิรยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ มีพระไตรลักษณ์แห่งรูปนาม

เป็นอารมณ์ ส่วนผลจิต ๔ หรือ ๒๐ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

บุพพกิจก่อนเข้าผลสมาบัติ

พระโยคีบุคคลก่อนเข้าผลสมาบัติ ต้องตั้งจิตอธิษฐานว่าโลกุตตรธรรม ที่ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรมจงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมงตามความต้องการแล้วก็ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือ กำหนดรูปนามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตนเป็นอารมณ์

การเกิดขึ้นของผลสมาบัติวิถีสี่

การเกิดขึ้นแห่งผลสมาบัติวิถีสี่ของมณฑลบุคคลและตักขบุคคล มีดังนี้ คือพระอริยบุคคลทั้งหลายก่อนที่จะเสวยวิมุตติสุขกล่าวคือ การเข้าผลสมาบัติได้นั้น ต้องตั้งจิตอธิษฐานว่า โลกุตตรธรรมที่ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรมจงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมง แล้วก็ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือ กำหนดรูปนามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตน ก่อนผลจิตจะเกิดนั้นภวังค์ไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภวังคจลนะ และภวังคุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลงต่อนั้นมโนทวาราวชชจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ในลำดับนั้นมหา-กุศลญาณสัมปยุตต์หรือมหาภิรชาญาณสัมปยุตตชวนจิต ๘ ดวง ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๔ ขณะ หรือ ๓ ขณะ แล้วแต่บุคคลรับสภาพรูปหรือนามโดยฐานะเป็นอนุโลมแล้วก็ดับลง ต่อกันนั้นผลจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อย ๆ ไปตลอดเวลาที่ตนได้อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ตนได้อธิษฐานไว้แล้วภวังคจิตก็เกิดขึ้น หลังจากนั้นปัจจเวกขณวิถีสี่มีหน้าที่พิจารณาผล และนิพพานก็เกิดขึ้นตามสมควรต่อไป

ฌานสมาบัติและผลสมาบัติ

ในฌานสมาบัติและผลสมาบัติทั้งสองนี้เป็นสมาบัติวิถีสี่ด้วยกัน แต่ในผลสมาบัตินั้นไม่มีชื่อตามลำดับมีแต่ชื่อว่า อนุโลมทั้ง ๓ ขณะ หรือ ๔ ขณะ ส่วนในฌานสมาบัติมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลม และโคตรภู ตามลำดับที่เป็นเช่น

นั่นเพราะการเกิดขึ้นของฉานจิตและผลจิตนั้นไม่เหมือนกัน หมายความว่าฉานจิตที่เกิดขึ้นครั้งแรก กับฉานจิตที่เกิดขึ้นขณะที่เข้าฉานสมาบัตินั้น กามชวณะกับอัปนาชวณะในวิถีเดียวกันจะต้องเป็นจิตชาติเดียวกัน เพราะกามชวณะที่เป็นกุศลชาติหรือกิริยาชาติที่มีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู นั้นต้องมีอัปนาชวณะที่เป็นจิตชาติเดียวกันกับตนเกิดขึ้นติดต่อกัน ฉะนั้นฉานสมาบัติวิถีจึงจำเป็นที่จะต้อง มีชื่อตามลำดับ แต่สำหรับผลสมาบัติวิชิตนั้นมีแต่ผลจิตที่เป็นวิปากชาติเกิดขึ้นอย่าง เดียว มรรคจิตไม่เกิดอีก และกามชวณะในผลสมาบัติวิถีที่เป็นกุศลชาติหรือกิริยา ชาตินั้นไม่มีอัปนาชวณะชาติเดียวกันกับตนมาเกิดต่อ มีแต่อัปนาชวณะคือผลจิต ที่เป็นวิปากชาติเท่านั้นมาเกิดต่อ ฉะนั้นผลสมาบัติวิชิต จึงไม่มีชื่อตามลำดับ คงมี แต่ชื่อว่าอนุโลม ๓ ชวณะ หรือ ๔ ชวณะ

๗. นิโรธสมาบัติวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๒ จำพวกคือ พระอนาคามีบุคคล และ พระอรหันตบุคคลที่ได้ฉานสมาบัติ ๘ หรือ ๙

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้น อสัณฺณสัจตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตม์ ภาวักแรกและภาวักหลังได้แก่ ดิเหตุกปัญจ-
โวการภาวักจิต ๕ ส่วน วิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศล
ญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ เนวสัณฺณานา-
สัณฺณายตนกุสลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ อนาคามีผลจิต ๑ และอรหัตตผลจิต ๑
ตามสมควรแก่บุคคล

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและภาวักหลัง ที่เป็นดิเหตุกคามภาวักจิต ๔
และรูปภาวักจิต ๕ มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับปาทกฉานวิถี

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิชิตนี้ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณ
สัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ เนวสัณฺณานา-
สัณฺณายตนกุสลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ มีมหัคคตปฏิภาคนิมิต ของอาภิญญายตน
ฉานเป็นอารมณ์

ส่วนอนาคามีผลจิต ๑ และอรหัตตผลจิต ๑ ที่เกิดขึ้นในขณะที่ออกจากนิโรธสมาบัติแล้วนั้น มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

บุพพกิจก่อนเข้านิโรธสมาบัติ

พระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันต์บุคคลก่อนจะเข้านิโรธสมาบัติ ต้องเข้าปฐมฌานก่อน เมื่อออกจากปฐมฌานแล้ว ก็พิจารณาปฐมฌานจิตและเจตสิกที่ดับไปแล้วโดยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา แล้วจึงเข้าทุติยฌานเป็นต้น จนถึงวิญญูญายตนฌานตามลำดับ โดยทำนองเดียวกันนี้เมื่อออกจากทุติยฌานเป็นต้น จนถึงวิญญูญายตนฌานตามลำดับแล้ว ต้องพิจารณาฌานจิตและเจตสิกที่ดับไปแล้วนั้นโดยความเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาทุกๆ ฌานเสมอไปแล้วจึงเข้าอาภิกขุญญายตนฌาน เมื่อออกจากอาภิกขุญญายตนฌานแล้วไม่ต้องเจริญวิปัสสนา แต่ต้องทำบุพพกิจ ๓ อย่าง (ในสมัยนี้ ยกเว้นสัตว์ปีกโกสนะคือ การอธิษฐานที่จะออกเมื่อเวลาที่พระพุทธองค์ทรงต้องการพบตัว) คือ

๑. นานาพัทธวิโกปนะ คือการอธิษฐานว่าเครื่องบริวารต่างๆ ของข้าพเจ้าที่อยู่ในที่อื่น จงพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงมีอัคคีภัย โจรภัย อุทกภัย เป็นต้น

๒. สังฆปฎิमानะ คือการอธิษฐานว่าเมื่อสงฆ์ประชุมกัน ต้องการพบตัวข้าพเจ้าแล้ว ขอให้ออกจากนิโรธสมาบัติได้ทันเวลาประชุม

๓. อัฏธานปริจเฉทะ คือการอธิษฐานกำหนดพิจารณาตรวจดูชีวิตของตนว่าจะตั้งอยู่ได้จนตลอด ๗ วันหรือไม่ เมื่อพิจารณาตรวจดูแล้วทราบว่าจะตั้งอยู่ได้นานกว่า ๗ วัน หรือหลายเดือนหลายปีก็ไม่มีปัญหาแต่อย่างใด แต่ถ้าหากว่าชีวิตของตนมีอาจที่จะดำรงอยู่ได้ตลอดไปจนครบกำหนด ๗ วันแล้ว เมื่อบุคคลนั้นยังเป็นพระอนาคามีอยู่ก็จะพิจารณาว่าไม่ควรเข้านิโรธสมาบัติ แต่ควรเจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อบรรลอรหัตตผลดีกว่า แต่ถ้าบุคคลนั้นเป็นพระอรหันต์ก็พิจารณาว่าควรเข้านิโรธสมาบัติ แต่ต้องอธิษฐานการกำหนดเวลาเข้านั้นให้น้อยลง โดยออกก่อนหน้าเวลาที่จะปรินิพพาน ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้มีโอกาสกล่าวคำอำลาปราศรัยแด่เพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน

อนึ่งในบุพพกิจทั้ง ๓ อย่าง นานาพัทธวิโกปนะและสังฆปฎิमानะทั้ง ๒ นี้ ไม่ต้องอธิษฐานก็ได้ แต่สำหรับอัฏธานปริจเฉทะจำเป็นจะต้องทำเมื่อ

อยู่ในมนุสสภูมิ แต่ในรูปภูมิไม่ต้องทำบุพพกิจเลยก็ได้ แต่ถ้าจะทำบ้างก็ทำแต่ อัทธานปริจเฉทะ คือการอธิษฐานกำหนดเวลาเข้า เมื่อทำบุพพกิจทั้ง ๓ อย่างเสร็จ เรียบร้อยแล้วก็เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌานก็ เกิดขึ้น ๒ ขณะ ต่อจากนั้น จิต เจตสิก และจิตตชรูปก็ดับลง คงมีแต่กัมมชรูป อุคฺชรูป และอาหารชรูปเกิดอยู่ เป็นอันว่าสำเร็จการเข้านิโรธสมาบัติทุกประการ

บุคคลที่สามารถเข้านิโรธสมาบัติได้นั้นได้แก่ พระอนาคามีบุคคล และพระ อรหันตบุคคลที่ได้ฌานสมาบัติ ๕ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้น อสัณฺญตฺตคฺคภูมิ) ในขณะที่กำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่ เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้นอันตราย ต่างๆ เหล่านั้นมีอาจที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้ และการที่อันตรายต่างๆ มีอาจที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้นั้น ก็เพราะด้วยอำนาจแห่งสมาธิวิปการุ ญฺธิ, สมาธิวิปการุญฺธิคือ สมาธิที่แผ่ซึมซาบทั่วไปในร่างกายของบุคคลที่กำลัง เข้านิโรธสมาบัติอยู่

ปรีวารวิถี

ปรีวารวิถี คือกามชวนสุทธมโนทวารวิถี ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเจริญสมณะ และวิปัสสนาอันเป็นบาทเบื้องต้นที่ช่วยอุดหนุน เพื่อให้เกิดอุปนาชนมโนทวารวิถี หรือเป็นวิถีที่เกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาสภาพธรรมต่างๆ มีองค์ฌาน ๕ เป็นต้น หลังจากที่ได้สำเร็จอุปนาวิถีแล้ว ปรีวารวิถีนี้อยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. ปริกัมมวิถี เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นทำหน้าที่เพ่งหรือบริกรรมภาวนาในสมถ อารมณ์ทั้งหลายมีปถวิกสิณเป็นต้น หรือเป็นวิถีที่เกิดขึ้นทำหน้าที่กำหนดพิจารณา ในสังขารธรรมรูปนาม เริ่มต้นตั้งแต่การเจริญกรรมฐานใหม่ๆ เรื่อยๆ ไป จนกระทั่ง ได้บรรลุ ฌาน อภิญญา มรรค ผล อันเป็นอุปนาชนมโนทวารวิถี

๒. ปัจเวกขณวิถี เป็นวิถีที่เกิดขึ้นทีหลังอุปนาชนมโนทวารวิถี โดย ทำหน้าที่พิจารณาองค์ฌาน ๕ หรือพิจารณามรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละได้แล้ว และกิเลสที่ยังเหลืออยู่

ส่วนภาพวิถีจิตของปริกรรมวิถีนั้น ไม่มีอะไรเป็นพิเศษคือ เป็นวิถีที่เป็น ไปเช่นเดียวกันกับกามชวนสุทธมโนทวารวิถีที่เป็นอติวิภูตารมณวิถี หรือวิภูตารมณ วิถีที่มีมหากุศลชวณะและมหากิริยาชวณะนั่นเอง

มรณัสันนวิธิ

มรณัสันนวิธิ คือวิธิจิตที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้จะตาย เมื่อว่าโดยจำนวนแล้ว ย่อมมีหลายสิบหลายร้อยวิธิและวิธิจิตเหล่านี้ก็ได้ชื่อว่า มรณัสันนวิธิตัวกันทั้งสิ้น มรณัสันนวิธินี้ หาใช่เป็นวิธิจิตที่เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายวิธิเดียวก็หามิได้ ดังมี วจนัตถะแสดงว่า “**มรณสฺส อาสन्नํ = มรณาสन्नํ**” (วิธิจิต) ที่ใกล้ต่อความตาย ชื่อว่ามรณัสันนะ “**มรณาสนฺเน ปวตฺตาวีธิ = มรณาสन्नวิธิ**, วิธิจิตที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้จะตาย ชื่อว่า มรณัสันนวิธิ

การเกิดขึ้นของชวนจิตในเวลาใกล้จะตายนั้นมีกำลังลดน้อยลง เพราะว่า ในเวลานั้นกระแสจิตมีกำลังอ่อน และหทัยวัตถุอันเป็นที่อาศัยเกิดของจิตเจตสิกทั้งหลายก็มีกำลังน้อยอีกด้วย ฉะนั้นชวนจิตในมรณัสันนวิธิจึงเกิดได้เพียง ๕ ขณะเท่านั้น ในมรณัสันนวิธินี้ เมื่อว่าโดยระยะเวลาที่ใกล้จะตายแล้วแบ่งออกเป็น ๒ ชนิดคือ

๑. มรณัสันนวิธิธรรมดา คือมรณัสันนวิธิที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่จะตายภายในเวลา ๑-๒ นาที หรือ ๑-๒ ชั่วโมง เป็นต้น สำหรับบุคคลประเภทนี้เรียกว่า มรณัสันนบุคคล คือบุคคลที่ใกล้จะตายตามธรรมดา

๒. ปัจจาสันนมรณวิธิ คือมรณัสันนวิธิที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่จะตายในระยะใกล้ที่สุด หมายความว่าเมื่อปัจจาสันนมรณวิธิเกิดขึ้นในระยะใกล้ที่สุดไม่ถึง ๑๐ วินาที หรือไม่ถึง ๒๐ วินาทีได้ดับลง ต่อจากนั้นภวังคจิตตูปบาทได้เปลี่ยนหน้าที่มาเป็นจุติจิต และกัมมชรูปก็เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย แล้วมาดับลงพร้อมกันกับจุติจิตเป็นอันว่าความเป็นอยู่แห่งปัจจุบันภพนั้นได้สิ้นสุดลง หรืออาจกล่าวได้ว่า ปัจจาสันนมรณวิธิได้เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายในปัจจุบันภพ สำหรับบุคคลที่ใกล้จะตายในระยะใกล้ที่สุดนี้เรียกว่า ปัจจาสันนมรณบุคคล

อนึ่ง มรณัสันนวิธิที่จะกล่าวต่อไปนี้ มุ่งหมายเอาปัจจาสันนมรณวิธิที่เกิดติดต่อกับจุติจิตเท่านั้น

มรณัสันนวิธิแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ปัญจทวารมรณัสันนวิธิ คือการเกิดขึ้นของวิธิจิตในขณะใกล้ตายทาง

ปัญจทวารมี ๔ ประเภท คือ

๑. ขวณะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ
๒. ขวณะ, ตทาร์म्मณะ, ภาวังค์, จุติ
๓. ขวณะ, จุติ
๔. ขวณะ, ภาวังค์, จุติ

๒. มโนทวารมรณาสันนวิถี คือการเกิดขึ้นของวิถิจิตในขณะที่ใกล้ตายทางมโนทวารมี ๒ ประเภทคือ

๑. กามขวนมโนทวารมรณาสันนวิถี คือการเกิดขึ้นของวิถิจิตในขณะที่ใกล้ตายทางมโนทวารของปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ แบ่งเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. ขวณะ, ตทาร์म्मณะ, จุติ
๒. ขวณะ, ตทาร์म्मณะ, ภาวังค์, จุติ
๓. ขวณะ, จุติ
๔. ขวณะ, ภาวังค์, จุติ

๒. ปรินิพพานวิถี คือการเกิดขึ้นของวิถิจิตในขณะที่ใกล้ดับขันธ-ปรินิพพานของพระอรหันตบุคคล ซึ่งวิถีประเภทนี้ไม่เป็นเหตุปัจจัยให้มีการปฏิสนธิในภพใหม่ได้อีก แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ปรินิพพานวิถีที่เกิดต่อกากามขวณะ หรือปรินิพพานวิถีธรรมดา คือ มโนทวารมรณาสันนวิถีของพระอรหันตบุคคลที่เป็นไปอย่างธรรมดาสามัญ ไม่มีอะไรเป็นพิเศษมี ๔ ประเภท เช่นเดียวกันกับกามขวนมโนทวารมรณาสันนวิถีต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทนี้เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคลเท่านั้น

๒. ปรินิพพานวิถีที่เกิดต่อกาอัปนาขวณะ หรือปรินิพพานวิถีพิเศษ คือ มโนทวารมรณาสันนวิถีของพระอรหันต์ที่เกิดติดต่อกันกับอัปนาขวณจิตมี ๔ ชนิดดังนี้คือ

๑. ฌานสมนันตรวิถี คือปรินิพพานจิตของพระอรหันต์ ที่เกิดขึ้นต่อกาฌานสมาบัติวิถีโดยไม่มีวิถิจิตอื่นๆ มากัน

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิถี คือปรินิพพานจิตของพระอรหันต์ ที่เกิดขึ้นต่อจากการพิจารณาองค์ฌานโดยไม่มีวิถิจิตอื่นๆ มากัน

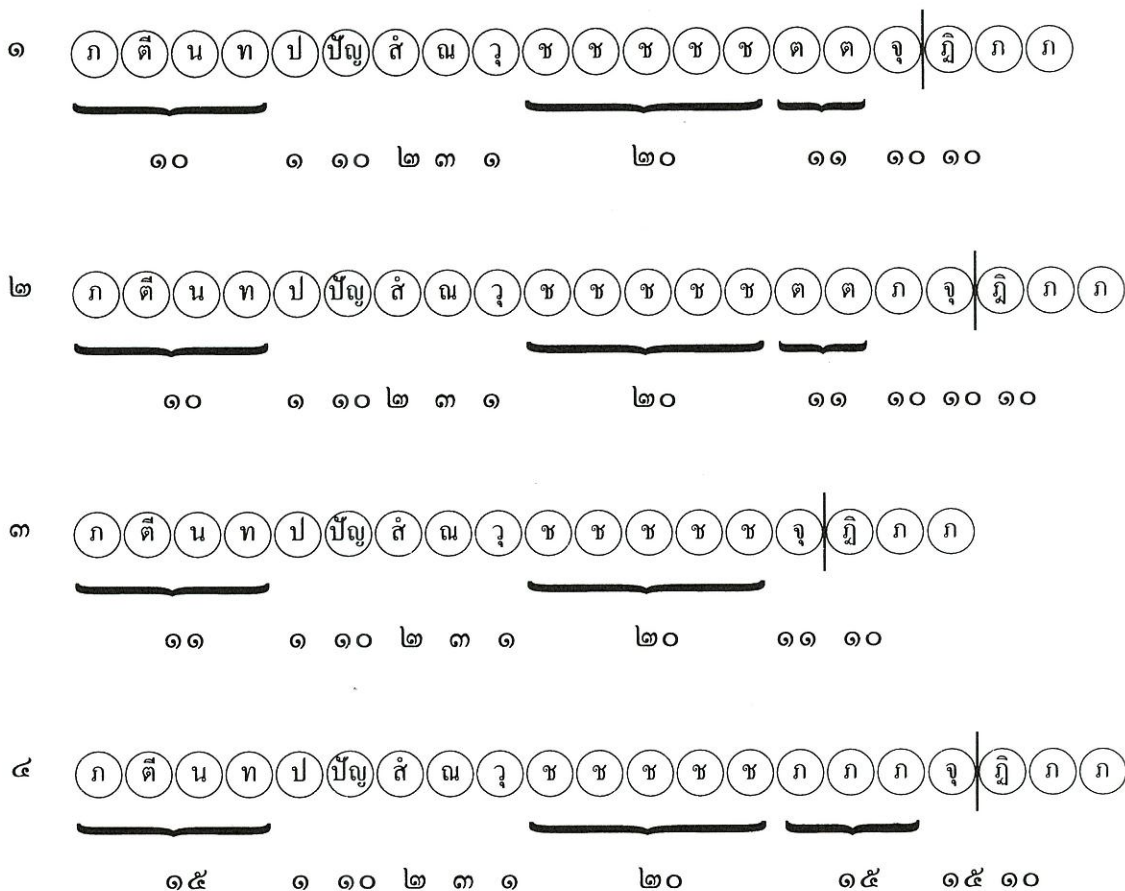
๓. อภิญาสมนันตรวิถี คือปรินิพพานจิตของพระอรหันต์ ที่

เกิดต่อจากอภิญญาจิตที่เกี่ยวกับการแสดงอิทธิวิธอภิญญาเท่านั้นโดยไม่มีวิถิจิต
อื่นๆ มากัน

๔. ชีวิตสมสึสึวิถึ คือปรินิพพานจิตของพระอรหันต์ ที่เกิดขึ้น
ต่อจากการพิจารณามรรค, ผล, นิพพาน และกิเลสที่ได้ประหารไปแล้วโดยไม่มี
วิถิจิตอื่นๆ มากัน

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

ภาพปัญจทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท

หมายเหตุ ภาพปัญจทวารมรณาสันนวิถีทั้ง ๔ ประเภทนี้ เป็นปัญจทวารวิถิชนิด
 อติมหันตารมณวิถิ ส่วนมหันตารมณวิถิก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับอติมหันตา-
 รมณวิถิ ต่างกันแต่เพียงว่าจำนวนของอติตักวังก์, วาระของวิถิจิตและความเป็นไป
 ของอารมณ์เท่านั้น แต่สำหรับปริตตารมณวิถิและอติปริตตารมณวิถิไม่จัดเป็น
 ปัญจทวารมรณาสันนวิถิ เพราะไม่มีการเกิดขึ้นแห่งมรณาสันนชวนจิตแต่อย่างใด

อนึ่ง ภาพปัญจทวารมรณาสันนวิถินี้ มีจุดหมายเพื่อแสดงฐานของจุติจิต
 เท่านั้นจึงแสดงภาพไว้เป็น ๔ ประเภทดังกล่าว หากต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับ
 ปัญจทวารมรณาสันนวิถิโดยละเอียดพึงเปรียบเทียบจากอติมหันตารมณวิถิ และ

มหันตารมณวิถิโดยพิสดาร ที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้นในปัญจทวารวิถิ และสำหรับจำนวนของภวังคจิตที่คั่นระหว่างตทาร์มณจิตกับจตุตถจิต หรือระหว่างชวันจิตกับจตุตถจิตเป็นจำนวนภวังคจิตที่เกิดได้น้อยหรือมากนั้น โดยอาศัยหลักที่ว่า “กัมมชรูปเกิดเป็นครั้งสุดท้ายที่อุปาทกขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจตุตถจิตขึ้นไป และดับลงพร้อมกันกับภังคักขณะของจตุตถจิต”

สำหรับปัญจทวารมรณาสันนวิถิประเภทที่ ๔ ตามที่แสดงมาแล้วนี้เป็นวิถิที่มีอาคันตุภวังคก็มีได้ แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องนับจำนวนมาแสดงไว้ในที่นี้

อธิบายปัญจทวารมรณาสันนวิถิ ๔ ประเภท

วิถิประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจตุตถจิตได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ สัมปฏิจจนจิต ๒ สันตึรณจิต ๓ โวภูฏัพพนจิต ๑ กามชวันจิต ๒๐ คืออกุศลชวันะ ๑๒ มหากุศลชวันะ ๘ และตทาร์มณจิต ๑๑

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจตุตถจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวันะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มีปัญจอารมณ์ที่เรียกว่ากรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นอารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรมซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้วในภพนี้หรือภพก่อนๆ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ อาศัยปัญจวัตถุเกิด ส่วนวิถิจิตที่เหลือทั้งหมด ภวังค์แรกและจตุตถจิตอาศัยทพวัตถุเกิด

วิถิประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถิ

ประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธีประเภทที่ ๒ มีภวังคจิตเกิดขึ้นระหว่างตพารัมมณจิตกับจุติจิตเท่านั้น

วิธีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺณ ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในภูมิ ๒๑ ภูมิคือ กามภูมิ ๑๑ และรูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสังขยัตตภูมิ, สุทธาวาสภูมิ ๕)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ได้แก่ปัญจโวการภวังคจิต ๑๑ คือ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ และรูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิธีจิตเหล่านั้นได้แก่ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ตามสมควรแก่ภูมิ สัมปฏิจชนจิต ๒ สันตிரณจิต ๓ โวภูฐัพพนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๐ คืออกุศลชวนะ ๑๒ มหากุศลชวนะ ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ที่เป็นกามอุเบกขาภวังคจิต ๖ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐, อสุภบัญญัติ ๑๐, โภจนาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตว์บัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีปัญจอารมณ์ที่เรียกว่า กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นอารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรมซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้วในภพนี้หรือภพ ก่อนๆ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ อาศัยปัญจวัตถุเกิด ส่วนวิธีจิตที่เหลือทั้งหมด ภวังค์แรกและจุติจิตอาศัยทวิวัตถุเกิด

วิธีประเภทที่ ๔

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิธี

หมายเหตุ ภาพกามชวณมโนทวารมรณาสันนวิธิตั้ง ๔ ประเภท เป็นกามชวณมโนทวารชนิคอดิวิฏฐาตรมณวิธิตที่ไม่มีอดีตภวังค์ (แต่ถ้ามีปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์ ก็มีอดีตภวังค์ ถ้าไม่มีปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์ก็ไม่มีอดีตภวังค์) ส่วนวิฏฐาตรมณวิธิตก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับอดิวิฏฐาตรมณวิธิตต่างกันตรงที่จำนวนของอดีตภวังค์, วาระของวิธิจิต และความเป็นไปได้ของอารมณ์เท่านั้น แต่สำหรับอวิฏฐาตรมณวิธิต และอติอวิฏฐาตรมณวิธิตไม่จัดเป็นกามชวณมโนทวารมรณาสันนวิธิต เพราะไม่มีการเกิดขึ้นแห่งมรณาสันนชวณจิตแต่อย่างใด

อนึ่ง ภาพกามชวณมโนทวารมรณาสันนวิธิตเหล่านี้ มีจุดหมายเพื่อแสดงฐานะของจุติจิตเท่านั้น จึงแสดงภาพวิธิจิตเป็น ๔ ประเภทดังกล่าว หากต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับกามชวณมโนทวารมรณาสันนวิธิตโดยละเอียด พึงเปรียบเทียบจากอดิวิฏฐาตรมณวิธิตโดยพิสดาร ที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้นในกามชวณมโนทวารวิธิต และสำหรับจำนวนของภวังคจิตที่คั่นระหว่างตารัมมณจิตกับจุติจิต หรือระหว่างชวณจิตกับจุติจิต เป็นจำนวนภวังคจิตที่เกิดได้น้อยหรือมากนั้น โดยอาศัยหลักที่ว่า “กัมมชรูปเกิดเป็นครั้งสุดท้ายที่อุปาทกขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป และดับลงพร้อมกันกับภังคกขณะของจุติจิต”

สำหรับมโนทวารมรณาสันนวิธิตประเภทที่ ๔ ตามที่แสดงมาแล้วนี้เป็นวิธิตที่มีอาคันตุภวังค์ก็มีได้ แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องนับจำนวนมาแสดงไว้ในที่นี้

อธิบายกามชวณมโนทวารมรณาสันนวิธิต ๔ ประเภท

วิธิตประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุณฺณชน ๔ และผลเสกข-บุคคลเบื้องต้น ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ ส่วนวิธิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวารวชิชชจิต ๑ กามชวณจิต ๒๐ คืออกุศลชวณะ ๑๒ มหากุศลชวณะ ๘ และตทารัมมณจิต ๑๑

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะใน

ภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้อารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นตัวกรรมหรืออารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรมซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้ว ในภพนี้หรือภพก่อนๆ เป็นอารมณ์ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก จุติจิต และวิถิจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถิประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถิประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถิประเภทที่ ๒ มีภวังคจิตเกิดคันระหว่างตพารัมณจิตกับจุติจิต

วิถิประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๗ จำพวกคือ ปุณฺชน ๔ และผลเสกข-บุคคล ๓

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๕ ภูมิคือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๔ (เว้นอสังขย-สัตตภูมิ, อกนิฏฐาภูมิ) และอรุณภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ภวังคจิต ๑๕ (เวณิกามโสมนัส ภวังคจิต ๔) ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่มนทวาราวชชนจิต ๑ และกามชวณจิต ๒๐ คือ อกุศลชวณะ ๑๒ มหากุศลชวณะ ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ที่เป็นกามอุเบกขาภวังคจิต ๖ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ที่เป็นรูป-ภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภจนาบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตถบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมนทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรุณภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิตหรือมหัคคต-กรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยอรุณกรรมฐาน ๔ คือ กสิณสมาธิภาวนาบัญญัติ, อากาสนัญญาตนตณาน, นัตถิภาวนบัญญัติ หรืออาภิญญัญญาตนตณานที่ได้รับมา

จากมโนทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้อารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นตัวยกรรมหรืออารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรม ซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้วในภพนี้หรือภพก่อนๆ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวะแรกจุติจิต และวิถิจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจุตฺโวการภูมิก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถิประเภทที่ ๔

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถิประเภทที่ ๓ ต่างกันแต่องค์ธรรมปรมัตถ์ คือ ภาวะแรกภาวะหลังและจุติจิตที่มีจำนวน ๑๕ ดวง สำหรับภาวะที่คั่นระหว่างชวณกับจุตินั้น เป็นภาวะธรรมดาหรือเป็นอาคันตูกว้างก็ได้

มรณาสันนวิถิพิเศษ เป็นวิถิที่รวมอยู่ในมโนทวารมรณาสันนวิถิประเภทที่ ๓ หรือที่ ๔ นั้นเอง แต่หลังจากจุติจิตดับลงแล้ว ปฏิสนธิด้วยรูปคือ ชีวิต-นวกกลาปในอสัญญสัจตภูมิเท่านั้น เมื่อจำแนกโดยบุคคลเป็นต้น ได้ดังต่อไปนี้

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแกเหตุกปฺปุชฺชน

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

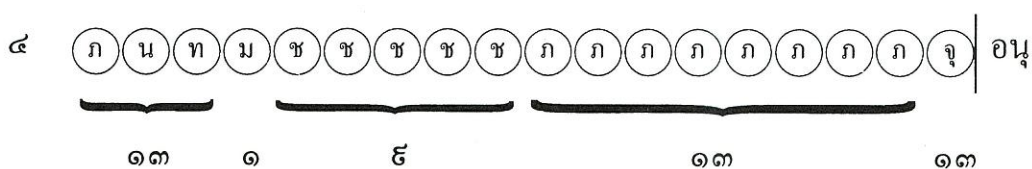
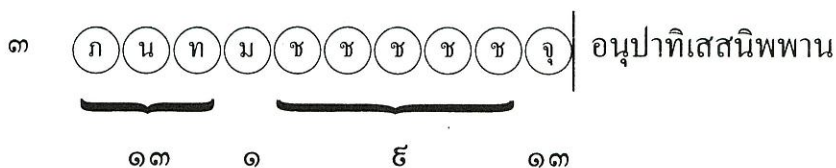
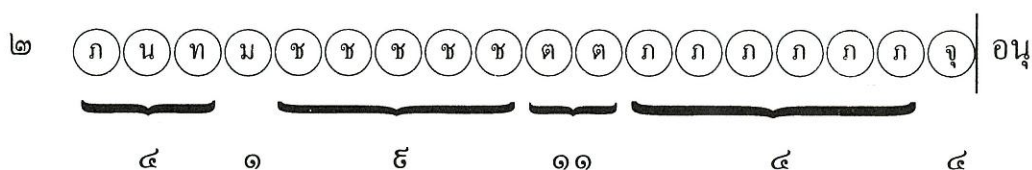
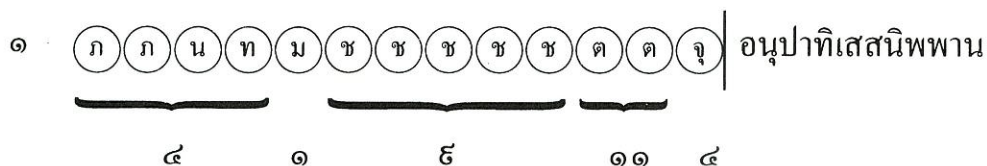
ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวะแรกภาวะหลังและจุติจิต ได้แกเหตุก-กามกวจิต ๔ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวารวชชนจิต ๑ และมหากุศลชวณจิต ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภาวะแรกภาวะหลังและจุติจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้อารมณ์ ๖ มีกรรมนิมิตบัญญัติธรรมารมณ์อันเนื่องจากกรรมฐาน ๑๒ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือมัชฌัตตสัจต-บัญญัติ ๑ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวะแรกภาวะหลังจุติจิตและวิถิจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

ภาพปรินิพพานวิธีธรรมดา ๔ ประเภท

หมายเหตุ ภาพปรินิพพานวิธีธรรมดาทั้ง ๔ ประเภทนี้ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับ กามชวมนโนทวารมรณาสันนวิธีทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธีเหล่านี้เกิดขึ้นแก่ พระอรหันตบุคคลเท่านั้น และได้เป็นเหตุปัจจัยให้มีการปฏิสนธิในภพใหม่ สำหรับ จำนวนของภวังค์หลังที่เกิดขึ้นนั้นมีหลักเกณฑ์เช่นเดียวกันกับกามชวมนโนทวารมรณาสันนวิธีของปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓

อธิบายปรินิพพานวิธีธรรมดา ๔ ประเภท

วิธีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตม์ ภาวักแรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกคามภวังคจิต ๔ ส่วนวิถิจิต เหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวชชนจิต ๑ กามกิริยาชวนจิต ๕ และ ตทารัมมณจิต ๑๑

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและจุติจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้อารมณ์ ๖ ที่เป็นรูป นามที่ท่านมีความสนใจพิจารณาอยู่เสมอๆ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรก จุติจิต และวิถิจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิธีประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิธีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิธีประเภทที่ ๒ มีภวังคจิตเกิดคันระหว่างตทารัมมณจิตกับจุติจิต

วิธีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัจตภูมิ) และอรุปปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตม์ ภาวักแรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถิจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวชชนจิต ๑ และกามกิริยาชวนจิต ๕

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและจุติจิต ที่เป็นติเหตุกคามภวังคจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังคจิต

๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภกฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ และสัตว์บัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนขณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ ส่วนที่เป็นอรุปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิต หรือมหัคคตกรรมนิมิตธรรมารมณ อันเนื่องด้วยอรุปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณคณาภิมาภาสบัญญัติ อากาธานัญญาตณณานัตถิภาวบัญญัติ และอาภิญญัญญาตณณานที่ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันน-ขณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ

สำหรับวิธีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธีนี้ มีอารมณ ๖ ที่เป็นรูป นามบัญญัติ ที่ท่านมีความสนใจพิจารณาอยู่เสมอๆ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิตและวิธีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๒ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจุตโวการภูมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิธีประเภทที่ ๔

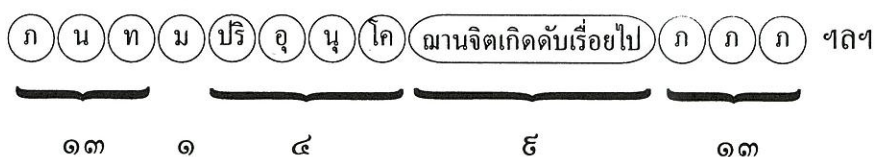
เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิธีประเภทที่ ๓ ทุกประการต่างกันแต่เพียงว่า วิธีประเภทที่ ๔ มีภวังคจิตเกิดขึ้นระหว่างชวนจิตกับจุติจิต

ภาพปรินิพพานวิธีพิเศษ ๔ ประเภท

๑. ฌานสมนันตรวิธี

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิธี

ภา น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภา ภา ภา ๑๓๑
 ๑๓ ๑ ๘ ๑๓

ภา น ท ม ช ช ช ช ช จู | อนุปาทิสถนิพพาน
 ๑๓ ๑ ๘ ๑๓

๓. อภิญาสมนัตตวิถิ

ภา น ท ม ปริ อุ นุ โค ภิ จู | อนุปาทิสถนิพพาน
 ๕ ๑ ๒ ๑ ๕

๔. ขีวตสมสี่สัถิ

ภา น ท ม ปริ อุ นุ ไว ม ผ ผ ภา ภา ภา ๑๓๑
 ๔ ๑ ๔ ๑ ๑ ๔

ภา น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภา ภา ภา ๑๓๑
 ๔ ๑ ๘ ๔

ภา น ท ม ช ช ช ช ช จู | อนุปาทิสถนิพพาน
 ๔ ๑ ๘ ๔

หมายเหตุ ภาพปรินิพพานวิถีสี่พิเศษทั้ง ๔ ประเภทนี้เป็นของพระอรหันตบุคคลที่เป็น มัณฑบุคคล ส่วนของตักขบุคคลนั้นพึงทราบตามนัยของอัปนาชวณมโนทวารวิถีสี่ที่ ได้แสดงไว้แล้วในตอนต้น และวิถีสี่เหล่านี้แสดงเฉพาะวาระที่ไม่มีภวังคจิตเกิดขึ้น ระหว่างชวณะกับจุติจิตเท่านั้น ซึ่งตามความจริงแล้วจะมีภวังคจิตเกิดขึ้นระหว่าง ชวณะกับจุติจิตก็ได้

อธิบายปรินิพพานวิถีสี่พิเศษ ๔ ประเภท

๑. ฌานสมณันตรวิถีสี่

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้น อสัณญัตตภูมิ) และอรุปปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมาตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถีสี่เหล่านี้ ได้แก่ มโนทวารวชชนจิต ๑ มหาภิรชาญาณสัมปยุตตจิต ๔ และมหัคคตกิริยาจิต ๕ (มรณาสันนชวณจิต ได้แก่ มหัคคตกิริยาจิต ๕)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิตที่เป็นติเหตุกภวังคจิต ๔ มี อารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคติณิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์, ที่เป็นรูป ภวังคจิต ๕ มีบัญญัติ กรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภจนาบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือ สัตว์บัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะ ตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรุปปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิตหรือมหัคคตกรรม นิमितธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยอรุปปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณคณาภิรชาญาณบัญญัติ อากาสาณัญญาตนณาน นัตถิภาวบัญญัติ หรืออากิญจัญญาตนณาน ที่ได้รับมา จากมโนทวาริกมรณาสันนชวณะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีสี่ทั้งหมดที่อยู่ในวิถีสี่ มีบัญญัติหรือมหัคคตธรรมารมณ์อัน เนื่องด้วยกรรมฐาน ๓๐ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิตและวิถีสี่ทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๒ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของฌานสมณันตรวิถิ

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานได้เข้าฌานสมาบัติก่อน เพื่อจะระงับดับเสียซึ่งทุกขเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นทางกาย ซึ่งเป็นไปดังนี้คือ ฌวังคจลนะ ฌวังคูปัจเฉทะ มโนทวาราวชชนจิต มหาภิรยาชวณจิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลม และโคตรภู เกิดขึ้นแล้วก็ดับลงต่อจากนั้นมหัคคตภิรยาชวณจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่ง ซึ่งมีกสิณบัญญัติเป็นต้นเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นเรื่อยๆ ไปตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งฌานจิตครั้งสุดท้าย โดยไม่มีวิถิจิตอื่นๆ มากัน

๒. ปัจจเวกขณสมณันตรวิถิ

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภุมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภุมิ คือ กามสุคติภุมิ ๗ รูปภุมิ ๑๕ (เว้นอัสัญญัตตภุมิ) และอรุภุมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ฌวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกฌวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถิจิต เหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวชชนจิต ๑ และมหาภิรยาชวณจิต ๘

ว่าโดยอารมณ์ ฌวังค์แรกและจุติจิต มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับในฌานสมณันตรวิถิ

สำหรับวิถิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถินี้ มีองค์ฌาน ๕, ๔, ๓, หรือ ๒ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ฌวังค์แรกจุติจิตและวิถิจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภุมิ ๒๒ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภุมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของปัจจเวกขณสมณันตรวิถิ

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานได้เข้าฌานสมาบัติก่อน เพื่อจะระงับดับเสียซึ่งทุกขเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นทางกายซึ่งเป็นไปดังนี้คือ ฌวังคจลนะ ฌวังคูปัจเฉทะ มโนทวาราวชชนจิต มหาภิรยาชวณจิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลมและโคตรภู เกิดขึ้นแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นมหัคคตภิรยาชวณจิต ๕ ดวงใด

ดวงหนึ่ง ซึ่งมีกสิณบัญญัติเป็นต้นเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นเรื่อย ๆ ไปตลอดเวลาที่ได้
อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว ปัจจเวกขณโนทวารวิถีที่
มีหน้าที่พิจารณาองค์ฌานก็เกิดขึ้น ภายหลังที่ได้ออกจากฌานสมาบัติ หลายร้อย
หลายพันรอบตามสมควรแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นจุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งปัจจ-
เวกขณชวนะ (ชวนะ จุติ) หรือปัจจเวกขณชวนะ ภาวัก (ชวนะ ภาวัก จุติ)

๓. อภิญญาสมนันตรวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๓ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้น
อสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภาวักแรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกปัญจโวการ-
ภาวักจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มนโนทวาราวชชนจิต ๑ มหาภิรียาญาณ
สัมปยุตตอุเบกขา ๒ และอภิญญาภิรียาจิต ๑ (มรณาสันนชวณจิต ได้แก่ มหา-
ภิรียาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ และอภิญญาภิรียาจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภาวักแรกและจุติจิต ที่เป็นติเหตุกภาวักจิต ๕ มี
อารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับ
มาจากทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูป
ภาวักจิต ๕ มี บัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ
กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภจนาบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑
หรือสัตถบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมนโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อน เมื่อใกล้
จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีกรัษกายที่มีอาการ ๓๒ ประกอบ
สำเร็จเป็นอวัยวะน้อยใหญ่ อันเป็นภิรียานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภาวักแรกจุติจิตและวิถีจิตทั้งหมด อาศัยทวารวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของอภิญญาสมนันตรวิถี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพาน มีความประสงค์จะแสดงซึ่งอิทธิวิธอภิญญา

เฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นต้น การแสดงอิทธิวิธอภิญญา นั้น มีดังนี้คือ เข้าป่าทกผานก่อน เมื่อออกจากป่าทกผานแล้วก็อธิษฐานตาม ความต้องการของตนในการที่จะแสดงอิทธิวิธนั้น เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้วก็กลับเข้า ป่าทกผานอีก เมื่อออกจากป่าทกผานครั้งที่ ๒ นี้แล้ว อภิญญาวิธก็เกิดขึ้นดังนี้ คือ ฅวักคณณะ ฅวักคูปัจเจทะ มโนทวาราวชชนจิต ปริกกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรฏ และอภิญญาภิรียาจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ในขณะที่อภิญญาภิรียาจิตเกิดขึ้นนั้น เอง ฤทธิ์ต่างๆ ก็สำเร็จได้ตามความประสงค์ของตน ภายหลังที่อภิญญาภิรียาจิต ดับลงแล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกจากอภิญญาภิรียาชวนะ (อภิญญา จุตติ) หรือ อภิญญาภิรียาชวนะ ฅวัก (อภิญญา ฅวัก จุตติ)

๔. ชีวิตสมสี่วิธ

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ฅวักแรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกคามฅวักจิต ๔ ส่วนวิธิจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวชชนจิต ๑ และมหาภิรียาชวนจิต ๔

ว่าโดยอารมณ์ ฅวักแรกและจุติจิต มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือ คตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากทวาริกมรณาสันนชวนะ ในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิธิจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิธินี้ มีมรรค ผล นิพพาน และกิเลสที่ละ ได้แล้วอันเป็นภิรียานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ฅวักแรกจุติจิตและวิธิจิตทั้งหมดอาศัยทหวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของชีวิตสมสี่วิธ

พระอนาคามีบุคคลเมื่อใกล้จะตายโดยอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งคือ ถูก กระทบร้ายโดยบุคคลอื่นก่อนขึ้นก็ดี ตนทำลายตนเองก็ดี หรือจะเป็นความตายตามวิสัย ธรรมดาเหล่านี้ก็ดี อรหัตตมัคควิธีย่อมเกิดขึ้นดังนี้คือ ฅวักคณณะ ฅวักคูปัจเจทะ มโนทวาราวชชนจิต มหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิตดวงใดดวงหนึ่ง ชื่อว่าปริกกรรม

อุปจาร อนุโลม โวทาน เกิดขึ้นเป็นลำดับๆ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นอรหัตตมกคจิต ก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ แล้วก็ดับลง ในลำดับนั้นอรหัตตผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ ภายหลังจากอรหัตตผลจิตดับลงแล้ว ปัจจเวกขณมโนทวารวิถีที่ทำหน้าที่พิจารณา มรรค ผล นิพพาน และกิเลสที่ประหาณไปแล้วก็เกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร หลังจากทีปัจจเวกขณชวนจิตได้ดับลงแล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกับปัจจเวกขณชวนะ (ชวนะ จุตี) หรือปัจจเวกขณชวนะ ภาวังก์ (ชวนะ ภาวังก์ จุตี)

อนึ่ง ผู้ที่จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์เมื่อเวลาใกล้จะตายนั้น มิใช่แต่พระ อนาคามีบุคคลจำพวกเดียวเท่านั้น ดิเหตุกปฺปุชฺชน พระโสดาบันบุคคล หรือพระ สกทาคามีบุคคล ก็ได้ดังนี้คือ

ดิเหตุกปฺปุชฺชนทั้งหลาย เมื่อใกล้จะตายได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น มัคควิถี ทั้ง ๔ และปัจจเวกขณวิถีของมัคควิธินั้นๆ ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับเสียก่อน แล้ว ปรีนิพพานจุติจิตจึงจะเกิดขึ้น

ถ้าเป็นพระโสดาบันบุคคล ก็คงเกิดแต่มัคควิถีเบื้องต้น ๓ และปัจจเวกขณวิถีของมัคควิถีเบื้องต้น ๓ เท่านั้น

ถ้าเป็นพระสกทาคามีบุคคล ก็คงเกิดแต่มัคควิถีเบื้องต้น ๒ และปัจจเวกขณ- วิถีของมัคควิถีเบื้องต้น ๒ เท่านั้น

จำแนกวิถีมุตตจิต ๑๙ (เฉพาะภาวังก์จิต และจุติจิต) โดยบุคคลและภูมิ

๑. ทุกตือเหตุกบุคคล ๑ ที่ในอบายภูมิ ๔ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๑ ดวง คือ อุเบกขาสันติริณอกุศลวิปากจิต ๑

๒. สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ที่ในมนุสสภูมิ ๑ จาตุम्मหาราชิกาภูมิ ๑ มี วิถีมุตตจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ อุเบกขาสันติริณอกุศลวิปากจิต ๑

๓. ทวิเหตุกบุคคล ๑ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๔ ดวง คือ มหาวิปากญาณวิปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

๔. ดิเหตุกปฺปุชฺชน ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ มีวิถีมุตตจิต เกิดได้ ๔ ดวงคือ มหาวิปากญาณสัมปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

๕. ดิเหตุกปฺปุชฺชน ๑ ผลเสกขบุคคลเบื้องต้น ๒ ที่ในรูปภูมิ ๑๐ (เว้น อสัณฺณุตตตภูมิ ๑ สุทธาวาสภูมิ ๕) และผลบุคคลเบื้องต้น ๒ ที่ในรูปภูมิ ๑๕

(เว้นอสังขยัตตภูมิ ๑) มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๕ ดวงคือ รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมิ

๖. ติเหตุกุปุณฺณ ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในอรุณภูมิ ๔ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๔ ดวงคือ อรูปาวจรวิปากจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

จำแนกคามธรรม (กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๔)

๓ ขนิต โดยตทารัมมณจิต ๑๑

๑. อุเบกขาตทารัมมณจิต ๑ คืออุเบกขาสันตริณกุศลวิปากจิต ๑ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม ขนิตอนิฏฐารมณเป็นอารมณ์

๒. อุเบกขาตทารัมมณจิต ๕ คืออุเบกขาสันตริณกุศลวิปากจิต ๑ อุเบกขามหาวิปากจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม ขนิตอิฏฐัมชณัตตารมณเป็นอารมณ์

๓. โสมนัสตทารัมมณจิต ๕ คือ โสมนัสสันตริณจิต ๑ โสมนัสสมาวิปากจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมขนิตอติอิฏฐารมณ เป็นอารมณ์

จำแนกตทารัมมณจิต ๑๑ โดยบุคคล ๔ (เว้นมรรคบุคคล ๔)

๑. ทุกคติเหตุกบุคคล ๑ มีตทารัมมณจิตเกิดได้ ๓ ดวง คือสันตริณจิต ๓

๒. สุคติเหตุกบุคคล ๑ ทวิเหตุกบุคคล ๑ มีตทารัมมณจิตเกิดได้ ๓ ดวง คือสันตริณจิต ๓ มหาวิปากญาณวิปยุตตจิต ๔

๓. ติเหตุกุปุณฺณ ๑ ผลบุคคล ๔ มีตทารัมมณจิตเกิดได้ ๑๑ ดวงคือ สันตริณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘

การเกิดขึ้นของตทารัมมณจิต ในอติมหันตารมณวิถิ และอติวิภูตารมณวิถิ ที่มีตทารัมมณจิตเกิดขึ้นได้นั้นต้องมียोगค์ประกอบ ๓ อย่างคือ

๑. กามชวณะ

๒. กามบุคคล

๓. กามอารมณ์

จำแนกจิต ๘๘ วิถีจิต ๘๐ (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙)

และชวนจิต ๕๕ โดยบุคคล ๑๒

๑. ทุกคือเหตุกบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๓๗ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘

ในจิต ๓๗ ดวงเหล่านั้นเป็นชวนจิต ๒๐ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘

๒. สุกคือเหตุกบุคคล ๑ ทวิเหตุกบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากญาณวิปยุตตจิต ๔, ในจิต ๔๑ ดวงเหล่านั้นเป็นชวนจิต ๒๐ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘

๓. ตีเหตุกบุรุษ ๑ มีจิตเกิดได้ ๖๓ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๕ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๕ มหัคคตวิปากจิต ๕, ในจิต ๖๓ ดวงเหล่านั้นเป็นวิถีจิตได้ ๕๔ ดวง คือ จิต ๕๔ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๕) และเป็นชวนจิต ๒๕ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๕

๔. โสดาปัตติมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ โสดาปัตติมรรคจิต ๑ (๑ ดวงในโสดาปัตติมรรคจิต ๕)

๕. โสดาปัตติผลบุคคล ๑ (พระโสดาบันบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๕ ดวงคือ อกุศลจิต ๗ ได้แก่ทวิญญูจิตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑, อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๕ มหัคคตวิปากจิต ๕ โสดาปัตติผลจิต ๑, ในจิต ๕๕ ดวงเหล่านั้นเป็นวิถีจิตได้ ๕๐ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๕) และเป็นชวนจิต ๒๕ ดวงคือ อกุศลจิต ๗ (เว้นทวิญญูจิตวิปยุตตจิต ๔ วิภิกขณสัมปยุตตจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๕ โสดาปัตติผลจิต ๑

๖. สกทาคามิมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ สกทาคามิมรรคจิต ๑ (๑ ดวงในสกทาคามิมรรคจิต ๕)

๗. สกทาคามีผลบุคคล ๑ (พระสกทาคามีบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๕

ดวงคือ จิต ๕๘ ดวง (เว้นโสดาปัตติผลจิต ๑) เหมือนกันกับจิตที่เกิดขึ้นแก่
โสดาปัตติผลบุคคล และสกทาคามีผลจิต ๑ รวมเป็น ๕๙ ดวง, ในจิต ๕๙
ดวงเหล่านั้นเป็นวิถิจิต ได้ ๕๐ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต
๒๕ ดวงคือ อกุศลจิต ๗ (เว้นทวิฏฐิตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกจนาสัมปยุตตจิต
๑) มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ สกทาคามีผลจิต ๑

๘. อนาคามีมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถิจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ อนาคามี-
มรรคจิต ๑ (๑ ดวงในอนาคามีมรรคจิต ๕)

๙. อนาคามีผลบุคคล ๑ (พระอนาคามีบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๗ ดวง
คือ อกุศลจิต ๕ ได้แก่ทวิฏฐิตวิปยุตตจิต ๔ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ อเหตุกจิต
๑๗ (เว้นหสิตุปปาตจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต
๙ มหัคคตวิปากจิต ๙ อนาคามีผลจิต ๑, ในจิต ๕๗ ดวงเหล่านั้น เป็นวิถิจิต
ได้ ๔๘ ดวงคือ จิต ๔๘ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต ๒๓
ดวง คือ อกุศลจิต ๕ (เว้นทวิฏฐิตสัมปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ วิจิกจนา-
สัมปยุตตจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ อนาคามีผลจิต ๑

๑๐. อรหัตตมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถิจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ อรหัตต-
มรรคจิต ๑ (๑ ดวงในอรหัตตมรรคจิต ๕)

๑๑. อรหัตตผลบุคคล ๑ (พระอรหันตบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๓ ดวง
คือ อเหตุกจิต ๑๘ มหาวิปากจิต ๘ มหาภิกขิต ๘ มหัคคตวิปากจิต ๙
มหัคคตภิกขิต ๙ อรหัตตผลจิต ๑, ในจิต ๕๓ ดวงเหล่านั้น เป็นวิถิจิตได้
๔๔ ดวง คือ จิต ๔๔ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต ๑๙
ดวงคือ หสิตุปปาตจิต ๑ มหาภิกขิต ๘ มหัคคตภิกขิต ๙ อรหัตตผลจิต ๑

แสดงบุคคล ๑๒ พร้อมด้วยปฏิสนธิและจุติ ใน ๓๑ ภูมิ

บุคคล ๑๒	ปฏิสนธิและจุติ (รวมทั้งนามและรูป)	ภูมิ
๑. ทุกคติเหตุบุคคล	อุ.สัน.อุกุศลวิ. ๑ เจ. ๑๐ กัมมชกฺลาป ๓, ๗	อบายภูมิ ๔
๒. สุกตือเหตุบุคคล	อุ.สัน.กุศลวิ. ๑ เจ. ๑๐ กัมมชกฺลาป ๓, ๗ ชีวิตนวกกฺลาป	มนุสสภูมิ ๑ จาคุม. ๑ อัสสญฺญัตต. ๑
๓. ทวิเหตุบุคคล	มหาวิ.ญาณวิป. ๔ เจ. ๓๒ กัมมชกฺลาป ๓, ๗	กามสุคติภูมิ ๗
๔. ดิเหตุบุคคล	มหาวิ.ญาณสัม. ๔ เจ. ๓๓ กัมมชกฺลาป ๓, ๗	กามสุคติภูมิ ๗
	รูปาวจรวิปากจิต ๕ เจ. ๓๕ กัมมชกฺลาป ๔	รูปภูมิ ๑๐ (เว้นอัสสญ. ๑, สุทธา. ๕)
	อรุปาวจรวิปากจิต ๔ เจ. ๓๐	อรุณภูมิ ๔
๕. โสดาปัตติมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูปภูมิ. ๑๐ (เว้นอัสสญ. ๑ สุทธา. ๕)
๖. โสดาปัตติผลบุคคล	มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓, ๗, ๔	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอัสสญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๗. สกทาคามีมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอัสสญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๘. สกทาคามีผลบุคคล	มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓, ๗, ๔	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอัสสญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๙. อนาคามีมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอัสสญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๑๐. อนาคามีผลบุคคล	ปฏิสนธิ คือ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชกฺลาป ๔	รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอัสสญ. ๑) อรูปภูมิ ๔
	จุติ คือ มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย (ตามสมควร)	กามสุ. ๗ รูป. ๑๔ (เว้นอัสสญ. ๑ อภินิฏ. ๑) อรูปภูมิ ๔
๑๑. อรหัตตมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูป. ๑๕ (เว้นอัสสญ. ๑) อรูปภูมิ ๔
๑๒. อรหัตตผลบุคคล	ปฏิสนธิไม่มี มีแต่จุติ คือ มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชรูปที่ดับ ครั้งสุดท้าย	กามสุ. ๗ รูป. ๑๕ (เว้นอัสสญ. ๑) อรูปภูมิ ๔

แสดงจำนวนชวนจิต ที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ ๒ ขณะ เป็นต้นในวิธีต่างๆ

๑. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ มี ๒๖ ดวงคือ มหัคคตกุศลจิต ๕ และมหัคคตกิริยาจิต ๕ ในอาทิกัมมิกฉานวิถิ, มรรคจิต ๔ ในมัคควิถิ, อภิญญาจิต ๒ ในอภิญญาวิถิ, อนาคามีผลจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑ ในขณะที่ยอกจากนิโรธสมาบัติวิถิ

๒. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๒ ขณะ มี ๖ ดวงคือ ผลจิต ๔ ของมันทนุคคล ในมัคควิถิ, เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ ในขณะที่เข้านิโรธสมาบัติวิถิ

๓. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๓ ขณะ มี ๑๒ ดวงคือ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิถิ, อาทิกัมมิกฉานวิถิ, ผลสมาบัติวิถิ, ฉานสมาบัติวิถิ อภิญญาวิถิ และนิโรธสมาบัติวิถิของติกขบุคคล, มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ใน ขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในอาทิกัมมิกฉานวิถิ, ผลสมาบัติวิถิ, ฉานสมาบัติวิถิและนิโรธสมาบัติวิถิของติกขบุคคล, ผลจิต ๔ ในมัคควิถิของติกขบุคคล

๔. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๔ ขณะ มี ๘ ดวงคือ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิถิ, อาทิกัมมิกฉานวิถิ, ผลสมาบัติวิถิ, ฉานสมาบัติวิถิ อภิญญาวิถิ และนิโรธสมาบัติวิถิของมันทนุคคล, มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในอาทิกัมมิกฉานวิถิ, ผลสมาบัติวิถิ, ฉานสมาบัติวิถิ, อภิญญาวิถิ และนิโรธสมาบัติวิถิของมันทนุคคล และทำหน้าที่ปัจจุเวกขณวิถิของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในขณะที่ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องทรงทำอย่างรวดเร็ว เช่นขณะที่กำลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เป็นต้น

๕. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๕ ขณะ มี ๒๕ ดวงคือ กามชวนจิต ๒๕ ที่เกิดขึ้นในมรณสันนกาล, มุจจากาล, วิสัจฉัญญุตกาล และอดีตอรุณกาล (สำหรับอดีตอรุณกาลต้องเว้นมหากิริยาจิต ๘ หลีอุปปาทจิต ๑), มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ และมหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ที่ทำหน้าที่ปัจจุเวกขณวิถิของพระสาวก ในขณะที่แสดงอิทธิฤทธิ์ซึ่งเกี่ยวกับกรณีพิเศษ

๖. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๖ ขณะ มี ๒๕ ดวงคือ กามชวนจิต ๒๕ ในมหันตารมณวิถิและวิภูตารมณวิถิในเวลาปกติ

๓. ขวนจิตที่เกิดขึ้น ๓ ขณะ มี ๒๕ ดวงคือ กามขวนจิต ๒๕ ใน
อติมหันตารมณวิถิ, มหันตารมณวิถิ, อติวิภูตารมณวิถิ และวิภูตารมณวิถิในเวลาปกติ

๔. ขวนจิตที่เกิดขึ้น ๔ ขณะขึ้นไป มี ๒๒ ดวงคือ อัปปนาขวนจิต
๒๒ (เวณัมคคขวนจิต ๔ และอภิญญาขวนจิต ๒) ในขณะที่เข้าฌานสมาบัติวิถิ
และผลสมาบัติวิถิ

กามขวนะกับอัปปนาขวนะในอัปปนาวิถิเดียวกัน ต้องมี เวทนา ตรงกัน

๑. หลังจากทิมหากุศลญาณสัมปยุตตโสมนัสสขวนะ ๒ ดวง โดยฐานะ
ที่เป็นโคตรภูในฌานวิถิ และโสดาปัตติมคควิถิ หรือโวทานในมคควิถิเบื้องต้น ๓
หรือโดยฐานะที่เป็นอนุโลมในผลสมาบัติวิถิเบื้องต้น ๓ ดับลงแล้ว โสมนัสอัปปนา
ขวนะ ๓๒ ดวงคือ โสมนัสรูปกุศลขวนะ ๔, โสมนัสมคคขวนะ ๑๖, โสมนัสผล-
ขวนะเบื้องต้น ๑๒ ย่อมเกิดขึ้น

๒. หลังจากทิมหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขาขวนะ ๒ ดวง โดยฐานะ
ที่เป็นโคตรภูในฌานวิถิและโสดาปัตติมคควิถิ หรือโวทานในมคควิถิเบื้องต้น ๓
หรือโดยฐานะที่เป็นอนุโลมในผลสมาบัติวิถิเบื้องต้น ๓ ดับลงแล้ว อัปปนาขวน อุ-
เบกขา ๑๒ ดวง คือ โลเกียปัญจฌานกุศลขวนอุเบกขา ๕, โลกุตตรปัญจฌาน-
มคคขวนอุเบกขา ๔, โลกุตตรปัญจฌานผลขวนอุเบกขาเบื้องต้น ๓ ย่อมเกิดขึ้น

๓. หลังจากทิมหากิริยาญาณสัมปยุตตโสมนัสขวนะ ๒ ดวง โดยฐานะที่เป็น
โคตรภูในฌานวิถิ หรืออนุโลมในอรหัตตผลสมาบัติวิถิดับลงแล้ว โสมนัสอัปปนา
ขวนะ ๘ ดวงคือ โสมนัสรูปกิริยาขวนะ ๔, โสมนัสอรหัตตผลขวนะ ๔ ย่อมเกิดขึ้น

๔. หลังจากทิมหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขาขวนะ ๒ ดวง โดยฐานะ
ที่เป็นโคตรภูในฌานวิถิ หรืออนุโลมในอรหัตตผลสมาบัติวิถิดับลงแล้ว อัปปนา-
ขวนอุเบกขา ๖ ดวงคือ ปัญจฌานกิริยาขวนอุเบกขา ๕, ปัญจฌานอรหัตตผล-
ขวนอุเบกขา ๑ ย่อมเกิดขึ้น

รูปวิถิ

กัมมชกฺลาป จิตตชกฺลาป อาหารชกฺลาป และอตุชกฺลาปทั้ง ๔ ประเภทนี้

เมื่อว่าโดยความเป็นไปมี ๓ ชนิดคือ

๑. รูปกฺลาปที่กำลังเกิด
๒. รูปกฺลาปที่กำลังตั้งอยู่
๓. รูปกฺลาปที่กำลังดับ

๑. ในบรรดาความเป็นไปของรูปกฺลาปทั้ง ๓ ชนิดนั้น นับตั้งแต่อุปาทก-
ขณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นไปจนถึงฐิติขณะของภวังกจิตดวงที่ ๑๖ กัมมชกฺลาปที่
กำลังเกิดขึ้นและกำลังตั้งอยู่มีแต่กัมมชกฺลาปที่กำลังดับยังไม่มี นับตั้งแต่ภักกขณะ
ของภวังกจิตดวงที่ ๑๖ เป็นต้นไป กัมมชกฺลาปที่กำลังเกิดขึ้น กำลังดับ และ
กำลังตั้งอยู่มีได้ทั้ง ๓ ชนิด

๒. นับตั้งแต่อุปาทกขณะของภวังกจิตดวงที่ ๑ เป็นต้นไป จนถึงฐิติขณะ
ของมโนทวาราวชชนจิต จิตตชกฺลาปที่กำลังเกิดขึ้น (เว้นฐิติขณะและภักกขณะ)
และกำลังตั้งอยู่มี แต่จิตตชกฺลาปที่กำลังดับยังไม่มี นับตั้งแต่ภักกขณะของมโน-
ทวาราวชชนจิตเป็นต้นไป จิตตชกฺลาปที่กำลังดับก็มีได้ (สรุปแล้วตั้งแต่ภักกขณะ
ของมโนทวาราวชชนจิตเป็นต้นไป จิตตชกฺลาปที่กำลังเกิดขึ้นกำลังดับและกำลังตั้ง
อยู่ก็มีได้ครบทั้ง ๓ ชนิด หมายความว่าทุกๆ อุปาทกขณะของจิต นับตั้งแต่
มโนทวาราวชชนจิต ซึ่งเป็น จิตดวงที่ ๑๗ เป็นต้นไป จิตตชกฺลาปกำลังเกิดขึ้น
และกำลังตั้งอยู่ฐิติขณะของจิตตั้งแต่มโนทวาราวชชนจิต ซึ่งเป็นจิตดวงที่ ๑๗
เป็นต้นไป จิตตชกฺลาปกำลังตั้งอยู่ ภักกขณะของจิตตั้งแต่มโนทวาราวชชนจิต ซึ่ง
เป็นจิตดวงที่ ๑๗ เป็นต้นไป จิตตชกฺลาปกำลังดับและกำลังตั้งอยู่)

๓. นับตั้งแต่ฐิติขณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นไป จนถึงภักกขณะของภวังกจิต
ดวงที่ ๑๖ อตุชกฺลาปที่กำลังเกิดขึ้นและกำลังตั้งอยู่มี แต่อตุชกฺลาปที่กำลังดับยัง
ไม่มี นับตั้งแต่อุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตเป็นต้นไป อตุชกฺลาปที่กำลัง
เกิดขึ้น กำลังดับและกำลังตั้งอยู่ก็มีได้ทั้ง ๓ ชนิด

ตารางที่ ๑

แสดงความเป็นไปได้ แห่งรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป

กัมมขกาล	จิตตขกาล	กัมมปัจจัย อุตฺตขกาล	จิตตปัจจัย อุตฺตขกาล	อุตฺตปัจจัย อุตฺตขกาล	อาหารข กาล	รวม กาล
อุป. → ๓ ภี. จี.ติ. → ๖ ภัง. → ๕	X X X	X ๓ ๖	X X X	X X ๓	X X X	๓ ๕ ๑๘
อุป. → ๑๒ ๑ ภี. จี.ติ. → ๑๕ ภัง. → ๑๘	๑ ๑ ๑	๕ ๑๒ ๑๕	X ๑ ๑	๖ ๕ ๑๓	X X X	๒๘ ๓๘ ๔๘
อุป. → ๒๑ ๒ ภี. จี.ติ. → ๒๔ ภัง. → ๒๗	๒ ๒ ๒	๑๘ ๒๑ ๒๔	๑ ๒ ๒	๑๖ ๑๕ ๒๓	X X X	๕๘ ๖๘ ๗๘
อุป. → ๓๐ ๓ ภี. จี.ติ. → ๓๓ ภัง. → ๓๖	๓ ๓ ๓	๒๗ ๓๐ ๓๓	๒ ๓ ๓	๒๖ ๒๕ ๓๓	X X X	๘๘ ๙๘ ๑๐๘
อุป. → ๓๙ ๔ ภี. จี.ติ. → ๔๒ ภัง. → ๔๕	๔ ๔ ๔	๓๖ ๓๙ ๔๒	๓ ๔ ๔	๓๖ ๓๕ ๔๓	X X X	๑๑๘ ๑๒๘ ๑๓๘
อุป. → ๔๘ ๕ ภี. จี.ติ. → ๕๑ ภัง. → ๕๔	๕ ๕ ๕	๔๕ ๔๘ ๕๑	๔ ๕ ๕	๔๖ ๔๕ ๕๓	X X X	๑๔๘ ๑๕๘ ๑๖๘
อุป. → ๕๗ ๖ ภี. จี.ติ. → ๖๐ ภัง. → ๖๓	๖ ๖ ๖	๕๔ ๕๗ ๖๐	๕ ๖ ๖	๕๖ ๕๕ ๖๓	X X X	๑๗๘ ๑๘๘ ๑๙๘

កំណែប្រែ	ទិន្នន័យ	កំណែប្រែ ទិន្នន័យ	ទិន្នន័យ ទិន្នន័យ	ទិន្នន័យ ទិន្នន័យ	អាហារ កំណែប្រែ	សរុប កំណែប្រែ
កំណែប្រែ → ៦៦	៧	៦៧	៦	៦៦	X	២០៨
៧ កំណែប្រែ → ៦៩	៧	៦៦	៧	៦៩	X	២១៨
កំណែប្រែ → ៧២	៧	៦៩	៧	៧២	X	២២៨
កំណែប្រែ → ៧៥	៨	៧២	៧	៧៦	X	២៣៨
៨ កំណែប្រែ → ៧៨	៨	៧៥	៨	៧៩	X	២៤៨
កំណែប្រែ → ៨១	៨	៧៨	៨	៨២	X	២៥៨
កំណែប្រែ → ៨៤	៩	៨១	៨	៨៦	X	២៦៨
៩ កំណែប្រែ → ៨៧	៩	៨៤	៩	៨៩	X	២៧៨
កំណែប្រែ → ៩០	៩	៨៧	៩	៩២	X	២៨៨
កំណែប្រែ → ៩៣	១០	៩០	៩	៩៦	X	២៩៨
១០ កំណែប្រែ → ៩៦	១០	៩៣	១០	៩៩	X	៣០៨
កំណែប្រែ → ៩៩	១០	៩៦	១០	១០២	X	៣១៨
កំណែប្រែ → ១០២	១១	៩៩	១០	១០៦	X	៣២៨
១១ កំណែប្រែ → ១០៥	១១	១០២	១១	១០៩	X	៣៣៨
កំណែប្រែ → ១០៨	១១	១០៥	១១	១១២	X	៣៤៨
កំណែប្រែ → ១១១	១២	១០៨	១១	១១៦	X	៣៥៨
១២ កំណែប្រែ → ១១៤	១២	១១១	១២	១១៩	X	៣៦៨
កំណែប្រែ → ១១៧	១២	១១៤	១២	១២២	X	៣៧៨
កំណែប្រែ → ១២០	១៣	១១៧	១២	១២៦	X	៣៨៨
១៣ កំណែប្រែ → ១២៣	១៣	១២០	១៣	១២៩	X	៣៩៨
កំណែប្រែ → ១២៦	១៣	១២៣	១៣	១៣២	X	៤០៨
កំណែប្រែ → ១២៩	១៤	១២៦	១៣	១៣៦	X	៤១៨
១៤ កំណែប្រែ → ១៣២	១៤	១២៩	១៤	១៣៩	X	៤២៨
កំណែប្រែ → ១៣៥	១៤	១៣២	១៤	១៤២	X	៤៣៨

กัมมชกกลาป	จิตตชกกลาป	กัมมปัจจัย อุตฺตชกกลาป	จิตตปัจจัย อุตฺตชกกลาป	อุตฺตปัจจัย อุตฺตชกกลาป	อาหารช กกลาป	รวม กกลาป
อุป. → ๑๓๘	๑๕	๑๓๕	๑๔	๑๔๖	X	๔๔๘
๑๕ น จีตติ. → ๑๔๑	๑๕	๑๓๘	๑๕	๑๔๕	X	๔๕๘
ภัง. → ๑๔๔	๑๕	๑๔๑	๑๕	๑๕๓	X	๔๖๘
อุป. → ๑๔๗	๑๖	๑๔๔	๑๕	๑๕๖	X	๔๗๘
๑๖ ท จีตติ. → ๑๕๐	๑๖	๑๔๗	๑๖	๑๕๕	X	๔๘๘
ภัง. → ๑๕๓	๑๖	๑๕๐	๑๖	๑๖๓	X	๔๙๘
อุป. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๖	๑๖๖	X	๕๐๕
ม จีตติ. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๖๕	X	๕๐๕
ภัง. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐
อุป. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐
๑ ข จีตติ. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐
ภัง. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐

อธิบายความเป็นไปของรูปวิธิเริ่มต้นแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป

ในระหว่างชีวิตนวกกลาปยังไมเกิด

๑. กัมมชรูป กัมมชรูปเกิดครั้งแรกที่อุปปาตักขณะของปฏิสนธิจิต และเกิดติดต่อกันเรื่อยไปทุกๆ ขณะของจิตกล่าวคือจิตแต่ละดวงนั้นมี ๓ ขณะคือ อุปปาทะ, จีตติ, ภังคะ และทั้ง ๓ ขณะของจิตนี้ กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่ทุกขณะ และรูปแต่ละรูปที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ย่อมมีอายุเท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวงหรือเท่ากับ ๕๑ ขณะเล็กของจิตจึงจะดับลง

อีกประการหนึ่ง กัมมชรูปซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกที่อุปปาตักขณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นไปนี้ สำหรับพวกคัพภเสยยกะที่เป็นมนุษย์ ในขณะที่กัมมชกกลาปเกิดขึ้นครั้งแรกเกิดขึ้นได้ ๓ กลาปคือ ๑. กายทสกกลาป ๒. ภาวทสกกลาป ๓. วัตถุทสกกลาป ด้วยเหตุผลต่างๆ ดังกล่าวนี้ในอุปปาตักขณะของปฏิสนธิจิตจึงมีกัมมชรูป

เกิดขึ้น ๓ กลาป และเมื่อถึงฐิติขณะของปฏิสนธิจิต กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป รวมกับเดิมที่เกิดขึ้นเมื่ออุปาทกขณะและยังไม่ดับไปอีก ๓ กลาป รวมเป็น ๖ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะของปฏิสนธิจิต กัมมชรูปก็เกิดขึ้นอีก ๓ กลาป รวมกับที่เกิดขึ้นอยู่เดิมและยังไม่ดับไปอีก ๖ กลาป จึงรวมเป็นกัมมชรูปที่มีอยู่ในภังคักขณะของปฏิสนธิจิต ๙ กลาป และด้วยอาการดังกล่าวนี้ กัมมชรูปจึงเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เช่น เมื่อภวังคจิตดวงที่ ๑ (ปฐมภวังค์) เกิดขึ้นในอุปาทะ ฐิติภังคะของจิตดวงนี้จึงมีกัมมชรูปเกิดขึ้นและตั้งอยู่ ๑๒, ๑๕, ๑๘ กลาปตามลำดับ และจะเพิ่มดังนี้เรื่อยๆ ไป จนถึงภวังคจิตดวงที่ ๑๔ ในอุปาทะ ฐิติภังคะของจิตดวงนี้จะมีกัมมชรูปเกิดขึ้น และตั้งอยู่ ๑๒๕, ๑๓๒, ๑๓๕ กลาปตามลำดับ ต่อจากนั้นจิตจะเปลี่ยนสภาพเป็นภวังคจลนะ ๑ ดวง แล้วเป็นภวังคุปัจเจะอีก ๑ ดวง ส่วนกัมมชรูปก็ยังคงเกิดขึ้นทุกขณะของจิตตามเดิม ฉะนั้นในอุปาทะ ฐิติ ภังคะของภวังคุปัจเจะจึงมีกัมมชรูปเกิดขึ้น และตั้งอยู่ ๑๔๗, ๑๕๐, ๑๕๓ กลาปตามลำดับ แต่เมื่อถึงภังคักขณะของภวังคุปัจเจะ กัมมชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิตก็ดับลง จะอย่างไรก็ตามในภังคักขณะของภวังคุปัจเจะนี้ ยังต้องนับกัมมชรูปที่เกิดขึ้นในอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิตด้วย เพราะเพ็งจะมีอายุครบ ๕๑ ขณะ และเพ็งจะดับลงในภังคักขณะของจิตดวงนี้ เป็นอันว่าในภังคักขณะของภวังคุปัจเจะนี้ มีกัมมชรูปที่กำลังดับ ๓ กลาป กำลังตั้งอยู่ ๑๔๗ กลาป กำลังเกิดขึ้นใหม่ ๓ กลาป รวม ๑๕๓ กลาป ต่อเมื่อจิตดวงนี้ดับลง และจิตดวงใหม่ซึ่งแปรสภาพเป็นมโนทวาราวชชนจิตเกิดขึ้น กัมมชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปาทกขณะของปฏิสนธิจิตจึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่ากัมมชรูปที่มีอยู่เมื่อภังคักขณะของภวังคุปัจเจะ ๑๕๓ กลาปนั้น เมื่อมาถึงอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตจะมีเหลืออยู่เพียง ๑๕๐ กลาป แต่ในอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตนั้น กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป จึงเป็นอันว่าในอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตก็ยังมีกัมมชรูปเกิดขึ้นและตั้งอยู่ ๑๕๓ กลาป เท่าเดิม และในขณะจิตต่อๆ ไป ก็จะมีกัมมชรูปที่ดับไปแล้ว ๓ กลาป และเกิดขึ้นใหม่ ๓ กลาป ดังนี้เรื่อยๆ ไป ฉะนั้นกัมมชรูปก่อนที่จะมีชีวิตนวกกลาปหรือกัมมชรูปอื่นๆ เกิดขึ้นอีกก็จะมีอยู่ ๑๕๓ กลาป ดังนี้ตลอดไป

๒. จิตตชรูป จิตตชรูปเกิดครั้งแรกที่อุปาทกขณะของภวังคจิตดวง

ที่ ๑ แต่การเกิดของรูปประเภทนี้ต่างกับกับกัมมชรูป เพราะจะเกิดขึ้นเฉพาะทุกๆ อุปาทกขณะขณะจิตแต่ละดวงเท่านั้น ส่วนอายุของรูปนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีอายุเท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวง หรือ ๕๑ ขณะของจิตเช่นเดียวกันกับกัมมชรูป ฉะนั้นในอุปาทะ รூติ ภังกะ ของภวังคจิตดวงที่ ๑ จึงมีจิตตชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑, ๑, ๑ กลาปเท่ากัน ต่อเมื่อถึงอุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ จิตตชรูปจึงเกิดขึ้นใหม่อีก ๑ กลาป รวมเป็น ๒ กลาปทั้งที่ตั้งอยู่เดิม ฉะนั้นในอุปาทะ รூติ ภังกะ ของภวังคจิตดวงที่ ๒ จึงมีจิตตชรูป ๒, ๒, ๒ กลาปเช่นเดียวกัน และโดยทำนองนี้เรื่อยไป จนถึงภังคกขณะของมโนทวาราวชชนจิต จิตตชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ ก็เริ่มดับ แต่ในภังคกขณะของจิตดวงนี้ก็ยังคงนับจิตตชรูปที่กำลังดับนี้ด้วย เพราะในขณะกำลังดับนั้นก็ต้องนับว่ายังมีอยู่ โดยเหตุนี้ในอุปาทะ รூติ ภังกะ ของมโนทวาราวชชนจิต จึงมีจิตตชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๗, ๑๗, ๑๗ กลาปตามลำดับ ต่อเมื่อมโนทวาราวชชนจิตดับลง และจิตดวงใหม่ซึ่งแปรสภาพเป็นชวนจิตเกิดขึ้น จิตตชรูปที่เกิดขึ้นในอุปาทก-ขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ จึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าจิตตชรูปที่มีอยู่ตรงภังคกขณะของมโนทวาราวชชนจิต ๑๗ กลาปนั้น เมื่อถึงอุปาทกขณะของชวนจิตจะมีเหลือตั้งอยู่ ๑๖ กลาป แต่ในอุปาทกขณะของชวนจิตนั้น จิตตชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๑ กลาป จึงเป็นอันว่าในอุปาทกขณะของชวนจิตนั้นก็ยังมีจิตตชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๗ กลาป ดังนี้ตลอดไป

๓. กัมมปัจจัยอุตฺตชรูป กัมมปัจจัยอุตฺตชรูปเป็นอุตฺตชรูปที่เกิดจากกัมมชรูป เป็นปัจจัยกล่าวคือ เมื่อกัมมชรูปใดเกิดขึ้นและตั้งอยู่ถึงรூติขณะแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้อุตฺตชรูปชนิดนี้เกิดขึ้น ดังนั้นฐานการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี จำนวนรูปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี ของรูปประเภทนี้ ก็ย่อมเป็นไปเช่นเดียวกับกัมมชรูปทุกประการ คงผิดกันที่ต้องเหลือมกัน ๑ ขณะเท่านั้นเช่น กัมมชรูปเกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป กัมมปัจจัยอุตฺตชรูปก็เกิดขึ้นที่รૂติขณะของจิตดวงเดียวกันนี้ ๓ กลาปเช่นเดียวกัน และกัมมชรูป ๓ กลาปนี้จะดับที่ภังคกขณะของภวังคปัจเจกตะ แต่กัมมปัจจัยอุตฺตชรูป ๓ กลาปนี้ จะไปดับที่อุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิตซึ่งเหลือมกันกับกัมมชรูป ๑ ขณะ เช่นเดียวกัน ฉะนั้น จำนวนของกัมมปัจจัยอุตฺตชรูปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่อย่างมากที่สุดจึงมี ๑๕๓ กลาป เช่นเดียว

กับกัมมรูปและจำนวนมากที่สุดนี้มีในอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิต ซึ่ง
 เหลื่อมกันกับกัมมรูปที่มีในภังคกขณะของภวังคุปัจเฉทะ ๑ ขณะ และคงมี
 จำนวนเท่านี้อยู่ตลอดไปจนกว่ากัมมรูปจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

๔. จิตตปัจจัยอุตฺตรูป จิตตปัจจัยอุตฺตรูปนี้เป็นอุตฺตรูปที่เกิดจากจิตตรูป
 เป็นปัจจัย กล่าวคือเมื่อจิตตรูปใดเกิดขึ้น และตั้งอยู่ถึงในฐิติขณะแล้วก็เป็ปัจจัย
 ให้อุตฺตรูปนี้เกิดขึ้น เป็นไปทำนองเดียวกันกับกัมมรูปเป็นปัจจัยให้กัมมปัจจัยอุตฺตรูป
 เกิด ฉะนั้นจิตตปัจจัยอุตฺตรูปนี้จึงเริ่มเกิดขึ้นที่ฐิติขณะของภวังคจิตตดวงที่ ๑
 เหลื่อมกันกับจิตตรูป ๑ ขณะ และเริ่มดับที่อุปาทกขณะของชวนจิต แต่ใน
 อุปาทกขณะของชวนจิตก็ยังคงนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ฉะนั้นเมื่อถึงฐิติขณะของ
 ชวนจิตตดวงที่ ๑ จึงมีจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเดิมเหลืออยู่ ๑๖ กลาป แต่ในฐิติขณะ
 นั้นก็มีจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป จึงคงเป็นจำนวนกลาป ๑๗ กลาป
 เท่าเดิม และจะเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดไป

๕. อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูป อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปนี้เป็นอุตฺตรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัย-
 อุตฺตรูป และจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเป็นปัจจัย กล่าวคือเมื่อรูปทั้งสองประเภทนี้เกิดขึ้น
 และตั้งอยู่ถึงฐิติขณะแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้น ดังนั้นการเกิดขึ้น
 ตั้งอยู่ดับไปของรูปประเภทนี้ ย่อมเป็นไปในทำนองเดียวกับรูปทั้งสองประเภทที่เป็น
 ปัจจัยให้มัน หากแต่เหลื่อมกันหนึ่งขณะเท่านั้นเช่น กัมมปัจจัยอุตฺตรูปเกิดที่ฐิติ
 ขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปก็เกิดขึ้นที่ภังคกขณะของจิตตวง
 เดียวกัน ๓ กลาป และเมื่อจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้นที่ฐิติขณะของภวังคจิตตดวงที่ ๑
 จำนวน ๑ กลาป อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปก็เกิดขึ้นที่ภังคกขณะของจิตตวงเดียวกันนี้อีก
 ๑ กลาป รวมกันกับกัมมปัจจัยอุตฺตรูปซึ่งเกิดขึ้นเรื่อย ๆ และคงมีอยู่ในฐิติขณะของ
 ภวังคจิตตวงเดียวกันนี้อีก ๑๒ กลาปแล้ว อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปจึงมีอยู่ในภังคกขณะ
 ของภวังคจิตตดวงที่ ๑ นี้ รวม ๑๓ กลาป

หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ในฐิติขณะของภวังคจิตตดวงที่ ๑ นี้มีกัมม-
 ปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๒ กลาป กับจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑ กลาป
 ฉะนั้นจึงมีอุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ในภังคกขณะของภวังคจิตตดวงที่ ๑ นี้
 ๑๓ กลาป และจำนวนของอุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปนี้จะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อย ๆ ไป
 จนถึงฐิติขณะของมโนทวาราวชชนจิต จะมีอุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๖๕

กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากกัมมปัจจัยอุตฺตฺรรูป ๑๕๓ กลาป และจิตตปัจจัยอุตฺตฺรรูป ๑๖ กลาป ซึ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่ในอุปาทักขณะของมโนทวาราวชชนจิต ต่อมาเมื่อถึงฐิตินะของมโนทวาราวชชนจิต กัมมปัจจัยอุตฺตฺรรูปที่เกิดขึ้นในฐิตินะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาปนั้นดับไปแล้ว แต่ในฐิตินะของมโนทวาราวชชนจิต กัมมปัจจัยอุตฺตฺรรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป จึงคงมีอยู่ ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม จิตตปัจจัยอุตฺตฺรรูปที่มีอยู่เดิม ๑๖ กลาป ยังไม่ดับไป และเกิดใหม่ในฐิตินะนี้อีก ๑ กลาป จึงเป็น ๑๗ กลาป ฉะนั้นในภังคักขณะของมโนทวาราวชชนจิต จึงมีอุตฺตฺปัจจัยอุตฺตฺรรูป ๑๗๐ กลาป และจะคงมีจำนวนเท่านั้นอยู่เรื่อยๆ ไปจนกว่ากัมมรูปจะมีการเปลี่ยนแปลง

ส่วนอาหารรูปยังไม่เกิดในระหว่างนี้ และการรวมรูปกลาปที่มีอยู่ในจิตแต่ละขณะนั้น ก็ไม่มีเหตุผลอันใดเป็นพิเศษที่ควรนำมากล่าว

ตารางที่ ๒

แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกลาปเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	กัมมปัจจัย อุตฺตฺรชกลาป	จิตตปัจจัย อุตฺตฺรชกลาป	อุตฺตฺปัจจัย อุตฺตฺรชกลาป	อาหารช กลาป	รวม กลาป
อุป. → ๑๕๔	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๑
๑ ภ ฐิตี. → ๑๕๕	๑๗	๑๕๔	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๓
ภัง. → ๑๕๖	๑๗	๑๕๕	๑๗	๑๗๑	X	๕๑๖
อุป. → ๑๕๗	๑๗	๑๕๖	๑๗	๑๗๒	X	๕๑๙
๒ ภ ฐิตี. → ๑๕๘	๑๗	๑๕๗	๑๗	๑๗๓	X	๕๒๒
ภัง. → ๑๕๙	๑๗	๑๕๘	๑๗	๑๗๔	X	๕๒๕
อุป. → ๑๖๐	๑๗	๑๕๙	๑๗	๑๗๕	X	๕๒๘
๓ ภ ฐิตี. → ๑๖๑	๑๗	๑๖๐	๑๗	๑๗๖	X	๕๓๑
ภัง. → ๑๖๒	๑๗	๑๖๑	๑๗	๑๗๗	X	๕๓๔
อุป. → ๑๖๓	๑๗	๑๖๒	๑๗	๑๗๘	X	๕๓๗
๔ ภ ฐิตี. → ๑๖๔	๑๗	๑๖๓	๑๗	๑๗๙	X	๕๔๐
ภัง. → ๑๖๕	๑๗	๑๖๔	๑๗	๑๘๐	X	๕๔๓

กัมมขกาลาป	จิตตขกาลาป	กัมมปัจจย อตุซขกาลาป	จิตตปัจจย อตุซขกาลาป	อตุปปัจจย อตุซขกาลาป	อาหารข กาลาป	รวม กาลาป
อุป. → ๑๖๖	๑๗	๑๖๕	๑๗	๑๘๑	X	๕๔๖
๕ ภ จีตติ. → ๑๖๗	๑๗	๑๖๖	๑๗	๑๘๒	X	๕๔๗
ภัง. → ๑๖๘	๑๗	๑๖๗	๑๗	๑๘๓	X	๕๕๒
อุป. → ๑๖๙	๑๗	๑๖๘	๑๗	๑๘๔	X	๕๕๕
๖ ภ จีตติ. → ๑๗๐	๑๗	๑๖๙	๑๗	๑๘๕	X	๕๕๘
ภัง. → ๑๗๑	๑๗	๑๗๐	๑๗	๑๘๖	X	๕๖๑
อุป. → ๑๗๒	๑๗	๑๗๑	๑๗	๑๘๗	X	๕๖๔
๗ ภ จีตติ. → ๑๗๓	๑๗	๑๗๒	๑๗	๑๘๘	X	๕๖๗
ภัง. → ๑๗๔	๑๗	๑๗๓	๑๗	๑๘๙	X	๕๗๐
อุป. → ๑๗๕	๑๗	๑๗๔	๑๗	๑๙๐	X	๕๗๓
๘ ภ จีตติ. → ๑๗๖	๑๗	๑๗๕	๑๗	๑๙๑	X	๕๗๖
ภัง. → ๑๗๗	๑๗	๑๗๖	๑๗	๑๙๒	X	๕๗๙
อุป. → ๑๗๘	๑๗	๑๗๗	๑๗	๑๙๓	X	๕๘๒
๙ ภ จีตติ. → ๑๗๙	๑๗	๑๗๘	๑๗	๑๙๔	X	๕๘๕
ภัง. → ๑๘๐	๑๗	๑๗๙	๑๗	๑๙๕	X	๕๘๘
อุป. → ๑๘๑	๑๗	๑๘๐	๑๗	๑๙๖	X	๕๙๑
๑๐ ภ จีตติ. → ๑๘๒	๑๗	๑๘๑	๑๗	๑๙๗	X	๕๙๔
ภัง. → ๑๘๓	๑๗	๑๘๒	๑๗	๑๙๘	X	๕๙๗
อุป. → ๑๘๔	๑๗	๑๘๓	๑๗	๑๙๙	X	๖๐๐
๑๑ ภ จีตติ. → ๑๘๕	๑๗	๑๘๔	๑๗	๒๐๐	X	๖๐๓
ภัง. → ๑๘๖	๑๗	๑๘๕	๑๗	๒๐๑	X	๖๐๖
อุป. → ๑๘๗	๑๗	๑๘๖	๑๗	๒๐๒	X	๖๐๙
๑๒ ภ จีตติ. → ๑๘๘	๑๗	๑๘๗	๑๗	๒๐๓	X	๖๑๒
ภัง. → ๑๘๙	๑๗	๑๘๘	๑๗	๒๐๔	X	๖๑๕

กัมมชกกลาป	จิตตชกกลาป	กัมมปัจจัย อตุษกกลาป	จิตตปัจจัย อตุษกกลาป	อตุฏปัจจัย อตุษกกลาป	อาหารช กกลาป	รวม กกลาป
อุป. → ๑๕๐	๑๗	๑๘๕	๑๗	๒๐๕	X	๖๑๘
๒ ข จีฎิ. → ๑๕๑	๑๗	๑๕๐	๑๗	๒๐๖	X	๖๒๑
ภัง. → ๑๕๒	๑๗	๑๕๑	๑๗	๒๐๗	X	๖๒๔
อุป. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๒	๑๗	๒๐๘	X	๖๒๗
๓ ข จีฎิ. → ๑๕๔	๑๗	๑๕๓	๑๗	๒๐๙	X	๖๓๐
ภัง. → ๑๕๕	๑๗	๑๕๔	๑๗	๒๑๐	X	๖๓๓
อุป. → ๑๕๖	๑๗	๑๕๕	๑๗	๒๑๑	X	๖๓๖
๔ ข จีฎิ. → ๑๕๗	๑๗	๑๕๖	๑๗	๒๑๒	X	๖๓๙
ภัง. → ๑๕๘	๑๗	๑๕๗	๑๗	๒๑๓	X	๖๔๒
อุป. → ๑๕๙	๑๗	๑๕๘	๑๗	๒๑๔	X	๖๔๕
๕ ข จีฎิ. → ๒๐๐	๑๗	๑๕๙	๑๗	๒๑๕	X	๖๔๘
ภัง. → ๒๐๑	๑๗	๒๐๐	๑๗	๒๑๖	X	๖๕๑
อุป. → ๒๐๒	๑๗	๒๐๑	๑๗	๒๑๗	X	๖๕๔
๑ ภ จีฎิ. → ๒๐๓	๑๗	๒๐๒	๑๗	๒๑๘	X	๖๕๗
ภัง. → ๒๐๔	๑๗	๒๐๓	๑๗	๒๑๙	X	๖๖๐
อุป. → ๒๐๕	๑๗	๒๐๔	๑๗	๒๒๐	X	๖๖๓
๒ ภ จีฎิ. → ๒๐๕	๑๗	๒๐๕	๑๗	๒๒๑	X	๖๖๓
ภัง. → ๒๐๕	๑๗	๒๐๕	๑๗	๒๒๑	X	๖๖๓

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถิที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกกลาปเกิด*

๑. กัมมชรูป กัมมชรูปนี้ตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นมา จนถึงขณะก่อนชีวิต-

๑ ตั้งแต่ตารางที่ ๒ ถึงตารางที่ ๔ เป็นการแสดงในอดิตรณกาลซึ่งเป็นกาลของทารกที่อยู่ในครรภ์ และยังมีอวัยวะเกิดขึ้นไม่ครบ โดยเฉพาะหทัยธาตุมีกำลังอ่อนมาก ฉะนั้นการเกิดขึ้นของขวนจิตในวิถิเหล่านี้ จึงมีเพียง ๕ ขณะเท่านั้น

นวกกลาปจะเกิดขึ้นนั้น ย่อมมีกัมมชรูปที่ดับไป ๓ กลาป ที่ตั้งอยู่ ๑๔๓ กลาป และเกิดขึ้นใหม่ ๓ กลาป รวมเป็น ๑๔๖ กลาป ดังนี้ทุกๆ ขณะของจิต ส่วนชีวิตนวกกลาปอันเป็นกัมมชรูปประเภทหนึ่งนั้น สำหรับบุคคลในกามภูมิ พวกคัพภเสยยกะที่เป็นมนุษย์นั้น ปรากฏว่าชีวิตนวกกลาปจะเกิดขึ้นภายหลังปฏิสนธิกาล แต่จะเกิดขึ้นในขณะใดของจิตดวงใดนั้นไม่เป็นที่แน่ชัด และการเกิดขึ้นของชีวิตนวกกลาปของแต่ละบุคคลก็ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นท่านภูิกจารย์จึงอนุมานเอาว่าอาจเกิดขึ้นในอุปาทักขณะ หรือฐิตินะหรือภังคักขณะของจิตดวงใดดวงหนึ่งหลังจากปฏิสนธิจิต และภายในสัปดาห์ที่ ๑ คือ กลตัสตดาหะก็ได้ การแสดงในตารางที่ ๒ นี้ สมมุติให้ชีวิตนวกกลาปเกิดขึ้นในอุปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ทั้งนี้ก็เพื่อสะดวกในการจำเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการยืนยันแน่นอน เมื่อสมมุติให้ชีวิตนวกกลาปเกิดขึ้นในอุปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) แล้ว ในอุปาทักขณะของจิตดวงนี้ ก็ย่อมมีกัมมชรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป รวมกับกัมมชรูปที่เกิดอยู่เดิม ๓ กลาป เป็นเกิดใหม่ ๔ กลาป ส่วนกัมมชรูปที่ดับไปก็คงดับไปเพียง ๓ กลาปตามเดิม เพราะชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นใหม่ยังไม่ถึงกำหนดที่จะดับ โดยเหตุนี้กัมมชรูปที่มีอยู่เดิม ๑๔๓ กลาป จึงเพิ่มขึ้นเป็น ๑๔๔ กลาป และจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้ทุกๆ ขณะของจิตเรื่อยๆ ไป จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) ชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับแต่ในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) นี่ก็ยังคงนับชีวิตนวกกลาปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงอุปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) ชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นในอุปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงหมดสิ้นไปเป็นอันว่าในอุปาทักขณะของจิตดวงนี้มีกัมมชรูปกำลังดับไป ๔ กลาป ตั้งอยู่ ๑๔๖ กลาป เกิดใหม่ ๔ กลาป รวม ๒๐๔ กลาป และ คงมีอยู่เป็นจำนวนเท่านี้ตลอดไปจนกว่ากัมมชรูปอื่นๆ จะเกิดขึ้นอีก

๒. กัมมปัจจัยอตุชรูป กัมมปัจจัยอตุชรูปนี้ได้กล่าวมาแล้วในตารางที่ ๑ ว่าเป็นอตุชรูปที่เกิดจากกัมมชรูปเป็นปัจจัยฐานการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี จำนวนกลาปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี เหมือนกับกัมมชรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่ออุปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑

(ก่อนชวนจิต) จึงจะมีรูปกลาปอยู่ ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม ต่อเมื่อถึงฐิติขณะของจิตดวงนี้ชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นที่อุปาทักขณะ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดกัมมปัจจัยอุตุรูปเพิ่มขึ้นอีก ๑ กลาปเป็น ๑๕๔ กลาป และเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไป จนถึงอุปาทักขณะของภวังกจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) กัมมปัจจัยอุตุรูปที่เกิดขึ้นในฐิติขณะของภวังกจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับ แต่ในอุปาทักขณะของภวังกจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้ก็ยังคงนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงฐิติขณะแล้วรูปนี้จึงดับหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐิติขณะของภวังกจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีกัมมปัจจัยอุตุรูปกำลังดับไป ๔ กลาป ตั้งอยู่ ๑๕๖ กลาป เกิดขึ้นใหม่ ๔ กลาป รวมเป็น ๒๐๔ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยๆ ไป จนกว่ากัมมรูปจะเปลี่ยนแปลงไปอีก

๓. **อุตุปัจจัยอุตุรูป** อุตุปัจจัยอุตุรูปนี้ได้กล่าวมาแล้วในตารางที่ ๑ ว่าเป็นอุตุรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตุรูป และจิตตปัจจัยอุตุรูปเป็นปัจจัย สำหรับในตารางที่ ๒ นี้ จิตตปัจจัยอุตุรูปไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนกัมมปัจจัยอุตุรูปมีเพิ่มขึ้นตั้งแต่ฐิติขณะของภวังกจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ฉะนั้นอุตุปัจจัยอุตุรูปย่อมมีเพิ่มขึ้นตั้งแต่ภวังกจิตดวงนี้เช่นเดียวกัน อุตุปัจจัยอุตุรูปนี้เดิมมีอยู่ ๑๗๐ กลาป ฉะนั้นในอุปาทักขณะและฐิติขณะของภวังกจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะมีอยู่ ๑๗๐ กลาปเท่าเดิม เมื่อถึงภวังกจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับ แต่ในฐิติขณะของจิตดวงนี้ก็ต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงภวังกจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจัยอุตุรูปกำลังดับไป ๕ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตุรูป ๔ กลาปรูปที่เกิดจากจิตตปัจจัยอุตุรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๑๒ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตุรูป ๑๕๖ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจัยอุตุรูป ๑๖ กลาป) และเกิดขึ้นใหม่ ๔ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตุรูป) รวม ๒๑๖ กลาป เมื่อถึงภวังกจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจัยอุตุรูปกำลังดับไป ๔ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตุรูป ๔ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๑๒ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตุรูป

๑๖๕ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจัยอุตฺตฺรูป ๑๖ กลาป) และเกิดใหม่อีก ๕ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตฺตฺรูป ๔ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจัยอุตฺตฺรูป ๑ กลาป) รวม ๒๒๑ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยไปจนกว่ากัมมปัจจัยอุตฺตฺรูป จะเปลี่ยนแปลงไปอีก

ในตารางที่ ๒ นี้ จิตตฺรูป และ จิตตปัจจัยอุตฺตฺรูป คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง อาหารรูป ยังไม่เกิดตามเดิมและการรวมรูปกลาปก็ไม่ มีเหตุผลอันใดเป็นพิเศษที่ควรจะนำมากล่าว

ตารางที่ ๓

แสดงรูปวิธีที่เริ่มตั้งแต่อาหารรูปเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจัยอุตฺตฺชกลาป	จิตตปัจจัยอุตฺตฺชกลาป	อาหารปัจจัยอุตฺตฺชกลาป	อุตฺตฺปัจจัยอุตฺตฺชกลาป	รวมกลาป
อุป. → ๒๐๔	๑๓	๑	๒๐๔	๑๓	X	๒๒๑	๖๖๔
๑ ภ จีตฺติ. → ๒๐๔	๑๓	๒	๒๐๔	๑๓	๑	๒๒๑	๖๖๖
ภัง. → ๒๐๔	๑๓	๓	๒๐๔	๑๓	๒	๒๒๒	๖๖๘
อุป. → ๒๐๔	๑๓	๔	๒๐๔	๑๓	๓	๒๒๓	๖๗๒
๒ ภ จีตฺติ. → ๒๐๔	๑๓	๕	๒๐๔	๑๓	๔	๒๒๔	๖๗๕
ภัง. → ๒๐๔	๑๓	๖	๒๐๔	๑๓	๕	๒๒๕	๖๗๘
อุป. → ๒๐๔	๑๓	๗	๒๐๔	๑๓	๖	๒๒๖	๖๘๑
๓ ภ จีตฺติ. → ๒๐๔	๑๓	๘	๒๐๔	๑๓	๗	๒๒๗	๖๘๔
ภัง. → ๒๐๔	๑๓	๙	๒๐๔	๑๓	๘	๒๒๘	๖๘๗
อุป. → ๒๐๔	๑๓	๑๐	๒๐๔	๑๓	๙	๒๒๙	๖๙๐
๔ ภ จีตฺติ. → ๒๐๔	๑๓	๑๑	๒๐๔	๑๓	๑๐	๒๓๐	๖๙๓
ภัง. → ๒๐๔	๑๓	๑๒	๒๐๔	๑๓	๑๑	๒๓๑	๖๙๖
อุป. → ๒๐๔	๑๓	๑๓	๒๐๔	๑๓	๑๒	๒๓๒	๖๙๙
๕ ภ จีตฺติ. → ๒๐๔	๑๓	๑๔	๒๐๔	๑๓	๑๓	๒๓๓	๗๐๒
ภัง. → ๒๐๔	๑๓	๑๕	๒๐๔	๑๓	๑๔	๒๓๔	๗๐๕

កំរងឯកតា	ទិចតឯកតា	អាហារឯកតា	កំរងប័ទ្យ ខុត្តឯកតា	ទិចតប័ទ្យ ខុត្តឯកតា	អាហារប័ទ្យ ខុត្តឯកតា	ខុត្តប័ទ្យ ខុត្តឯកតា	រួម ឯកតា
ខុប.→២០៤	១៧	១៦	២០៤	១៧	១៥	២៣៥	៧០៨
៦ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	១៧	២០៤	១៧	១៦	២៣៦	៧១១
វ៉ង.→២០៤	១៧	១៨	២០៤	១៧	១៧	២៣៧	៧១៤
ខុប.→២០៤	១៧	១៩	២០៤	១៧	១៨	២៣៨	៧១៧
៧ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	២០	២០៤	១៧	១៩	២៣៩	៧២០
វ៉ង.→២០៤	១៧	២១	២០៤	១៧	២០	២៤០	៧២៣
ខុប.→២០៤	១៧	២២	២០៤	១៧	២១	២៤១	៧២៦
៨ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	២៣	២០៤	១៧	២២	២៤២	៧២៩
វ៉ង.→២០៤	១៧	២៤	២០៤	១៧	២៣	២៤៣	៧៣២
ខុប.→២០៤	១៧	២៥	២០៤	១៧	២៤	២៤៤	៧៣៥
៩ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	២៦	២០៤	១៧	២៥	២៤៥	៧៣៨
វ៉ង.→២០៤	១៧	២៧	២០៤	១៧	២៦	២៤៦	៧៤១
ខុប.→២០៤	១៧	២៨	២០៤	១៧	២៧	២៤៧	៧៤៤
១០ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	២៩	២០៤	១៧	២៨	២៤៨	៧៤៧
វ៉ង.→២០៤	១៧	៣០	២០៤	១៧	២៩	២៤៩	៧៥០
ខុប.→២០៤	១៧	៣១	២០៤	១៧	៣០	២៥០	៧៥៣
១១ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	៣២	២០៤	១៧	៣១	២៥១	៧៥៦
វ៉ង.→២០៤	១៧	៣៣	២០៤	១៧	៣២	២៥២	៧៥៩
ខុប.→២០៤	១៧	៣៤	២០៤	១៧	៣៣	២៥៣	៧៦២
១២ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	៣៥	២០៤	១៧	៣៤	២៥៤	៧៦៥
វ៉ង.→២០៤	១៧	៣៦	២០៤	១៧	៣៥	២៥៥	៧៦៨
ខុប.→២០៤	១៧	៣៧	២០៤	១៧	៣៦	២៥៦	៧៧១
១៣ វ ឆ្នាំ.→២០៤	១៧	៣៨	២០៤	១៧	៣៧	២៥៧	៧៧៤
វ៉ង.→២០៤	១៧	៣៩	២០៤	១៧	៣៨	២៥៨	៧៧៧

กัมมชกาล	จิตตชกาล	อาหารช กาล	กัมมปัจจัย อุตฺตชกาล	จิตตปัจจัย อุตฺตชกาล	อาหารปัจจัย อุตฺตชกาล	อุตฺตปัจจัย อุตฺตชกาล	รวม กาล
อุป.→๒๐๔	๑๗	๔๐	๒๐๔	๑๗	๓๕	๒๕๕	๗๘๐
๓ ข จีตติ.→๒๐๔	๑๗	๔๑	๒๐๔	๑๗	๔๐	๒๖๐	๗๘๓
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๔๒	๒๐๔	๑๗	๔๑	๒๖๑	๗๘๖
อุป.→๒๐๔	๑๗	๔๓	๒๐๔	๑๗	๔๒	๒๖๒	๗๘๕
๔ ข จีตติ.→๒๐๔	๑๗	๔๔	๒๐๔	๑๗	๔๓	๒๖๓	๗๘๘
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๔๕	๒๐๔	๑๗	๔๔	๒๖๔	๗๙๑
อุป.→๒๐๔	๑๗	๔๖	๒๐๔	๑๗	๔๕	๒๖๕	๗๙๔
๕ ข จีตติ.→๒๐๔	๑๗	๔๗	๒๐๔	๑๗	๔๖	๒๖๖	๗๙๗
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๔๘	๒๐๔	๑๗	๔๗	๒๖๗	๘๐๐
อุป.→๒๐๔	๑๗	๔๙	๒๐๔	๑๗	๔๘	๒๖๘	๘๐๓
๑ ภ จีตติ.→๒๐๔	๑๗	๕๐	๒๐๔	๑๗	๔๙	๒๖๙	๘๐๖
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๐๔	๑๗	๕๐	๒๗๐	๘๐๙
อุป.→๒๐๔	๑๗	๕๒	๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๗๑	๘๑๒
๒ ภ จีตติ.→๒๐๔	๑๗	๕๓	๒๐๔	๑๗	๕๒	๒๗๒	๘๑๕
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๕๔	๒๐๔	๑๗	๕๓	๒๗๓	๘๑๘

อธิบายความเป็นไปของรูปวิธี่ที่เริ่มตั้งแต่อาหารรูปเกิด

๑. อาหารรูป อาหารรูปนี้สำหรับพวกกัมมเสยยกะ ที่เป็นมนุษย์ปรากฏว่า จะเกิดขึ้นภายหลังชีวิตนวกกาล คือในสัปดาห์ที่ ๒ หรือที่ ๓ และหลังจาก อาหารที่มารดาบริโภคนั้นซึมซาบในร่างกายของเด็ก แต่จะเกิดในขณะใดของจิตดวงใดก็ได้และการเกิดขึ้นแห่งอาหารรูปของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน ในตารางที่ ๓ นี้เพื่อสะดวกแก่การจำจึงได้สมมุติให้อาหารรูปเกิดที่อุปาทกขณะของภวังคจิต ดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) และลักษณะการเกิดขึ้นของอาหารรูปนี้ย่อมเกิดขึ้นทุกๆ ขณะของจิต และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะตั้งอยู่เท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวง หรือ

เท่ากับ ๕๑ ขณะเล็กของจิตจึงจะดับไปฉะนั้น เมื่อสมมุติให้อาหารรูปเกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ดังนี้แล้ว อาหารรูปย่อมเกิดขึ้นและตั้งอยู่ในอุปาทะ ฐิติ ภังคะของจิตดวงนี้ ๑, ๒, ๓ กลาปโดยลำดับ และจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนถึงภังคขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) จะมีอาหารรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๕๑ กลาป และในจำนวนอาหารรูป ๕๑ กลาปนี้ รวมทั้งอาหารรูปที่เกิดพร้อมกันกับอุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ซึ่งกำลังจะดับในภังคขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) นี้ด้วย แต่ในขณะจิตนี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังจะดับนี้ด้วยเพราะยังไม่หมดสิ้นไป เมื่อถึงอุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) จึงดับหมดสิ้นแต่ในอุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) ก็มีอาหารรูปกำลังดับไปอีก ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๔๙ กลาปและเกิดใหม่ ๑ กลาปรวมเป็น ๕๑ กลาปเท่าเดิม และมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไป จนกว่าอาหารรูปนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอื่น

๒. อาหารปัจจัยอุตุรูป อาหารปัจจัยอุตุรูปเป็นอุตุรูปที่เกิดจากอาหารรูปเป็นปัจจัย เมื่อมีอาหารรูปเกิดขึ้นและได้ตั้งอยู่ถึงฐิติขณะแล้ว อาหารปัจจัยอุตุรูปก็ย่อมเกิดขึ้น ฉะนั้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปของอาหารปัจจัยอุตุรูปก็เป็นไปตามทำนองในเดียวกับอาหารรูปทุกประการ ผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะ เมื่อสมมุติให้อาหารรูปเกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) อาหารปัจจัยอุตุรูปก็ย่อมเกิดขึ้นที่ฐิติขณะของจิตดวงเดียวกัน จำนวนที่เพิ่มขึ้นก็เป็นไปตามทำนองเดียวกัน และการดับของอาหารปัจจัยอุตุรูปก็เริ่มดับที่อุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) แต่ในอุปาทกขณะของจิตดวงนี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงฐิติขณะของจิตดวงนี้รูปนี้จึงหมดสิ้นไป ฉะนั้นในฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) จึงมีอาหารรูปกำลังดับไป ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๔๙ กลาป และเกิดใหม่ ๑ กลาปรวม ๕๑ กลาป

๓. อุตุปัจจัยอุตุรูป อุตุปัจจัยอุตุรูปซึ่งได้กล่าวไว้ในตารางที่ ๑ และที่ ๒ ว่าเป็นรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุตุรูป และจิตตปัจจัยอุตุรูปเป็นปัจจัย แต่เมื่อมาถึงตารางที่ ๓ นี้ ต้องแสดงว่าเป็นรูปที่เกิดจากอาหารปัจจัยอุตุรูปเพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง ฉะนั้นเมื่อปรากฏว่ามีอาหารปัจจัยอุตุรูปเกิดขึ้นที่ฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ดังนี้ อุตุปัจจัยอุตุรูปที่มีอยู่เดิม (ในตารางที่ ๒)

จำนวน ๒๒๑ กลาปนั้นจะคงยืนจำนวน ๒๒๑ กลาปอยู่เพียงฐิติขณะของภวังคจิตดวงนี้เท่านั้น เมื่อถึงภังคภังคขณะก็จะมีอุตฺตัจจยอุตฺตชรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป รวมเป็น ๒๒๒ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากอาหารปัจจยอุตฺตชรูปที่เกิดขึ้นที่ฐิติขณะของจิตดวงนี้นั่นเอง และจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนถึงฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) รูปที่เกิดขึ้นที่ภังคภังคขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับไป แต่การนับก็ยังคงต้องนับรูปที่กำลังดับไปนี้ด้วยเช่นเดียวกัน ต่อเมื่อถึงภังคภังคขณะของจิตดวงนี้ รูปที่ดับนี้จึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตฺตัจจยอุตฺตชรูปกำลังดับไป ๖ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตฺตชรูป ๔ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตฺตชรูป ๑ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตฺตชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๖๑ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตฺตชรูป ๑๕๖ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตฺตชรูป ๑๖ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตฺตชรูป ๔๙ กลาป) และเกิดใหม่ ๕ กลาป รวม ๒๗๒ กลาป ต่อเมื่อถึงภังคภังคขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตฺตัจจยอุตฺตชรูปดับ ๕ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตฺตชรูป ๔ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตฺตชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๖๑ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตฺตชรูป ๑๕๖ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตฺตชรูป ๑๖ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตฺตชรูป ๔๙ กลาป) และรูปที่เกิดขึ้นใหม่ ๖ กลาป รวม ๒๗๒ กลาป

ตารางที่ ๔

แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตูกกลาปเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตฺตชกลาป	จิตตปัจจยอุตฺตชกลาป	อาหารปัจจยอุตฺตชกลาป	อุตฺตัจจยอุตฺตชกลาป	รวมกลาป
อุป. → ๒๐๘	๑๗	๕๑	๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๗๒	๘๒๐
๑ ภ ฐิติ. → ๒๑๒	๑๗	๕๑	๒๐๘	๑๗	๕๑	๒๗๒	๘๒๘
ภัง. → ๒๑๖	๑๗	๕๑	๒๑๒	๑๗	๕๑	๒๗๖	๘๔๐

កំរងឧទាហរណ៍	ចំនួនឧទាហរណ៍	អត្ថបទឧទាហរណ៍	កំរងបំប្លែង ឧទាហរណ៍	ចំនួនបំប្លែង ឧទាហរណ៍	អត្ថបទបំប្លែង ឧទាហរណ៍	ចំនួនបំប្លែង ឧទាហរណ៍	សរុប ឧទាហរណ៍
ឧ. ១. → ២២០	១៧	៥១	២១៦	១៧	៥១	២៨០	៨៥២
២ រា. ឆ្នាំ. → ១២៤	១៧	៥១	២២០	១៧	៥១	២៨៤	៨៦៤
រា. ១. → ២២៨	១៧	៥១	២២៤	១៧	៥១	២៨៨	៨៧៦
ឧ. ១. → ២៣២	១៧	៥១	២២៨	១៧	៥១	២៩២	៨៨៨
៣ រា. ឆ្នាំ. → ២៣៦	១៧	៥១	២៣២	១៧	៥១	២៩៦	៩០០
រា. ១. → ២៤០	១៧	៥១	២៣៦	១៧	៥១	៣០០	៩១២
ឧ. ១. → ២៤៤	១៧	៥១	២៤០	១៧	៥១	៣០៤	៩២៤
៤ រា. ឆ្នាំ. → ២៤៨	១៧	៥១	២៤៤	១៧	៥១	៣០៨	៩៣៦
រា. ១. → ២៥២	១៧	៥១	២៤៨	១៧	៥១	៣១២	៩៤៨
ឧ. ១. → ២៥៦	១៧	៥១	២៥២	១៧	៥១	៣១៦	៩៦០
៥ រា. ឆ្នាំ. → ២៦០	១៧	៥១	២៥៦	១៧	៥១	៣២០	៩៧២
រា. ១. → ២៦៤	១៧	៥១	២៦០	១៧	៥១	៣២៤	៩៨៤
ឧ. ១. → ២៦៨	១៧	៥១	២៦៤	១៧	៥១	៣២៨	៩៩៦
៦ រា. ឆ្នាំ. → ២៧២	១៧	៥១	២៦៨	១៧	៥១	៣៣២	១០០៨
រា. ១. → ២៧៦	១៧	៥១	២៧២	១៧	៥១	៣៣៦	១០២០
ឧ. ១. → ២៨០	១៧	៥១	២៧៦	១៧	៥១	៣៤០	១០៣២
៧ រា. ឆ្នាំ. → ២៨៤	១៧	៥១	២៨០	១៧	៥១	៣៤៤	១០៤៤
រា. ១. → ២៨៨	១៧	៥១	២៨៤	១៧	៥១	៣៤៨	១០៥៦
ឧ. ១. → ២៩២	១៧	៥១	២៨៨	១៧	៥១	៣៥២	១០៦៨
៨ រា. ឆ្នាំ. → ២៩៦	១៧	៥១	២៩២	១៧	៥១	៣៥៦	១០៨០
រា. ១. → ៣០០	១៧	៥១	២៩៦	១៧	៥១	៣៦០	១០៩២
ឧ. ១. → ៣០៤	១៧	៥១	៣០០	១៧	៥១	៣៦៤	១១០៤
៩ រា. ឆ្នាំ. → ៣០៨	១៧	៥១	៣០៤	១៧	៥១	៣៦៨	១១១៦
រា. ១. → ៣១២	១៧	៥១	៣០៨	១៧	៥១	៣៧២	១១២៨

កំរងឧទាហរណ៍	ទិន្នន័យឧទាហរណ៍	ឧទាហរណ៍	កំរងបំប្លែងទិន្នន័យឧទាហរណ៍	ទិន្នន័យបំប្លែងទិន្នន័យឧទាហរណ៍	ឧទាហរណ៍បំប្លែងទិន្នន័យឧទាហរណ៍	ទិន្នន័យបំប្លែងទិន្នន័យឧទាហរណ៍	សរុបឧទាហរណ៍
ឧ. → ៣១៦	១៧	៥១	៣១៦	១៧	៥១	៣១៦	១១៤០
១០ ឆ្នាំ. → ៣២០	១៧	៥១	៣១៦	១៧	៥១	៣១៦	១១៤២
រ៉ាង. → ៣២៤	១៧	៥១	៣២០	១៧	៥១	៣១៦	១១៤៤
ឧ. → ៣២៨	១៧	៥១	៣២៤	១៧	៥១	៣១៦	១១៤៦
១១ ឆ្នាំ. → ៣៣២	១៧	៥១	៣២៨	១៧	៥១	៣១៦	១១៤៨
រ៉ាង. → ៣៣៦	១៧	៥១	៣៣២	១៧	៥១	៣១៦	១១៥០
ឧ. → ៣៤០	១៧	៥១	៣៣៦	១៧	៥១	៣១៦	១១៥២
១២ ឆ្នាំ. → ៣៤៤	១៧	៥១	៣៤០	១៧	៥១	៣១៦	១១៥៤
រ៉ាង. → ៣៤៨	១៧	៥១	៣៤៤	១៧	៥១	៣១៦	១១៥៦
ឧ. → ៣៥២	១៧	៥១	៣៤៨	១៧	៥១	៣១៦	១១៥៨
១៣ ឆ្នាំ. → ៣៥៦	១៧	៥១	៣៥២	១៧	៥១	៣១៦	១១៦០
រ៉ាង. → ៣៦០	១៧	៥១	៣៥៦	១៧	៥១	៣១៦	១១៦២
ឧ. → ៣៦៤	១៧	៥១	៣៦០	១៧	៥១	៣១៦	១១៦៤
១៤ ឆ្នាំ. → ៣៦៨	១៧	៥១	៣៦៤	១៧	៥១	៣១៦	១១៦៦
រ៉ាង. → ៣៧២	១៧	៥១	៣៦៨	១៧	៥១	៣១៦	១១៦៨
ឧ. → ៣៧៦	១៧	៥១	៣៧២	១៧	៥១	៣១៦	១១៧០
១៥ ឆ្នាំ. → ៣៨០	១៧	៥១	៣៧៦	១៧	៥១	៣១៦	១១៧២
រ៉ាង. → ៣៨៤	១៧	៥១	៣៨០	១៧	៥១	៣១៦	១១៧៤
ឧ. → ៣៨៨	១៧	៥១	៣៨៤	១៧	៥១	៣១៦	១១៧៦
១៦ ឆ្នាំ. → ៣៩២	១៧	៥១	៣៨៨	១៧	៥១	៣១៦	១១៧៨
រ៉ាង. → ៣៩៦	១៧	៥១	៣៩២	១៧	៥១	៣១៦	១១៨០
ឧ. → ៤០០	១៧	៥១	៣៩៦	១៧	៥១	៣១៦	១១៨២
១៧ ឆ្នាំ. → ៤០៤	១៧	៥១	៤០០	១៧	៥១	៣១៦	១១៨៤
រ៉ាង. → ៤០៨	១៧	៥១	៤០៤	១៧	៥១	៣១៦	១១៨៦

กัมมชกาล	จิตตชกาล	อาหารชกาล	กัมมปัจจัย อุตฺตชกาล	จิตตปัจจัย อุตฺตชกาล	อาหารปัจจัย อุตฺตชกาล	อุตฺตปัจจัย อุตฺตชกาล	รวม กาล
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๒	๑๔๒๔
๒ ภ ฐิติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘

อธิบายความเป็นไปของรูปวิธี่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตูกกลาปเกิด

๑. กัมมรูป กัมมรูปที่แสดงไว้ในตารางที่ ๓ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่อาหารรูปเกิดว่ามีอยู่ ๒๐๔ กลาปนั้น ในระยะเวลาต่อมาก็จะมีจำนวนอยู่เท่านี้จนถึงสัปดาห์ที่ ๑๑ จากปฏิสนธิกาล จักขวาทิจตูกกลาป คือจักขุทสกกลาป ๑ โสททสกกลาป ๑ ฆานทสกกลาป ๑ และชีวหาทสกกลาป ๑ ก็เกิด การเกิดขึ้นของกัมมรูปทั้ง ๔ กลาปนี้ย่อมเกิดขึ้นในสัปดาห์ที่ ๑๑ แน่นนอนและจะเกิดขึ้นในขณะใดของจิตดวงใดก็ได้ กัมมรูปทั้ง ๔ กลาปนี้ ทสกกลาปใดจะเกิดขึ้นก่อนหลังกันก็ได้ และการเริ่มเกิดของทสกกลาปทั้ง ๔ นี้ไม่ใช่เกิดพร้อมกันในขณะจิตเดียวกัน แต่การเริ่มเกิดของทสกกลาปทั้ง ๔ นี้ย่อมเริ่มเกิดในสัปดาห์ที่ ๑๑ ด้วยกัน ส่วนในตารางที่ ๔ นี้ แสดงกัมมรูปทั้ง ๔ กลาปเริ่มเกิดที่อุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) พร้อมกันนั้น ถ้าว่าตามสภาวะแล้วก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่ที่แสดงไว้เช่นนี้ก็เพื่อให้จำง่าย และสะดวกแก่การอธิบายเท่านั้น การเกิดขึ้นของกัมมรูปรูปย่อมเกิดขึ้นทุกๆ ขณะของจิตดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นในอุปาทะ ฐิติ ภังคะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงมีกัมมรูปเพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่เดิม ๒๐๔ กลาป เป็น ๒๐๘, ๒๑๒, ๒๑๖ ตามลำดับ และเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไป จนถึงภังค์กขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) รูปที่เกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ก็เริ่มดับ แต่ในภังค์กขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) นี้ ก็ยังคงต้องนับรูปที่กำลังดับไปนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงอุปาทกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) จึงหมดสิ้นไป แต่ในอุปาทกขณะของภวังคจิตดวงนี้ก็มีกำลังดับไปอีก ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๕๒ กลาป และเกิดขึ้นใหม่ ๘ กลาป รวมเป็น ๔๐๘ กลาป (คือกายทสกกลาป ภาวทสก-

กลาปวัตถุทสกกลาป ชีวิตนวกกลาป จักขุทสกกลาป โสตทสกกลาป ฆานทสก-
กลาป จิวหาทสกกลาป อย่างละ ๕๑ กลาป) และจะมีอยู่เป็นจำนวนเท่านี้ตลอด
ไป จนถึงมรณาสันนิวติ จึงจะมีการเปลี่ยนแปลงไป

๒. กัมมปัจจัยอุตฺตฺรูป กัมมปัจจัยอุตฺตฺรูปที่แสดงไว้ในตารางที่ ๓ มีอยู่
๒๐๔ กลาปนั้น แต่ในตารางที่ ๔ นี้แสดงว่ามีกัมมรูปเกิดขึ้นที่อุปาทักขณะของ
ภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) เป็นต้นไปอีกขณะจิตละ ๔ กลาป ดังนั้นกัมม-
ปัจจัยอุตฺตฺรูปก็ย่อมมีจำนวนเพิ่มขึ้นตั้งแต่ฐิติขณะของจิตดวงนี้เป็นต้นไปเช่นเดียวกัน
ฉะนั้นในอุปาทะ ฐิติ กังคะ ของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) นี้จึงมีกัมม-
ปัจจัยอุตฺตฺรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ๒๐๔, ๒๐๘, ๒๑๒ กลาปตามลำดับและจะเพิ่ม
ขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนถึงอุปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต)
กัมมปัจจัยอุตฺตฺรูปที่เกิดขึ้นที่ฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ก็เริ่ม
ดับ แต่ในขณะจิตนี้ต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงฐิติขณะของจิตดวงนี้รูปที่
ดับนั้นจึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต)
นี้ มีกัมมปัจจัยอุตฺตฺรูปกำลังดับไป ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๕๒ กลาป เกิดขึ้นใหม่ ๘
กลาป รวม ๔๐๘ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้ตลอดไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง
เป็นอย่างอื่น

๓. อุตฺปัจจัยอุตฺตฺรูป อุตฺปัจจัยอุตฺตฺรูปนี้ ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นรูปที่เกิด
จากกัมมปัจจัยอุตฺตฺรูป จิตตปัจจัยอุตฺตฺรูป และอาหารปัจจัยอุตฺตฺรูปทั้ง ๓ นี้เป็น
ปัจจัย ฉะนั้นเมื่อกัมมปัจจัยอุตฺตฺรูปมีเพิ่มขึ้นที่ฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อน
ชวนจิต) เป็นต้นไป อุตฺปัจจัยอุตฺตฺรูปก็ย่อมมีเพิ่มขึ้นที่ภังคักขณะของจิตดวง
เดียวกันนี้เป็นต้นไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้นในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อน
ชวนจิต) จึงมีอุตฺปัจจัยอุตฺตฺรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๒๗๖ กลาป เพิ่มขึ้นจากในตารางที่ ๓
ที่มีอยู่ ๒๗๒ กลาป และจะเพิ่มขึ้นเรื่อยไปทุกๆ ขณะจิต จนถึงฐิติขณะของ
ภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) รูปที่เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑
(ก่อนชวนจิต) จึงจะดับ แต่ในฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ นี้ก็ยังคงนับรูปที่
กำลังดับนี้ด้วยต่อเมื่อถึงภังคักขณะจึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐิติขณะของจิตดวง
ที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตฺปัจจัยอุตฺตฺรูปกำลังดับ ๑๐ กลาป (คือรูปที่เกิดจาก
กัมมปัจจัยอุตฺตฺรูป ๘ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจัยอุตฺตฺรูป ๑ กลาป รูปที่เกิด

จากอาหารปัจจัยอุดหนุนรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๔๕๗ กลาป (คือรูปที่เกิดจาก
กัมมปัจจัยอุดหนุนรูป ๓๕๒ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจัยอุดหนุนรูป ๑๖ กลาป รูป
ที่เกิดจากอาหารปัจจัยอุดหนุนรูป ๔๕ กลาป) เกิดขึ้น ๕ กลาป รวม ๔๗๖ กลาป
ต่อเมื่อถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุดหนุนปัจจัยอุดหนุนรูป
กำลังดับ ๕ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัยอุดหนุนรูป ๘ กลาป รูปที่เกิดจาก
อาหารปัจจัยอุดหนุนรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๔๕๗ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจัย-
อุดหนุนรูป ๓๕๒ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจัยอุดหนุนรูป ๑๖ กลาป รูปที่เกิดจาก
อาหารปัจจัยอุดหนุนรูป ๔๕ กลาป) และรูปที่เกิดขึ้นใหม่ ๑๐ กลาป รวม ๔๗๖ กลาป
และคงมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง

ในตารางที่ ๔ นี้ จิตตรูป อาหารรูป จิตตปัจจัยอุดหนุนรูป อาหารปัจจัย-
อุดหนุนรูป คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผล
เป็นพิเศษที่จะนำมากล่าว

ตารางที่ ๔
แสดงรูปวิถีในขณะปญฺหาวารวิถีเกิด

กัมมขกลาป	จิตตขกลาป	อาหารข กลาป	กัมมปัจจัย อุดหนุนกลาป	จิตตปัจจัย อุดหนุนกลาป	อาหารปัจจัย อุดหนุนกลาป	อุดหนุนปัจจัย อุดหนุนกลาป	รวม กลาป
อุป. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ที จิตฺติ. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
น จิตฺติ. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ท จิตฺติ. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘

กัมมขกลาป	จิตตขกลาป	อาหารขกลาป	กัมมปัจจัยขกลาป	จิตตปัจจัยขกลาป	อาหารปัจจัยขกลาป	อตุปัจจัยขกลาป	รวมกลาป
อุป.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๓ ภ จีติ.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๔ ภ จีติ.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๖
๕ ภ จีติ.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๖
ภัง.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
อุป.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
๖ ภ จีติ.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
ภัง.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีนในขณะทีปญฺจหาวรวิถึเกิด

๑. จิตตขรูป จิตตขรูปนี้ได้กล่าวไว้ในตารางที่ ๑ว่าจะเกิดขึ้นแต่เฉพาะอุปาทกขณะของจิตแต่ละดวงนั้น ที่กล่าวไว้ดังนั้นเป็นการกล่าวโดยทั่วไป ยังไม่ได้กล่าวถึงข้อยกเว้น เพราะแท้จริงในขณะทีทวิปญฺจวิญญานจิตเกิดขึ้น จิตตขรูปจะไม่เกิดขึ้นเลย เพื่อให้ได้ความชัดเจน จึงขอกล่าวถึงการเกิดดับของรูปประเภทนี้เมื่อมีอยู่อย่างเต็มที่ (เฉพาะในตารางที่ ๑-๔) ซึ่งมีจำนวนอย่างมาก ๑๗ กลาป นั้นซ้ำอีกครั้งหนึ่ง คือในอุปาทกขณะของจิตแต่ละดวงย่อมมีรูปที่ดับไปแล้ว (ไม่ต้องนับ) ๑ กลาป รูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป รูปที่กำลังเกิดใหม่ ๑ กลาป รวม (เฉพาะที่ต้องนับ) ๑๗ กลาป เมื่อถึงฐิตินะของจิตแต่ละดวงย่อมมีแต่รูปที่กำลังตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และเมื่อถึงภังคกขณะของจิตแต่ละดวง ย่อมมีรูปที่กำลังดับ (ซึ่งต้องนับ) ๑ กลาป รูปที่กำลังตั้งอยู่ ๑๖ กลาป รวม ๑๗ กลาป เป็นดังนี้เรื่อยมาจนถึงตารางที่ ๕ นี้เมื่ออุปาทกขณะของทวิปญฺจวิญญานจิต จิตตขรูปจึง

คงมีที่ดับไปแล้ว (ไม่ต้องนับ) ๑ กลาป ที่กำลังตั้งอยู่ ๑๖ กลาป ส่วนที่เกิดขึ้นใหม่ไม่มีคงเป็นรูปที่ต้องนับมีจำนวน ๑๖ กลาป เมื่อถึงฐิติขณะคงมีเฉพาะรูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะก็คงมีตั้งอยู่ ๑๕ กลาป และที่กำลังดับ (ซึ่งต้องนับ) ๑ กลาป รวม ๑๖ กลาป และเมื่อถึงอุปาทกขณะของสัมปฏิจจกิตติก็มีรูปที่ดับไปแล้ว (ไม่ต้องนับ) ๑ กลาป รูปที่ตั้งอยู่ ๑๕ กลาป รูปที่เกิดใหม่ ๑ กลาป รวม (เฉพาะที่ต้องนับ) ๑๖ กลาป เวียนกันดังนี้เรื่อยไปจนถึงฐิติขณะของภวัคจิตตดวงที่ ๔ จึง มีแต่รูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะของจิตตดวงนี้ก็มีแต่รูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เช่นเดียวกัน รูปที่กำลังดับไม่มีทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่ออุปาทกขณะของทวิปัญญวิญญาณจิต ไม่มีรูปเกิดขึ้นนั่นเอง ฉะนั้นเมื่อถึงอุปาทกขณะของภวัคจิตตดวงที่ ๕ จึงมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เกิดขึ้นใหม่ ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป เมื่อถึงฐิติขณะก็มีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะก็คงมีตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และกำลังดับไป ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาป และเวียนกันโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง

๒. จิตตปัจจัยอุตฺตชรูป จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปนี้ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการคงเป็นแต่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงของรูปประเภทนี้ จึงเริ่มตั้งแต่ฐิติขณะของทวิปัญญวิญญาณจิต คือลดจาก ๑๗ กลาปที่มีอยู่อย่างเดิมลง ๑ กลาป คงเหลือ ๑๖ กลาป และจะมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยมาจนถึงฐิติขณะของภวัคจิตตดวงที่ ๕ จึงกลับเพิ่มขึ้นอีก ๑ กลาป คงเป็น ๑๗ กลาปตามเดิมทั้งนี้ย่อมมีเหตุผลเป็นอย่างเดียวกับจิตตชรูปทุกประการ

๓. อุตฺตปัจจัยอุตฺตชรูป อุตฺตปัจจัยอุตฺตชรูปนี้โดยที่เป็นผลมาจากจิตตปัจจัยอุตฺตชรูป เมื่อจิตตปัจจัยอุตฺตชรูปมีการเปลี่ยนแปลงไป รูปประเภทนี้ก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้นรูปที่มีอยู่ในตารางที่ ๔ จำนวน ๔๗๖ กลาป นั้นเมื่อถึงภังคักขณะของทวิปัญญวิญญาณจิตจึงลดลง ๑ กลาป เหลือ ๔๗๕ กลาป และมีจำนวนเท่านี้เรื่อยมา จนถึงภังคักขณะของภวัคจิตตดวงที่ ๕ จึงกลับเพิ่มขึ้นเป็น ๔๗๖ กลาปตามเดิม ทั้งนี้ย่อมมีเหตุผลเป็นอย่างเดียวกันกับจิตตปัจจัยอุตฺตชรูปทุกประการ

ในตารางที่ ๕ นี้ กัมมชรูป อาหารชรูป กัมมปัจจัยอุตฺตชรูป อาหารปัจจัยอุตฺตชรูป คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่ มีเหตุผลเป็นพิเศษที่จะนำมากล่าว

ตารางที่ ๖
แสดงรูปวิถีในขณะเข้านิโรธสมาบัติ

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัยชกฺลาป	จิตตปัจจัยชกฺลาป	อาหารปัจจัยชกฺลาป	อตุปัจจัยชกฺลาป	รวมชกฺลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๑. ฌ. จีตฺติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๒. ฌ. จีตฺติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๖
๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๔
๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๓
๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๒
๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๑
๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๐
๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๙
๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๘
๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๗
๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๖
๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๕
๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๔
๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๓

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัย อตุลฺลชกฺลาป	จิตตปัจจัย อตุลฺลชกฺลาป	อาหารปัจจัย อตุลฺลชกฺลาป	อตุลฺลปัจจัย อตุลฺลชกฺลาป	รวม ชกฺลาป
๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๒
๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๑
๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๐
๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๐๕
๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๗๐	๑๔๐๘
๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๕	๑๔๐๗
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๕	๑๔๐๖
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๕	๑๔๐๕
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๔
๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๓
๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๒
๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๑
๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๐
๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๗	๑๓๙๙
๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๖
๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๗
๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๖
๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๕
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๔
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๓
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๒
๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๑
๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๐
๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๘๙

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัย อสุชกฺลาป	จิตตปัจจัย อสุชกฺลาป	อาหารปัจจัย อสุชกฺลาป	อตุปัจจัย อสุชกฺลาป	รวม กฺลาป
๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๘๘
๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๓	๑๓๘๗
๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๖
๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๕
๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๔
๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๓
๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๒
๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๑
๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๘๐
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๗๙
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๖๐	๑๓๗๘
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๗
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๖
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๕
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๔
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๓

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถิในขณะเข้านิโรธสมาบัติ

๑. จิตตชรูป การเข้านิโรธสมาบัตินั้น เมื่อพระอนาคามีบุคคล หรือพระอรหันตบุคคลได้เข้าฌานสมาบัติ ๘ หรือ ๙ โดยลำดับ จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะแล้ว ก็เป็นอันเข้าถึงนิโรธสมาบัติ และตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป จิตเจตสิก ก็ดับหมด และจิตตชรูปก็ไม่เกิดอีก จนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติ ส่วนจิตตชรูปที่ตั้งอยู่เดิมเมื่อครบอายุแล้วก็ดับไปตามลำดับ ฉะนั้น จิตตชรูปที่มีอยู่เดิม (ตามตารางที่ ๕) จำนวน ๑๗ กฺลาป ซึ่งได้แสดงการเกิดดับไว้ว่าในอุปาทกขณะของจิต (แต่ละดวง) มีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กฺลาป เกิดใหม่ ๑ กฺลาป รวม ๑๗ กฺลาป วิถีขณะมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๗ กฺลาป และ

ภังคักขณะจะมีตั้งอยู่ ๑๖ กลาป กำลังดับ ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาปนั้น โดยอาการดังกล่าวนี้ในภังคักขณะของฉานจิตดวงที่ ๒ จึงมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป กำลังดับ ๑ กลาปเช่นเดียวกัน ต่อจากนี้จิตเจตสิกก็ดับหมด ฉะนั้นการที่จะกล่าวต่อไปจึงเป็นเพียงอนุমানเอาเท่านั้น คือต่อจากภังคักขณะของฉานจิตดวงที่ ๒ แล้วอนุমানเอาว่าเป็นอุปาทกขณะของจิตดวงต่อไป ในขณะนั้นจะมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาปแต่ที่เกิดใหม่ไม่มีจึงคงมีอยู่เพียง ๑๖ กลาป ในฐิติขณะก็คงมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาปและในภังคักขณะก็จะมีตั้งอยู่ ๑๕ กลาป และกำลังดับไป ๑ กลาป จิตตชรูปจะลดจำนวนลงดังนี้เรื่อยๆ ไป ทุกกระยะเวลาที่อนุমানว่าถึงภังคักขณะของจิตแต่ละดวง จนอนุমানว่าถึงอุปาทกขณะของจิตดวงที่ ๑๗ จิตตชรูปจะดับหมดไม่มีเหลืออยู่เลย และจะคงอยู่ในสภาพนี้จนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติ

๒. จิตตปัจจยอุตฺตชรูป จิตตปัจจยอุตฺตชรูปนี้ก็จะเป็นไปในทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการคงเป็นแต่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงของรูปประเภทนี้ จึงเริ่มตั้งแต่ที่อนุমানว่าเป็นฐิติขณะของจิตดวงที่ต่อจากฉานจิตดวงที่ ๒ และลดจำนวนลงเรื่อยๆ ไปทุกขณะที่อนุমানว่าเป็นฐิติขณะของจิตแต่ละดวงจนถึงฐิติขณะของจิตที่อนุমানว่าเป็นดวงที่ ๑๗ จิตตปัจจยอุตฺตชรูปก็ดับหมด และจะคงอยู่ในสภาพนี้เรื่อยไปจนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติเช่นเดียวกัน

๓. อุตฺตปัจจยอุตฺตชรูป อุตฺตปัจจยอุตฺตชรูปนี้โดยเป็นผลมาจากจิตตปัจจยอุตฺตชรูป เมื่อจิตตปัจจยอุตฺตชรูปมีการเปลี่ยนแปลง รูปประเภทนี้ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นเดียวกัน ฉะนั้นรูปที่มีอยู่ในตารางที่ ๕ จำนวน ๔๗๖ กลาปนั้นเมื่อถึงขณะที่อนุমানว่าเป็นภังคักขณะของจิตดวงที่ต่อจากฉานจิตดวงที่ ๒ แล้ว จะลดจำนวนลงเหลือ ๔๗๕ กลาป และจะลดลงโดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไปทุกขณะที่อนุমানเอาว่าเป็นภังคักขณะของจิตแต่ละดวง จนถึงภังคักขณะของจิตที่อนุমানว่าเป็นจิตดวงที่ ๑๗ หลังจากฉานจิตดวงที่ ๒ อุตฺตปัจจยอุตฺตชรูปจะมีจำนวน ๔๕๕ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากกัมมปัจจยอุตฺตชรูป ๔๐๘ กลาป และอาหารปัจจยอุตฺตชรูป ๕๑ กลาป ส่วนจิตตปัจจยอุตฺตชรูปไม่มี และจะมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติ

ในตารางที่ ๖ นี้ กัมมชรูป อาหารชรูป กัมมปัจจยอุตฺตชรูป อาหารปัจจยอุตฺตชรูป คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผลเป็นพิเศษที่จะนำมากล่าว

ตารางที่ ๗

แสดงรูปวิถีในขณะออกจากนิโรธสมาบัติ

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัย อตุชกฺลาป	จิตตปัจจัย อตุชกฺลาป	อาหารปัจจัย อตุชกฺลาป	อตุปัจจัย อตุชกฺลาป	รวม กฺลาป
อุป.→๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๕	๑๓๓๘
พ จีตฺติ.→๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๕๕	๑๓๓๙
ภัง.→๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๔๐
อุป.→๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๔๑
๑ ภ จีตฺติ.→๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๐	๑๓๔๒
ภัง.→๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๔๓
อุป.→๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๔๔
๒ ภ จีตฺติ.→๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๑	๑๓๔๕
ภัง.→๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๔๖
อุป.→๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๔๗
๓ ภ จีตฺติ.→๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๒	๑๓๔๘
ภัง.→๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๔๙
อุป.→๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๕๐
๔ ภ จีตฺติ.→๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๓	๑๓๕๑
ภัง.→๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๕๒
อุป.→๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๕๓
๕ ภ จีตฺติ.→๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๔	๑๓๕๔
ภัง.→๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๕๕
อุป.→๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๕๖
๖ ภ จีตฺติ.→๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๕	๑๓๕๗
ภัง.→๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๕๘

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัยชกฺลาป	จิตตปัจจัยชกฺลาป	อาหารปัจจัยชกฺลาป	อตุปัจจัยชกฺลาป	รวมชกฺลาป
อุป.→๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๕๕
๗ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๖	๑๔๐๐
ภัง.→๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๑
อุป.→๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๒
๘ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๓
ภัง.→๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๔
อุป.→๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๕
๙ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๖
ภัง.→๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๗
อุป.→๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๘
๑๐ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๙
ภัง.→๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๐
อุป.→๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๑
๑๑ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๒
ภัง.→๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๓
อุป.→๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๔
๑๒ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๕
ภัง.→๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๖
อุป.→๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๗
๑๓ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๘
ภัง.→๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๙
อุป.→๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๒๐
๑๔ ภา จีตฺติ.→๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๓	๑๔๒๑
ภัง.→๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๒

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปจฺจย อตุชกฺลาป	จิตตปจฺจย อตุชกฺลาป	อาหารปจฺจย อตุชกฺลาป	อตุปจฺจย อตุชกฺลาป	รวม กฺลาป
อุป.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๓๔	๑๔๒๓
๔ ข จีตฺติ.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๓๔	๑๔๒๔
ภัง.→๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๓๕	๑๔๒๕
อุป.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๓๕	๑๔๒๖
๕ ข จีตฺติ.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๕	๑๔๒๗
ภัง.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๔๒๘
อุป.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๔๒๘
๖ ข จีตฺติ.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๔๒๘
ภัง.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๔๒๘
อุป.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๔๒๘
๗ ข จีตฺติ.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๔๒๘
ภัง.→๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๔๒๘

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีนขณะออกจากนิโรธสมาบัติ

๑. จิตตชรูป เมื่อพระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันต์บุคคลออกจากนิโรธสมาบัตินั้น อนาคามีผลจิตหรืออรหัตตผลจิตเกิดขึ้นดวงหนึ่งแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นจิตก็เป็นภวังค์ และการที่จิตเป็นภวังค์นี้จะกำหนดว่ามากน้อยเท่าใดนั้นย่อมกำหนดไม่ได้ คงกล่าวได้แต่เพียงว่าจิตเป็นภวังค์อยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็ขึ้นสู่วิถีต่อไป แต่ในตารางที่ ๗ นี้ กำหนดให้มีภวังค์ ๑๐ ดวง (รวมทั้งภวังคจลนะและภวังคูปัจเฉทะ) ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การจำและการอธิบายเท่านั้น เมื่อผลจิตเกิดขึ้นในอุปาทกขณะของจิตดวงนั้น จิตตชรูปก็ย่อมเกิดขึ้น และจะเกิดขึ้นต่อไปทุกๆ อุปาทกขณะของจิตแต่ละดวง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะตั้งอยู่จนครบอายุคือ ๑๗ ดวงของจิตจึงจะดับไปฉะนั้น จิตตชรูปที่เกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของผลจิตจะตั้งอยู่จนถึงภังคกขณะของชวนจิตดวงที่ ๕ จึงจะดับ แต่ในภังคกขณะของจิตดวงนี้ยังต้อง

นับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงอุปาทกขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ จึงมีจิตตชรูป ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เกิดใหม่ ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป รัฐิขณะมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และภังคักขณะมีตั้งอยู่ ๑๖ กลาป กำลังดับ ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาป และจะมีสภาพเป็นดังนี้เรื่อยไปทุกขณะของจิต เว้นแต่ในขณะที่ทวิปัญญวิญญาณจิตเกิดดังที่กล่าวไว้ในตารางที่ ๕ และในมรณาสันนวิธิซึ่งจะกล่าวต่อไปในตารางที่ ๘-๙

๒. จิตตปัจจยอุตฺตชรูป จิตตปัจจยอุตฺตชรูปนี้ก็เข้าไปในทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการต่างกันที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อจิตตชรูปเกิดขึ้นที่อุปาทกขณะของผลจิต จิตตปัจจยอุตฺตชรูปก็ย่อมเกิดขึ้นที่รัฐิขณะของผลจิตเช่นเดียวกัน และจะเพิ่มจำนวนขึ้นทุกๆ รัฐิขณะของจิตแต่ละดวงเรื่อยไป จนถึงอุปาทกขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ รูปที่เกิดขึ้นที่รัฐิขณะของผลจิตจึงจะดับ แต่ในอุปาทกขณะนี้ก็ต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงรัฐิขณะจึงจะไม่ต้องนับเป็นอันว่าในรัฐิขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ นี้มีจิตตปัจจยอุตฺตชรูปเกิดขึ้น ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป รวม ๑๗ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยไป จนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในจิตตชรูปนั้นแล้ว

๓. อุตฺตปัจจยอุตฺตชรูป อุตฺตปัจจยอุตฺตชรูปนี้โดยที่เป็นผลมาจากจิตตปัจจยอุตฺตชรูปดังกล่าวแล้ว เมื่อจิตตปัจจยอุตฺตชรูปเกิดขึ้นที่รัฐิขณะของผลจิต อุตฺตปัจจยอุตฺตชรูปก็ย่อมมีเพิ่มขึ้นที่ภังคักขณะของผลจิตเช่นเดียวกันและจะเพิ่มขึ้นทุกๆ ภังคักขณะของจิตเรื่อยไป จนถึงรัฐิขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ รูปที่เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของผลจิตจึงจะดับไป แต่ในรัฐิขณะนี้ก็ต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงภังคักขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ จึงจะไม่ต้องนับเป็นอันว่าอุตฺตปัจจยอุตฺตชรูปที่มีอยู่ในตารางที่ ๖ จำนวน ๔๕๕ กลาป เมื่อถึงภังคักขณะของผลจิตจะเพิ่มขึ้นเป็น ๔๖๐ กลาป และจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ไปทุกๆ ภังคักขณะของจิต จนถึงภังคักขณะของชวนจิตดวงที่ ๕ จะมีจำนวน ๔๗๖ กลาปและจะมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง

ในตารางที่ ๗ นี้ กัมมชรูป อาหารชรูป กัมมปัจจยอุตฺตชรูป อาหารปัจจยอุตฺตชรูป คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผลเป็นพิเศษที่ควรจะนำมากล่าว

ตารางที่ ๘

แสดงรูปวิถีในขณะปัญญาทวารมรณาสันนิวธิเกิด

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัย อุตฺตชกฺลาป	จิตตปัจจัย อุตฺตชกฺลาป	อาหารปัจจัย อุตฺตชกฺลาป	อุตฺตปัจจัย อุตฺตชกฺลาป	รวม กฺลาป
อุป. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ตี ฐิตี. → ๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๐
ภัง. → ๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๐๔
อุป. → ๓๘๔	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๖๘	๑๓๘๐
น ฐิตี. → ๓๗๖	๑๗	๕๑	๓๘๔	๑๗	๕๑	๔๖๐	๑๓๕๖
ภัง. → ๓๖๘	๑๗	๕๑	๓๗๖	๑๗	๕๑	๔๕๒	๑๓๓๒
อุป. → ๓๖๐	๑๗	๕๑	๓๖๘	๑๗	๕๑	๔๔๔	๑๓๐๘
ท ฐิตี. → ๓๕๒	๑๗	๕๑	๓๖๐	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๒๘๔
ภัง. → ๓๔๔	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๒๘	๑๒๖๐
อุป. → ๓๓๖	๑๖	๕๑	๓๔๔	๑๗	๕๑	๔๒๐	๑๒๓๕
ป ฐิตี. → ๓๒๘	๑๖	๕๑	๓๓๖	๑๖	๕๑	๔๑๒	๑๒๑๐
ภัง. → ๓๒๐	๑๖	๕๑	๓๒๘	๑๖	๕๑	๔๐๓	๑๑๘๕
อุป. → ๓๑๒	๑๖	๕๑	๓๒๐	๑๖	๕๑	๓๙๕	๑๑๖๑
ปัญ ฐิตี. → ๓๐๔	๑๖	๕๑	๓๑๒	๑๖	๕๑	๓๘๗	๑๑๓๗
ภัง. → ๒๙๖	๑๖	๕๑	๓๐๔	๑๖	๕๑	๓๗๙	๑๑๑๓
อุป. → ๒๘๘	๑๖	๕๑	๒๙๖	๑๖	๕๑	๓๗๑	๑๐๘๙
ธ ฐิตี. → ๒๘๐	๑๖	๕๑	๒๘๘	๑๖	๕๑	๓๖๓	๑๐๖๕
ภัง. → ๒๗๒	๑๖	๕๑	๒๘๐	๑๖	๕๑	๓๕๕	๑๐๔๑
อุป. → ๒๖๔	๑๖	๕๑	๒๗๒	๑๖	๕๑	๓๕๗	๑๐๑๗
ณ ฐิตี. → ๒๕๖	๑๖	๕๑	๒๖๔	๑๖	๕๑	๓๔๙	๙๙๓
ภัง. → ๒๔๘	๑๖	๕๑	๒๕๖	๑๖	๕๑	๓๔๑	๙๖๙

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปจฺจย อุตฺตชกฺลาป	จิตตปจฺจย อุตฺตชกฺลาป	อาหารปจฺจย อุตฺตชกฺลาป	อุตฺตปจฺจย อุตฺตชกฺลาป	รวม กฺลาป
อุป. → ๒๔๐	๑๖	๕๑	๒๔๘	๑๖	๕๑	๓๒๓	๕๔๕
ฐ. จี.ติ. → ๒๓๒	๑๖	๕๑	๒๔๐	๑๖	๕๑	๓๑๕	๕๒๑
ภัง. → ๒๒๔	๑๖	๕๑	๒๓๒	๑๖	๕๑	๓๐๗	๕๑๓
อุป. → ๒๑๖	๑๖	๕๑	๒๒๔	๑๖	๕๑	๒๙๙	๕๐๓
๑ ฐ. จี.ติ. → ๒๐๘	๑๖	๕๑	๒๑๖	๑๖	๕๑	๒๙๑	๔๙๕
ภัง. → ๒๐๐	๑๖	๕๑	๒๐๘	๑๖	๕๑	๒๘๓	๔๘๗
อุป. → ๑๙๒	๑๖	๕๑	๒๐๐	๑๖	๕๑	๒๗๕	๔๗๑
๒ ฐ. จี.ติ. → ๑๘๔	๑๖	๕๑	๑๙๒	๑๖	๕๑	๒๖๗	๔๖๓
ภัง. → ๑๗๖	๑๖	๕๑	๑๘๔	๑๖	๕๑	๒๕๙	๔๕๕
อุป. → ๑๖๘	๑๖	๕๑	๑๗๖	๑๖	๕๑	๒๕๑	๔๔๗
๓ ฐ. จี.ติ. → ๑๖๐	๑๖	๕๑	๑๖๘	๑๖	๕๑	๒๔๓	๔๓๙
ภัง. → ๑๕๒	๑๖	๕๑	๑๖๐	๑๖	๕๑	๒๓๕	๔๓๑
อุป. → ๑๔๔	๑๖	๕๑	๑๕๒	๑๖	๕๑	๒๒๗	๔๒๓
๔ ฐ. จี.ติ. → ๑๓๖	๑๖	๕๑	๑๔๔	๑๖	๕๑	๒๑๙	๔๑๕
ภัง. → ๑๒๘	๑๖	๕๑	๑๓๖	๑๖	๕๑	๒๑๑	๔๐๗
อุป. → ๑๒๐	๑๖	๕๑	๑๒๘	๑๖	๕๑	๒๐๓	๔๐๑
๕ ฐ. จี.ติ. → ๑๑๒	๑๖	๕๑	๑๒๐	๑๖	๕๑	๑๙๕	๓๙๓
ภัง. → ๑๐๔	๑๖	๕๑	๑๑๒	๑๖	๕๑	๑๘๗	๓๘๕
อุป. → ๙๖	๑๖	๕๑	๑๐๔	๑๖	๕๑	๑๗๙	๓๗๗
๖ ฐ. จี.ติ. → ๘๘	๑๖	๕๑	๙๖	๑๖	๕๑	๑๗๑	๓๖๙
ภัง. → ๘๐	๑๖	๕๑	๘๘	๑๖	๕๑	๑๖๓	๓๖๑
อุป. → ๘๘	๑๖	๕๑	๘๐	๑๖	๕๑	๑๕๕	๓๕๓
๗ ฐ. จี.ติ. → ๘๐	๑๖	๕๑	๘๐	๑๖	๕๑	๑๔๗	๓๔๕
ภัง. → ๗๒	๑๖	๕๑	๗๒	๑๖	๕๑	๑๓๙	๓๓๗

กัมมชกาล	จิตตชกาล	อาหารชกาล	กัมมปัจจัย อุตฺตชกาล	จิตตปัจจัย อุตฺตชกาล	อาหารปัจจัย อุตฺตชกาล	อุตฺตปัจจัย อุตฺตชกาล	รวม ชกาล
อุป. → ๔๘	๑๖	๕๑	๕๖	๑๖	๕๑	๑๓๑	๓๖๕
ภ จูติ. → ๔๐	๑๖	๕๑	๔๘	๑๖	๕๑	๑๒๓	๓๔๕
ภัง. → ๓๒	๑๖	๕๑	๔๐	๑๖	๕๑	๑๑๕	๓๒๑
อุป. → ๒๔	๑๖	๕๑	๓๒	๑๖	๕๑	๑๐๗	๒๕๗
ภ จูติ. → ๑๖	๑๖	๕๑	๒๔	๑๖	๕๑	๕๕	๒๗๓
ภัง. → ๘	๑๖	๕๑	๑๖	๑๖	๕๑	๕๑	๒๔๕

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีนขณะปัญญาทวารมรณสันนวิถีกเกิด

๑. กัมมชรูป กัมมชรูปที่มีอยู่อย่างมากที่สุด ๔๐๘ กลาปนั้น แยกออกเป็นจักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ วัตถุทสกะ และชีวิตนวกะรวม ๘ ชนิดๆ ละ ๕๑ กลาป และในจำนวน ๔๐๘ กลาปนี้เป็นรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๕๒ กลาป เกิดใหม่ ๘ กลาป ซึ่งเป็นอย่างนี้เรื่อยมาทุกขณะจิตนั้น เมื่อสัตว์นั้นใกล้จะจุติและวิถิจิตดำเนินมาถึงมรณสันนวิถี (โดยเฉพาะตารางที่ ๘ นี้ แสดงวิถีสัตว์นั้นจะจุติทางปัญญาทวารวิถิตวารใดทวารหนึ่ง) และเมื่อจิตถึงฐิติขณะของอดีตภวังก์แล้ว กัมมชรูปก็หยุดลงไม่เกิดใหม่อีก (ถ้ากัมมชรูปยังเกิดอยู่จะเรียกว่าสัตว์นั้นตายไม่ได้) ในฐิติขณะของอดีตภวังก์นี้จึงมีกัมมชรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๕๒ กลาป เกิดใหม่ไม่มี คงรวมเป็น ๔๐๐ กลาปและจะลดลงทุกๆ ขณะจิต (ขณะเล็ก) ขณะละ ๘ กลาป ดังนั้นเรื่อยไปจนถึงภังค์ขณะของจุติจิตจะมีกัมมชรูปกำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ไม่มีซึ่งเป็นอันว่ากัมมชรูปนี้ย่อมดับไปพร้อมกับภังค์ขณะของจุติจิต หมดไม่มีเหลือ

๒. กัมมปัจจัยอุตฺตชรูป ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการเกิดดับของกัมมปัจจัยอุตฺตชรูปนี้ ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกับกัมมชรูปทุกประการคงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อกัมมชรูปเริ่มลดลงตั้งแต่ฐิติขณะของอดีตภวังก์แล้ว กัมมปัจจัยอุตฺตชรูปก็เริ่มลดลงตั้งแต่ภังค์ขณะของจิตดวงเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อถึง

กัมภักขณะของจิตจิตจึงมีกัมมปัจจัยอุตฺตรูปเหลือ ๑๖ กลาป เป็นรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๘ กลาป เป็นอันว่ากัมมปัจจัยอุตฺตรูปนี้จะคงเหลืออยู่หลังจากกัมภักขณะของจิตจิต ๘ กลาป และรูปที่เหลือนี้จะดับในระยะต่อมาอีก ๑ ขณะ (เล็ก) ของจิตจึงเป็นอันดับหมด

๓. จิตตขรูป จิตตขรูปนี้มีจำนวนอย่างมก ๑๗ กลาป เพราะเกิดขึ้นเฉพาะอุปาทกขณะของจิตแต่ละดวง เว้นแต่ขณะทวิปัญญวิญญาณจิตเกิดขึ้นเท่านั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และการเกิดของจิตตขรูปนี้ก็จะเกิดขึ้นเรื่อยไป แม้ในอุปาทกขณะของจิตจิตก็ยังคงเกิด (เว้นจิตจิตของพระอรหันต์) ในตารางที่ ๘ นี้ จิตตขรูปมีอยู่ ๑๗ กลาป เมื่อถึงอุปาทกขณะของทวิปัญญวิญญาณจิต จิตตขรูปเกิดใหม่ไม่มี มีแต่ตั้งอยู่และกำลังดับจึงคงเหลือ ๑๖ กลาป และจะคงมีเท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนถึงอุปาทกขณะของจิตจิต ต่อจากนั้นจิตตขรูปก็ไม่เกิดอีกและจิตตขรูปที่คงมีอยู่ ๑๖ กลาปนี้เมื่อรูปใดตั้งอยู่ครบอายุ (๑๗ ขณะใหญ่ของจิต) แล้วก็ดับไป ฉะนั้นหลังจากจิตจิตดับลงแล้วจิตตขรูป ๑๖ กลาปนี้ก็จะดับตามๆ กันไปตามลำดับ จิตตขรูปกลาปสุดท้ายจะดับหลังจากจิตจิตดับแล้วในระยะกัมภักขณะที่ ๑๖ (ขณะใหญ่) ของจิต แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าจิตตขรูป ๑๖ กลาปนี้จะติดตามปฏิสนธิจิตในภพใหม่ เพราะแท้จริงจิตตขรูปที่เกิดในภพนี้ก็ดับในภพนี้ไม่เกี่ยวกับภพใหม่แต่ประการใด

๔. จิตตปัจจัยอุตฺตรูป ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการเกิดดับของจิตตปัจจัยอุตฺตรูปนี้ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกันกับจิตตขรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อจิตตขรูปเกิดครั้งสุดท้ายที่อุปาทกขณะของจิตจิต จิตตปัจจัยอุตฺตรูปก็เกิดครั้งสุดท้ายที่ฐิติขณะของจิตจิตเช่นเดียวกัน และจิตตปัจจัยอุตฺตรูปที่มีอยู่เมื่อกัมภักขณะของจิตจิต ๑๖ กลาปนี้ก็จะดับตามๆ กันไป จิตตปัจจัยอุตฺตรูปกลาปสุดท้ายจะดับหลังจากจิตจิตดับไปแล้ว อีกเป็นระยะอุปาทกขณะที่ ๑๗ ขณะ (ใหญ่) ของจิตคือ หลังจากจิตตขรูปกลาปสุดท้ายดับ ๑ ขณะ (เล็ก) ของจิต และเป็นอันดับหมดในขณะนี้

๕. อาหารขรูป อาหารรูปนี้โดยที่เกิดขึ้นทุกๆ ขณะ (เล็ก) ของจิตจึงมีอยู่อย่างมก ๕๑ กลาป และการเกิดของรูปประเภทนี้ขณะใดที่ยังมีอาหารภายใน ๑ อาหารภายนอก ๑ และจิตเกิดอยู่อาหารขรูปก็ย่อมเกิด ฉะนั้นรูปประเภทนี้จึง

มีเกิดขึ้นแม้แต่ภังคกษณะของจุติจิต เป็นอันว่าในภังคกษณะของจุติจิตมีอาหารรูป กำลังดับ ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๔๕ กลาป และเกิดใหม่ ๑ กลาป ต่อเมื่อถึงหลังจาก ภังคกษณะของจุติจิตแล้ว อาหารรูปจึงไม่เกิด มีแต่ดับตามๆ กันไปตามลำดับ อายุจนถึงระยะฐิติขณะที่ ๑๗ (ขณะใหญ่) ของจิตอาหารรูปจึงดับหมด

๖. อาหารปัจจยอุตฺตรูป ดังกล่าวมาแล้วว่าการเกิดดับของอาหารปัจจย-อุตฺตรูป นี้อย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกับอาหารรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่ออาหารรูปเกิดครั้งสุดท้ายที่ภังคกษณะของจุติจิตดังนี้ อาหารปัจจยอุตฺตรูป จะเกิดครั้งสุดท้ายเมื่อหลังจากภังคกษณะของจุติจิตต่อไปอีก ๑ ขณะ (เล็ก) ต่อจากนั้นก็จะไม่เกิดอีก และจะดับตามกันไปจนถึงระยะภังคกษณะที่ ๑๗ ขณะ (ใหญ่) ของจิต อาหารปัจจยอุตฺตรูปก็เป็นอันดับหมด

๗. อุตฺตปัจจยอุตฺตรูป ดังได้กล่าวมาแล้วว่ารูปขณินี้เป็นผลมาจากกัมม-ปัจจยอุตฺตรูป จิตตปัจจยอุตฺตรูป อาหารปัจจยอุตฺตรูป ฉะนั้นเมื่อกัมมปัจจยอุตฺตรูป เริ่มลดลงในภังคกษณะของอดีตภวังค์เป็นรายแรก อุตฺตปัจจยอุตฺตรูปก็เริ่มลดลงตั้งแต่ อุปปาตกษณะของภวังค์ปัจเจกขณะจิตละ ๘ กลาปเรื่อยมาจนถึงภังคกษณะของ ทวิปัญจวิญญูณจิตจึงลดลง ๕ กลาปชั่วขณะหนึ่งต่อจากนั้นก็ลดลงขณะละ ๘ กลาปตามเดิม ทั้งนี้เป็นผลมาจากเมื่อทวิปัญจวิญญูณจิตเกิดขึ้นนั้นจิตตรูปไม่เกิด เมื่อจิตตรูปไม่เกิดจิตตปัจจยอุตฺตรูปก็ไม่เกิดด้วย และเมื่อจิตตปัจจยอุตฺตรูปไม่เกิด อุตฺตปัจจยอุตฺตรูปเฉพาะขณะจิตนั้นก็ไม่มีเกิดด้วย ในที่สุดเมื่อถึงภังคกษณะของจุติ-จิตจึงมีอุตฺตปัจจยอุตฺตรูป ๕๑ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากกัมมปัจจยอุตฺตรูป ๒๔ กลาป จิตตปัจจยอุตฺตรูป ๑๖ กลาป อาหารปัจจยอุตฺตรูป ๕๑ กลาป หรืออีก-นัยหนึ่งเป็นรูปที่กำลังเกิดขึ้น ๒ กลาป (จิตตปัจจยอุตฺตรูป ๑ กลาป อาหาร-ปัจจยอุตฺตรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๗๕ กลาป (กัมมปัจจยอุตฺตรูป ๑๖ กลาป-จิตตปัจจยอุตฺตรูป ๑๔ กลาป อาหารปัจจยอุตฺตรูป ๔๕ กลาป) กำลังดับไป ๑๐-กลาป (กัมมปัจจยอุตฺตรูป ๘ กลาป จิตตปัจจยอุตฺตรูป ๑ กลาป, อาหารปัจจย-อุตฺตรูป ๑ กลาป) และหลังจากภังคกษณะของจุติจิตแล้ว อุตฺตปัจจยอุตฺตรูปยังมี-เกิดใหม่อีก ๒ ขณะในระยะเวลาที่เท่ากับอุปปาตกษณะและฐิติขณะ และเกิดขณะ-ละ ๑ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากอาหารปัจจยอุตฺตรูป และรูปที่เกิดมาและตั้งอยู่นี้-เมื่อครบอายุแล้วก็จะดับตามๆ กันไปตามลำดับ แต่อุตฺตปัจจยอุตฺตรูปนี้ในที่สุดจะมี

เหลืออยู่เพียง ๑ กลาป คือ สุทธัญญกอุตฺตขกลาป จนกว่ามหากัปนี้จะทำลายไป
ทั้งนี้ก็โดยวัตรธรรมอันเป็นอวินิพโกรูปที่เป็นพาหिरูปย่อมมีเหลืออยู่ตลอดมหากัปนี้

ตารางที่ ๙

แสดงรูปวิถีในขณะมโนทวารมรณาสันนิวตีกเกิด

กัมมขกลาป	จิตตขกลาป	อาหารขกลาป	กัมมปัจจัย อุตฺตขกลาป	จิตตปัจจัย อุตฺตขกลาป	อาหารปัจจัย อุตฺตขกลาป	อุตฺตปัจจัย อุตฺตขกลาป	รวม กลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๑ ภ ฐิติ.→ ๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๐
ภัง.→ ๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๐๔
อุป.→ ๓๘๔	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๖๘	๑๓๘๐
๒ ภ ฐิติ.→ ๓๗๖	๑๗	๕๑	๓๘๔	๑๗	๕๑	๔๖๐	๑๓๕๖
ภัง.→ ๓๖๘	๑๗	๕๑	๓๗๖	๑๗	๕๑	๔๕๒	๑๓๓๒
อุป.→ ๓๖๐	๑๗	๕๑	๓๖๘	๑๗	๕๑	๔๔๔	๑๓๐๘
๓ ภ ฐิติ.→ ๓๕๒	๑๗	๕๑	๓๖๐	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๒๘๔
ภัง.→ ๓๔๔	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๒๘	๑๒๖๐
อุป.→ ๓๓๖	๑๗	๕๑	๓๔๔	๑๗	๕๑	๔๒๐	๑๒๓๖
๔ ภ ฐิติ.→ ๓๒๘	๑๗	๕๑	๓๓๖	๑๗	๕๑	๔๑๒	๑๒๑๒
ภัง.→ ๓๒๐	๑๗	๕๑	๓๒๘	๑๗	๕๑	๔๐๔	๑๑๘๘
อุป.→ ๓๑๒	๑๗	๕๑	๓๒๐	๑๗	๕๑	๓๙๖	๑๑๖๔
๕ ภ ฐิติ.→ ๓๐๔	๑๗	๕๑	๓๑๒	๑๗	๕๑	๓๘๘	๑๑๔๐
ภัง.→ ๒๙๖	๑๗	๕๑	๓๐๔	๑๗	๕๑	๓๘๐	๑๑๑๖
อุป.→ ๒๘๘	๑๗	๕๑	๒๙๖	๑๗	๕๑	๓๗๒	๑๐๙๒
๖ ภ ฐิติ.→ ๒๘๐	๑๗	๕๑	๒๘๘	๑๗	๕๑	๓๖๔	๑๐๖๘
ภัง.→ ๒๗๒	๑๗	๕๑	๒๘๐	๑๗	๕๑	๓๕๖	๑๐๔๔

កំណែកាល	ទិច្ចកាល	អាហារកាល	កំណែប្រឈម ខុសកាល	ទិច្ចប្រឈម ខុសកាល	អាហារប្រឈម ខុសកាល	ខុសប្រឈម ខុសកាល	រួម កាល
ខុប. → ២៦៤	១៧	៥១	២៧២	១៧	៥១	៣៤៨	១០២០
១ ឆ្នាំ. → ២៥៦	១៧	៥១	២៦៤	១៧	៥១	៣៤០	៩៩៦
រ៉ាវ. → ២៤៨	១៧	៥១	២៥៦	១៧	៥១	៣៣២	៩៧២
ខុប. → ២៤០	១៧	៥១	២៤៨	១៧	៥១	៣២៤	៩៤៨
២ ឆ្នាំ. → ២៣២	១៧	៥១	២៤០	១៧	៥១	៣១៦	៩២៤
រ៉ាវ. → ២២៤	១៧	៥១	២៣២	១៧	៥១	៣០៨	៩០០
ខុប. → ២១៦	១៧	៥១	២២៤	១៧	៥១	៣០០	៨៧៦
៣ ឆ្នាំ. → ២០៨	១៧	៥១	២១៦	១៧	៥១	២៩២	៨៥២
រ៉ាវ. → ២០០	១៧	៥១	២០៨	១៧	៥១	២៨៤	៨២៨
ខុប. → ១៩២	១៧	៥១	២០០	១៧	៥១	២៧៦	៨០៤
៤ ឆ្នាំ. → ១៨៤	១៧	៥១	១៩២	១៧	៥១	២៦៨	៧៨០
រ៉ាវ. → ១៧៦	១៧	៥១	១៨៤	១៧	៥១	២៦០	៧៥៦
ខុប. → ១៦៨	១៧	៥១	១៧៦	១៧	៥១	២៥២	៧៣២
៥ ឆ្នាំ. → ១៦០	១៧	៥១	១៦៨	១៧	៥១	២៤៤	៧០៨
រ៉ាវ. → ១៥២	១៧	៥១	១៦០	១៧	៥១	២៣៦	៦៨៤
ខុប. → ១៤៤	១៧	៥១	១៥២	១៧	៥១	២២៨	៦៦០
៦ ឆ្នាំ. → ១៣៦	១៧	៥១	១៤៤	១៧	៥១	២២០	៦៣៦
រ៉ាវ. → ១២៨	១៧	៥១	១៣៦	១៧	៥១	២១២	៦១២
ខុប. → ១២០	១៧	៥១	១២៨	១៧	៥១	២០៤	៥៨៨
៧ ឆ្នាំ. → ១១២	១៧	៥១	១២០	១៧	៥១	១៩៦	៥៦៤
រ៉ាវ. → ១០៤	១៧	៥១	១១២	១៧	៥១	១៨៨	៥៤០
ខុប. → ៩៦	១៧	៥១	១០៤	១៧	៥១	១៨០	៥១៦
៨ ឆ្នាំ. → ៨៨	១៧	៥១	៩៦	១៧	៥១	១៧២	៤៩២
រ៉ាវ. → ៨០	១៧	៥១	៨៨	១៧	៥១	១៦៤	៤៦៨

กัมมชกาล	จิตตชกาล	อาหารช กาล	กัมมปัจจัย อุตฺตชกาล	จิตตปัจจัย อุตฺตชกาล	อาหารปัจจัย อุตฺตชกาล	อุตฺตปัจจัย อุตฺตชกาล	รวม กาล
อุป. → ๗๒	๑๗	๕๑	๘๐	๑๗	๕๑	๑๕๖	๔๔๔
ต จีติ. → ๖๔	๑๗	๕๑	๗๒	๑๗	๕๑	๑๔๘	๔๒๐
ภัง. → ๕๖	๑๗	๕๑	๖๔	๑๗	๕๑	๑๔๐	๓๙๖
อุป. → ๔๘	๑๗	๕๑	๕๖	๑๗	๕๑	๑๓๒	๓๗๒
ต จีติ. → ๔๐	๑๗	๕๑	๔๘	๑๗	๕๑	๑๒๔	๓๔๘
ภัง. → ๓๒	๑๗	๕๑	๔๐	๑๗	๕๑	๑๑๖	๓๒๔
อุป. → ๒๔	๑๗	๕๑	๓๒	๑๗	๕๑	๑๐๘	๓๐๐
จ จีติ. → ๑๖	๑๗	๕๑	๒๔	๑๗	๕๑	๑๐๐	๒๗๖
ภัง. → ๘	๑๗	๕๑	๑๖	๑๗	๕๑	๙๒	๒๕๒

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะมโนทวารมรณาสันนวิถิเกิด

ตารางที่ ๕ นี้ แท้จริงก็เป็นการแสดงซ้ำกับตารางที่ ๔ เป็นแต่เปลี่ยนปัญจทวารเป็นมโนทวารเท่านั้นกล่าวคือ ตารางที่ ๔ แสดงมรณาสันนวิถิทางปัญจทวาร ตารางที่ ๕ นี้แสดงมรณาสันนวิถิทางมโนทวาร ฉะนั้นบรรดารูปกลาปทั้งหลายจึงเหมือนกันโดยมากคงผิดกันแต่จิตตชรูป คือเดิมมีอยู่ ๑๗ กลาปในตารางที่ ๔ ซึ่งมีทวิปัญญวิญญาณจิตเกิด ๑ ขณะ และขณะนั้นจิตตชรูปไม่เกิดจึงลดลง ๑ กลาป ตลอดจนถึงจุติจิต ส่วนในตารางที่ ๕ นี้ไม่มีทวิปัญญวิญญาณจิตเกิดขึ้นจิตตชรูปจึงคงมีอยู่ ๑๖ กลาป ตั้งแต่ต้นจนถึงจุติจิตและเมื่อจิตตชรูปมี ๑๗ กลาปตลอดไปดังนี้ จิตตปัจจัยอุตฺตชรูปก็คงมี ๑๗ กลาปตลอดไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้นอุตฺตปัจจัยอุตฺตชรูปจึงลดลงขณะจิตละ ๘ กลาปตลอดไป เมื่อถึงภังค์ขณะของจุติจิตเป็นอันว่าอุตฺตปัจจัยอุตฺตชรูปคงเหลือ ๙๒ กลาป ส่วนการดับของกลาปสุดท้ายของรูปแต่ละประเภทนั้น คงเป็นไปเช่นเดียวกันกับที่อธิบายไว้ในตารางที่ ๔ ทุกประการไม่มีการเปลี่ยนแปลงประการใด

อนึ่ง ในตารางที่ ๔ และที่ ๕ ที่แสดงว่าหลังจากชวนจิตแล้วมีตทารัมมณะ

และภวังค์นั้นเป็นแต่เพียงสมมติขึ้นเท่านั้น เพราะตามสภาวะการที่สัตว์ทั้งหลายโดยเฉพาะในกามภูมิจะจุดนั้น หลังจากชวนจิตแล้วอาจมีตารัมมณะก็ได้ ไม่มีก็ได้ และอาจมีภวังค์ก็ได้ หรือไม่มีก็ได้ไม่แน่นอนแล้วแต่อารมณ์และชวนะ ส่วนในรูปภูมิไม่มีตารัมมณะแน่นอน

ตารางที่ ๑๐

แสดงความเป็นไปได้ของรูปวิธีหลังจากสัตว์ตายแล้ว

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัย อสุตฺตชกฺลาป	จิตตปัจจัย อสุตฺตชกฺลาป	อาหารปัจจัย อสุตฺตชกฺลาป	อวิชฌตติกปัจจัย อสุตฺตชกฺลาป	พาหุปัจจัย อสุตฺตชกฺลาป
อุป. → ๒๔	๑๗	๕๑	๓๒	๑๗	๕๑	๑๐๘	๕๑
จุ. ฐิติ. → ๑๖	๑๗	๕๑	๒๔	๑๗	๕๑	๑๐๐	๕๑
ภัง. → ๘	๑๗	๕๑	๑๖	๑๗	๕๑	๕๒	๕๑
ไม่มีกัมมชกฺลาปเกิด ตั้ง อีกต่อไป	๑๖	๕๐	๘	๑๗	๕๑	๘๔	๕๑
	๑๖	๔๕	-	๑๖	๕๐	๗๖	๕๑
	๑๖	๔๘	-	๑๖	๔๕	๖๖	๕๑
	๑๕	๔๗	ไม่มีกัมมปัจจัยอสุตฺตชกฺลาปเกิด ตั้ง อีกต่อไป	๑๖	๔๘	๖๕	๕๑
	๑๕	๔๖		๑๕	๔๗	๖๔	๕๑
	๑๕	๔๕		๑๕	๔๖	๖๒	๕๑
	๑๔	๔๔		๑๕	๔๕	๖๑	๕๑
	๑๔	๔๓		๑๔	๔๔	๖๐	๕๑
	๑๔	๔๒		๑๔	๔๓	๕๘	๕๑
	๑๓	๔๑		๑๔	๔๒	๕๗	๕๑
	๑๓	๔๐		๑๓	๔๑	๕๖	๕๑
	๑๓	๓๕		๑๓	๔๐	๕๔	๕๑

กัมมชกฉาป	จิตตชกฉาป	อาหารชกฉาป	กัมมปัจจัยชกฉาป	จิตตปัจจัยชกฉาป	อาหารปัจจัยชกฉาป	อวิชฌปัจจัยชกฉาป	พาหิรปัจจัยชกฉาป
ไม่มีกัมมชกฉาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๑๒	๓๘	ไม่มีกัมมปัจจัยชกฉาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๑๓	๓๕	๕๓	๕๑
	๑๒	๓๗		๑๒	๓๘	๕๒	๕๑
	๑๒	๓๖		๑๒	๓๗	๕๐	๕๑
	๑๑	๓๕		๑๒	๓๖	๔๙	๕๑
	๑๑	๓๔		๑๑	๓๕	๔๘	๕๑
	๑๑	๓๓		๑๑	๓๔	๔๖	๕๑
	๑๐	๓๒		๑๑	๓๓	๔๕	๕๑
	๑๐	๓๑		๑๐	๓๒	๔๔	๕๑
	๑๐	๓๐		๑๐	๓๑	๔๒	๕๑
	๙	๒๙		๑๐	๓๐	๔๑	๕๑
	๙	๒๘		๙	๒๙	๔๐	๕๑
	๙	๒๗		๙	๒๘	๓๘	๕๑
	๘	๒๖		๙	๒๗	๓๗	๕๑
	๘	๒๕		๘	๒๖	๓๖	๕๑
	๘	๒๔		๘	๒๕	๓๔	๕๑
	๗	๒๓		๘	๒๔	๓๓	๕๑
	๗	๒๒		๗	๒๓	๓๒	๕๑
	๗	๒๑		๗	๒๒	๓๐	๕๑
	๖	๒๐		๖	๒๑	๒๙	๕๑
	๖	๑๙		๖	๒๐	๒๘	๕๑
	๖	๑๘		๖	๑๙	๒๖	๕๑
	๕	๑๗		๖	๑๘	๒๕	๕๑
	๕	๑๖		๕	๑๗	๒๔	๕๑
	๕	๑๕		๕	๑๖	๒๒	๕๑

กัมมชกฺลาป	จิตตชกฺลาป	อาหารชกฺลาป	กัมมปัจจัยชกฺลาป	จิตตปัจจัยชกฺลาป	อาหารปัจจัยชกฺลาป	อวิชฺฌนปัจจัยชกฺลาป	พาหุปัจจัยชกฺลาป
ไม่มีกัมมชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	ไม่มีจิตตชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๙ ๙	๑๙	๕	๑๕	๒๑	๕๑
		๙ ๙	๑๓	๙	๑๙	๒๐	๕๑
		๙ ๙	๑๒	๙	๑๓	๑๙	๕๑
	ไม่มีอาหารชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๑ ๑	๑๑	๙	๑๒	๑๗	๕๑
		๑ ๑	๑๐	๑	๑๑	๑๖	๕๑
		๑ ๑	๙	๑	๑๐	๑๙	๕๑
	ไม่มีกัมมปัจจัยชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๑ ๑	๑๙	๑	๑๕	๑๓	๕๑
		๑ ๑	๑๓	๑	๑๙	๑๒	๕๑
		๑ ๑	๑๒	๑	๑๓	๑๐	๕๑
	ไม่มีจิตตปัจจัยชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๑ ๑	๑๙	๑	๑๕	๑๗	๕๑
		๑ ๑	๑๓	๑	๑๙	๑๖	๕๑
		๑ ๑	๑๒	๑	๑๐	๑๙	๕๑
	ไม่มีอาหารปัจจัยชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๑ ๑	๑๙	๑	๑๕	๑๓	๕๑
		๑ ๑	๑๓	๑	๑๙	๑๒	๕๑
		๑ ๑	๑๒	๑	๑๐	๑๙	๕๑
ไม่มีอวิชฺฌนปัจจัยชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	ไม่มีอวิชฺฌนปัจจัยชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อีกต่อไป	๑ ๑	๑๙	๑	๑๕	๑๗	๕๑
	ไม่มีพาหุปัจจัยชกฺลาปเกิด ตั้งดับ อยู่ตลอดไป	๑ ๑	๑๙	๑	๑๕	๑๗	๕๑

อธิบายความเป็นไปของรูปวิธหลังจากสัตว์ตายแล้ว

ตามธรรมดาเมื่อสัตว์ทั้งหลายตายแล้วนั้น ยังมีรูปที่เป็นไปอยู่ได้อีก ๒ ประเภทคือ

ก. รูปที่กำลังตั้งอยู่ ยังไม่ดับไป ข. รูปที่เกิดขึ้นต่อไป

ก. รูปที่กำลังตั้งอยู่ ยังไม่ดับไป หลังจากที่สัตว์ตายแล้วนั้นมี ๖ อย่าง คือ

๑. จิตตรูป ที่เกิดพร้อมกันกับอุปาทกขณะของจิตตจิตเป็นต้น จนถึงจิตตรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปาทกขณะของจิตตดวงที่ ๑๖ ที่นับถอยหลังจากจิตตจิตขึ้นไป

๒. อาหารรูป ที่เกิดพร้อมกันกับภังคักขณะของจิตตจิตเป็นต้น จนถึงฐิติขณะของจิตตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจิตตจิตขึ้นไป

๓. กัมมปัจจัยอุตฺตรูป ที่เกิดพร้อมกันกับฐิติขณะของจิตตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจิตตจิตขึ้นไป

๔. จิตตปัจจัยอุตฺตรูป ที่เกิดพร้อมกันกับฐิติขณะของจิตตจิตเป็นต้น และทุกๆ ฐิติขณะของจิตตแต่ละดวง จนถึงฐิติขณะของจิตตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจิตตจิตขึ้นไป

๕. อาหารปัจจัยอุตฺตรูป ที่เกิดพร้อมกันกับภังคักขณะของจิตตจิตเป็นต้น และทุกๆ ขณะของจิต จนถึงฐิติขณะของจิตตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจิตตจิตขึ้นไป

๖. อัชฌัตติกอุตฺตปัจจัยอุตฺตรูป ที่เกิดพร้อมกันกับภังคักขณะของจิตตจิตเป็นต้นและทุกๆ ขณะของจิตจนถึงภังคักขณะของจิตตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจิตตจิตขึ้นไป

ข. รูปที่เกิดขึ้นต่อไป มี ๓ อย่าง คือ

๑. อัชฌัตติกอุตฺตปัจจัยอุตฺตรูป กล่าวคือภายหลังที่สัตว์นั้นได้ตายแล้ว อุตฺตรูปที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเดโชที่อยู่ในอาหารปัจจัยอุตฺตรูปเป็นปัจจัย และอาหารปัจจัยอุตฺตรูปนี้เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย หลังจากจิตตดับไปแล้ว ๑ ขณะเล็ก เมื่อถึงฐิติขณะแล้วก็เป็นปัจจัยให้อัชฌัตติกอุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดอีกภายหลังจากจิตตดับ

ไปแล้ว ๒ ขณะเล็กของจิตต่อนั้นแล้วก็ไม่มีการเกิดอีก อัชฌัตติกอุตฺตปฺปาย-
 อุตฺตฺตรูปนี้ เกิดขึ้นภายหลังจากจุติจิต ๒ ขณะเล็ก จิตนี้เมื่อมีอายุครบ ๕๑ ขณะ
 เล็กแล้วก็ดับสิ้นไปโดยไม่มีเหลือ ทั้งนี้ก็เพราะว่า รูปพวกนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอุตฺต-
 ติรูปในสัตว์นั่นเอง

๒. อาหารปฺปายอุตฺตฺตรูป คืออุตฺตฺตรูปที่เกิดจากอาหารรูปเป็นปฺปาย
 และอาหารรูปนี้เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายพร้อมกันกับภังคักขณะของจุติจิต เมื่อถึง
 ฐิตินะแล้วก็ปฺปายให้อาหารปฺปายอุตฺตฺตรูปเกิดขึ้นในเมื่อสัตว์นั้นได้ตายลงแล้ว
 ครั้นอายุครบ ๕๑ ขณะเล็กแล้วก็ดับสิ้นไปโดยไม่มีเหลือ เพราะว่ารูปชนิดนี้เกิดขึ้น
 โดยอาศัยอาหารรูปที่เกิดอยู่ภายในสัตว์เช่นเดียวกัน

๓. พาหิรอุตฺตปฺปายอุตฺตฺตรูป คืออุตฺตฺตรูปที่เกิดขึ้นภายในสัตว์โดยอาศัย
 อุตฺตฺตภายนอกก็คงเกิดอยู่ต่อไปในซากศพนั้น แม้ว่าซากศพนั้นจะเป็นขี้เถ้าหรือเน่า
 เปื่อยลงเป็นพื้นแผ่นดินก็ตาม พาหิรอุตฺตปฺปายอุตฺตฺตรูปก็ยังคงเกิดอยู่ จนกว่าโลกจะ
 ถูกทำลายจึงจะหมดสิ้นไป

* * * * *

นิคมกถา

เอตตาวตา จ มรุมมฏฺเฐ มรุมมชาติเกหิ ต่อตฺตํ อุทฺทนเมียน
 ติวเยหิ มาตาปิตฺตฺหิ พุทฺธสกราเช ฉปญฺญาสาธิกจตุสฺสทวิสหัสเส จุฬสกราเช
 ปญฺจสตตตฺตยาธิกทวิสเตกสหัสเส สมฺปตฺเต ผคฺคณฺมาสขณฺหปฺกขอฏฺฐมียํ
 อญฺจวเร วิชาเตน ชาติยา จตฺตจตฺตาสีสหายนิเกน อุปสมฺปทภาเวน จตฺ-
 วิสตีวสุสิเกน ธมฺมาจริโยติ สทฺธสญฺญเกน สทฺธมฺมโชติกนาเมน มยา วัด
 ระฆังโฆสิตารามเ อภิธมฺมมหาวิทฺยาลเย อภิธมฺมคณปาโมกฺขภาเวน นานา-
 ปกรณานิ วาเจตฺวา วิสเสโตสาฎกถาฏีกํ อภิธมฺมปฎีกํ วาเจตฺวา วิหรนฺเตน
 อาภิธมฺมิกานํ อตฺถาย ปุจฺจาวิสขุชนาวเสน กโต นามรูปวິถิวินิจฺฉโย พุทฺธ-
 สกราเช ปญฺจสตาธิกทวิสหัสเส จุฬสกราเช เอฏฺฐนวิสาธิกตีสเตกสหัสเส
 สมฺปตฺเต เขฎฺฐมาสกาลปฺกขสตฺตมียํ พุทฺธวเร สุนิฏฺฐิจิโต

แปลเป็นใจความว่า อาตมภาพเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ จุลศักราช ๑๒๗๕
 ตรงกับวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ในประเทศพม่า มารดาชื่อ ต่อตัต บิดาชื่อ
 อุทฺทนเมียน มีอายุได้ ๔๔ มีพรรษา ๒๔ มีนามในตำแหน่งว่าพระสังฆมมโชติกะ
 ธมฺมาจริยะ จำพรรษาและสอนปกรณต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสอนพระอภิธรรมปิฎก
 พร้อมด้วยอรรถกถาฎีกา ณ อภิธรรมมหาวิทฺยาลัย แห่งวัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี
 โดยฐานะเป็นประมุขแห่งคณะอภิธรรม ได้เรียบเรียงปกรณนามรูปวິถิวินิจฺฉโย โดย
 ทำนองเป็นคำถามและคำตอบเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาพระอภิธรรมทั้งหลาย
 จบลงแล้วใน พ.ศ. ๒๕๐๐ จุลศักราช ๑๓๑๕ ตรงกับเดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ
 วันพุธ

สทฺธมฺมโชติกาเนว	รจิโตยํ สุนิฏฺฐิจิโต
วິถิยํ นามรูปสฺส	วิตุถาเรน วินิจฺฉโย,
พุทฺธสฺส ปรีนิพฺพานา	นิ, อา, มิ, เข สํวจฺฉเร
เขฎฺฐมาสกาลปฺกฺเข	สมฺปตฺเต สตฺตเม พุเธติ.

ปกรณอันเป็นที่แสดงการวินิจฉัยในนามรูปวິถิ (นามรูปวິถิวินิจฺฉโย) โดย
 พิศดารที่พระสังฆมมโชติเถระ รจนารขึ้นได้จบลง ณ ปี ๒๕๐๐ เดือน ๗
 แรม ๗ ค่ำ วันพุธ ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว

